ଗୀତା ସୁଧାସାର

ରାମଚନ୍ଦ୍ର ମହାନ୍ତି

ଗୀତା ସୁଧାସାର

ଶ୍ରୀ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ମହାନ୍ତି

ଗୀତା ସୁଧାସାର

ପରବର୍ଦ୍ଧିତ ତୃତୀୟ ସଂସ୍କରଣ

ସଂକଳନା :

ଶ୍ରୀ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ମହାନ୍ତି

ପ୍ରକାଶିକା :

ଶ୍ରୀମତୀ ଜାନକୀପ୍ରଭା ମହାନ୍ତି

ସର୍ବସ୍ୱତ୍ୱ ସଂରକ୍ଷିତ

ପ୍ରଚ୍ଛଦଶିଳ୍ପୀ :

ଶ୍ରୀ ରବନ୍ଦ୍ରନାଥ କର

ମୁଦ୍ରଣ :

ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ପ୍ରେସ୍

କୁଞ୍ଜକାନ୍ତ, ଢେଙ୍କାନାଳ - ଫୋନ୍ - ୨୩୮୧

ପ୍ରଥମ ମୁଦ୍ରଣ – ଦୋଳପୂର୍ଣ୍ଣିମା – ୧୯୮୪
ଦ୍ୱିତୀୟ ମୁଦ୍ରଣ – ଜାନୁୟାରୀ – ୧–୧୯୮୬
ତୃତୀୟ ମୁଦ୍ରଣ – ଶ୍ରୀ ଗୁଣ୍ଡିଚା – ୧୩-୭-୯୧

ମୂଲ୍ୟ– ଦଶଟଙ୍କା

ଉତ୍ସର୍ଗ.................

ଧନ ସମ୍ପଦ, ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ, ପୁତ୍ରକନ୍ୟା, ପ୍ରତିଷ୍ଠା ସବୁଥାଇଁ ମଧ୍ୟ ଲୋକ ଅଶାନ୍ତ ଜୀବନ ଯାପନ କରିବାର ଦେଖାଯାଏ । ଏ ସବୁ ନଥିବା ଲୋକର ଅଶାନ୍ତ କଥା ବା କଅଣ କୁହାଯିବ ? ଥିଲେ ଅଶାନ୍ତ, ନଥିଲେ ଅଶାନ୍ତ – ଜଗତ ଯେପରି ଅଶାନ୍ତିର ପ୍ରତୀକ । ଏହାର ପରିବର୍ତ୍ତନ ନାହିଁ । ଏହି ଦୁଃଖ-ଯାତନା, ଅଶାନ୍ତି, ବିଭ୍ରାନ୍ତି ଭିତରେ ସେସବୁ ଝଡ଼ ଝଞ୍ଜା ସହ୍ୟ କରି ଅବିଚଳିତ ରହିବା, ମନର ସ୍ଥିରତା ରଖିବାର ଏକମାତ୍ର ଉପାୟ ଜ୍ଞାନ । ଈଶ୍ୱର ତତ୍ତ୍ୱ ଅବଧାରଣ, ସତ୍ ଅସତ୍ ନିରୂପଣ ହିଁ ଜ୍ଞାନ । ମାତ୍ର ଈଶ୍ୱର ଭକ୍ତି, ଈଶ୍ୱର ବିଶ୍ୱାସ, ଈଶ୍ୱର ଶରଣ ବିନା ଜ୍ଞାନ ସାଧନ ଅସମ୍ଭବ । ଏହି ଭାବଧାରାର ଅନୁଶୀଳନ ଓ ଅବଲମ୍ବନ ଦିଗରେ ଏହା ପ୍ରେରଣାର ଉତ୍ସ ସ୍ୱରୂପ ହେଉ, ଏହି କାମନା କରି ମୋର ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ପୁତ୍ର ଶ୍ରୀମାନ ସୁରେଶଙ୍କୁ ଏହା ଉତ୍ସର୍ଗ କଲି ।

ଶ୍ରୀ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ମହାନ୍ତି

ପୂର୍ବାଭାଷା

ଶ୍ରୀମଦ୍ ଭଗବଦ୍ ଗୀତା ପଢ଼ିଲାବେଳେ ବିଶେଷତଃ ଶ୍ଳୋକଗୁଡ଼ିକର ବିଶଦ୍‌ବ୍ୟାଖ୍ୟା ପଢ଼ିଲାବେଳେ ଯେଉଁ କଥାଗୁଡ଼ିକ ମତେ ବିଶେଷ ଭଲଲାଗେ, ଭବିଷ୍ୟତ ପଠନ ବା ଅନୁଶୀଳନ ପାଇଁ ସେ କଥାଗୁଡ଼ିକୁ ଟିପି ରଖେ । ଏହିପରି ଟିପୁ ଟିପୁ ଅନେକ ଗୁଡ଼ିଏ କଥା ଟିପା ହୋଇଗଲା । ବେଳେବେଳେ ଏହି ଟିପା ଲେଖାଗୁଡ଼ିକୁ ପଢ଼ିଲେ ବେଶ୍ ଭଲଲାଗେ । ଦିନେ ହଠାତ୍ ମନରେ ଭାବ ଜାତ ହେଲା, ଏ ଟିପା ଲେଖାକୁ ଛପାଇ ଦେଲେ ହୁଏତ ଅନେକେ ଏହାକୁ ପଢ଼ିବାର ସୁଯୋଗ ପାଆନ୍ତେ । ଅବଶ୍ୟ ଏହାକୁ ପଢ଼ିଲେ ଯେ ଗୀତାର ବିଷୟବସ୍ତୁ ଉପରେ ଧାରଣା ହେବ, ତାହା କୁହାଯାଇ ନପାରେ । ମାତ୍ର ଏହାକୁ ପଢ଼ିଲେ ଗୀତା ପଢ଼ିବାକୁ ଯତ୍ନ ନ କରିଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିର ମନରେ ଗୀତା ପଢ଼ିବା ପାଇଁ କୌତୁହଳ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇପାରେ । କାରଣ ଟିପା ଲେଖାକୁ ପଢ଼ି ସେହି ସେହି ବିଷୟ ଉପରେ ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ଧାରଣା ଆସିବ ନାହିଁ । ଯେହେତୁ ଟିପା କଥାଗୁଡ଼ିକ ସେପରି ଭାବରେ ଲେଖାଯାଇ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଗୀତା ପାଠ ପ୍ରତି ଆଗ୍ରହ ସୃଷ୍ଟି କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଏହା ପ୍ରକାଶ କରାଗଲା । ଜୀବନତତ୍ତ୍ୱ ସମ୍ବଳିତ ସେହି ମହାନ ଗ୍ରନ୍ଥର ପଠନ ଓ ଅନୁଶୀଳନ ପ୍ରତି ଆଗ୍ରହ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇ ପାରିଲେ ପ୍ରକାଶନର ଶ୍ରମ ସାର୍ଥକ ହେବ ।

ଶ୍ରୀ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ମହାନ୍ତି

ମୁଖ୍ୟ ବିଷୟମାନଙ୍କର ସୂଚୀ

ବିଷୟ	ବିଷୟାଙ୍କ
ପ୍ରକୃତି କର୍ତ୍ତା, ଆତ୍ମା ନୁହନ୍ତି	୨୨, ୮୭
ପଞ୍ଚଶୂନାପାପ	୨୨
ପଞ୍ଚଯଜ୍ଞ	୨୩
ସ୍ୱଭାବ, ପ୍ରକୃତି, ସଂସ୍କାର, ଅଦୃଷ୍ଟଓ ପ୍ରାରବ୍‌ଧ	୨୯, ୪୮, ୪୧
ପୂର୍ବଜନ୍ମ ବିସ୍ମରଣ	୩୫
ଚତୁର୍ବର୍ଣ୍ଣ	୩୮
ଯଜ୍ଞ	୪୨
ଭକ୍ତି	୪୯
ପୂର୍ବଜନ୍ମର ପରଜନ୍ମରେ ପ୍ରଭାବ	୫୦
ଜ୍ଞାନ ଓ ଜ୍ଞାନ ସାଧନର ମାର୍ଗ	୭୦,୩୭,୫୫,୭୮,୮୦
ଭଗବାନଙ୍କ ବିଭୂତି	୭୧
ଦୈବଭାବ ସମ୍ପନ୍ନ	୭୪
ଅସୁର ବା ରାକ୍ଷସ ଭାବାପନ୍ନ	୭୫
ସଂସାରର ବୈଷମ୍ୟ	୭୬
ପୁରୁଷାର୍ଥ	୪୮
ବର୍ଣ୍ଣ ଧର୍ମ ଇତ୍ୟାଦି	୮୨
ସନ୍ନ୍ୟାସ	୩୪
ବୈରାଗ୍ୟ	୧୦୭
ସଗୁଣ ନିର୍ଗୁଣ ଉପାସକ	୯୪
ଶରୀର କଷ୍ଟରେ ସ୍ଥିରବୁଦ୍ଧି ବ୍ୟକ୍ତି ବିଚଳିତ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ	୯୬
ଗୁଣାତୀତ ପୁରୁଷର ଲକ୍ଷଣ	୯୭
ଗୁଣତ୍ରୟର ବିଶ୍ଳେଷଣ	୯୯, ୧୦୩
ଭଗବାନଙ୍କ ନାମ ଓ ବିଶ୍ଳେଷଣ	୧୦୫

ଜୀବନ୍ମୁକ୍ତ ୦୬, ।୧, ୧୨୨
ଜୀବ, ବ୍ରହ୍ମ ଏକ ୩, ୭୭, ୬୯
ଜୀବ, ଆତ୍ମା, ପୁରୁଷ, କ୍ଷେତ୍ରଜ୍ଞ ୫, ୧୨, ୭୦
ଆତ୍ମା ଶରୀରଠାରୁ ପୃଥକ୍ ୭୩, ୯୦
ଭକ୍ତି ୫୩, ୮୧, ୮୫, ୯୩, ୯୮, ୧୨୧
ବ୍ରହ୍ମ, ଆଧ୍ୟାତ୍ମ, କର୍ମ, ଅଧିଭୂତ, ଅଧିଦୈବ, ଅଧିଯଜ୍ଞ ୧୨୭
ସତ୍, ଅସତ୍ ୧୦, ୧୧, ୫୨, ୮୮, ୯୧
ମରଣସମୟରେ ଭଗବଦ୍ ସ୍ମରଣ ୧୨୭
ଓଁ, ତତ୍ ସତ୍ ୮୯
ମୋକ୍ଷ ପ୍ରାପ୍ତିର ଉପାୟ ୭୯, ୯୮
ନିଷ୍କାମ କର୍ମ, ସକାମ କର୍ମ ୧୧୩
ଭଗବାନ ସମସ୍ତଙ୍କ ପ୍ରତି ସମାନ ୧୧୯
ତପସ୍ୟାର ପ୍ରକାର ଭେଦ ୧୨୮
ଯଜ୍ଞର ପ୍ରକାର ଭେଦ ୧୨୯
କିଏ କେଉଁ ଗୁଣ ବିଶିଷ୍ଟ କିପରି ଜାଣିବ ୧୩୦
ଈଶ୍ୱରଭାବାପନ୍ନ ଲୋକର ସାମାନ୍ୟ ଦୋଷ ଧରାଯାଏ ନାହିଁ ୧୩୨
ରଜୋଗୁଣ ବୃଦ୍ଧି ହୋଇଛି ବୋଲି କିପରି ଜାଣିବ ୧୩୩
ସୁଖର ପ୍ରକାର ଭେଦ ୧୩୫
ସଂସାରକୁ ବୃକ୍ଷ ସହ ତୁଳନା ୧୩୬
ଯୋଗ ସାଧନ ପ୍ରଣାଳୀ ୧୩୭
ପ୍ରାଣାୟାମ ବିଧି ୧୩୮
ଭଗବାନଙ୍କର କିଏ ପ୍ରିୟ ୧୪୦
ଜ୍ଞାନଲାଭ ପାଇଁ କଅଣ କରିବା ଦରକାର ୧୪୧

ଭଗବାନ ପାପ ପୁଣ୍ୟର ପ୍ରବର୍ତ୍ତକ
ଏ ଭ୍ରାନ୍ତ ଧାରଣା ଅଜ୍ଞାନରୁ ଜାତ ୧୪୨
ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ନଷ୍ଟ କରି ଦେଲେ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ
ସଂଯମ ହୁଏ ନାହିଁ ୧୪୩
ଆତ୍ମାର ନିତ୍ୟତା, ପୁନର୍ଜନ୍ମ,
ପ୍ରାରବ୍ଧ କର୍ମ ୧୪୪
ସକାମ କର୍ମ, ନିଷ୍କାମ କର୍ମ ବିଶ୍ଳେଷଣ ୧୪୫
ବ୍ରହ୍ମାନନ୍ଦ ଲାଭପାଇଁ ମନକୁ ଜୟ
କରିବା ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଉପାୟ ୧୪୬
ଚିତ୍ତ ଶୁଦ୍ଧି ହେଲେ କିପରି ଆତ୍ମଭାବନା
ଜାତ ହୁଏ ୧୪୭
କର୍ମଯୋଗୀ କେବେ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ
ହୋଇପାରେ ୧୪୯
ପରୋକ୍ଷ ଜ୍ଞାନ, ଅପରୋକ୍ଷ ଜ୍ଞାନ ୧୫୦
ସଂସାରକୁ ସମୁଦ୍ର ସହ ତୁଳନା ୧୫୧
ବର୍ଣ୍ଣାଶ୍ରମ ଧର୍ମ ପାଳନରୁ
କିପରି ବ୍ରହ୍ମଲାଭ କରାଯାଏ ୧୫୨

ପ୍ରବନ୍ଧ ପୃଷ୍ଠାଙ୍କ

ଗୀତାରେ କର୍ମ ବିସ୍ତାର ୫୯
କାମନା ଦୁଃଖର କାରଣ ୬୫
ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଧାରାରେ ସମାଜ ବାଦନ ବିସ୍ତାର ୭୦
ଭଗବାନ ପକ୍ଷପାତ କରନ୍ତି ? ୭୬
ଏକାଦଶୀ ବ୍ରତ ୭୯
ତ୍ରିଗୁଣ ରହସ୍ୟ ୮୪
ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ର କାହିଁକି ପଢ଼ିବା ? ୮୮
ହା ସମାଜର କଳଙ୍କ ଓ ତାହାର ଦୂରୀକରଣ
ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ସାର ୯୬

ଗୀତା ସୁଧାସାର

(୧)

ଆତତାୟୀ— ଅନିଷ୍ଟକାରୀ । ଶାସ୍ତ୍ର ଅନୁସାରେ ଛ ପ୍ରକାର । (୧) ଯେ ଘର ପୋଡ଼ିଦିଏ (୨) ଯେ ବିଷ ଖାଇବାକୁ ଦିଏ (୩) ଯେ ଶସ୍ତ୍ର ଧରି ଯୁଦ୍ଧ କରିବାକୁ ଉପସ୍ଥିତ ହୁଏ (୪) ଯେ ଧନ ହରଣ କରେ (୫) ଯେ ଭୂମି ହରଣ କରେ (୬) ଯେ ସ୍ତ୍ରୀ ହରଣ କରେ । ଏମାନେ ବଧଯୋଗ୍ୟ । ଏମାନଙ୍କୁ ହତ୍ୟାକଲେ ପାପ ହୁଏ ନାହିଁ ।

(୨)

ବର୍ଣ୍ଣସଙ୍କର— ଧର୍ମ ଶାସ୍ତ୍ରରେ କୁଳନାଶକ ଅତି ପାପିଷ୍ଠ ବୋଲି ଲେଖାଅଛି । କୁଳନାଶ ହେଲେ ପରମ୍ପରାଗତ କୁଳଧର୍ମ ନଷ୍ଟ ହୁଏ । ଧର୍ମ ନଷ୍ଟ ହେଲେ ସମୁଦାୟ ବଂଶକୁ ଅଧର୍ମ ବ୍ୟାପେ । ଅଧର୍ମ ବ୍ୟାପିଲେ କୁଳ ସ୍ତ୍ରୀମାନେ କଳଙ୍କିତ ହୁଅନ୍ତି । ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ଭ୍ରଷ୍ଟାହେଲେ ବର୍ଣ୍ଣସଙ୍କର ଜାତ ହୁଅନ୍ତି । ବର୍ଣ୍ଣସଙ୍କର ଦ୍ୱାରା ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ପିତୃଗଣଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ପିଣ୍ଡାଦି ବ୍ୟର୍ଥହୁଏ । କାରଣ ବୀଜପତି ପିଣ୍ଡର ଅଧିକାରୀ, କ୍ଷେତ୍ରପତି ନୁହେଁ । କ୍ଷେତ୍ରପତିର ଅଧିକାର ଯାହା ରହିଅଛି, ତାହା ବଂଶ ପରମ୍ପରା ସ୍ଥାପନ, ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ନିର୍ଣ୍ଣୟ ନିମିତ୍ତ । ପାରଲୌକିକ ଫଳବିଧାନ ପାଇଁ ନୁହେଁ ।

(୩)

ତତ୍ତ୍ୱମସି — ତତ୍ତ୍ୱଂ ଅସି ବା ତ୍ୱଂ ତତ୍ ଅସି । ତ୍ୱଂ = ଜୀବ, ତତ୍ = ବ୍ରହ୍ମ ବା ଈଶ୍ୱର । ଜୀବ ଓ ବ୍ରହ୍ମ ଏ ଦୁହେଁ ନିତ୍ୟ ଅଟନ୍ତି । ତେଣୁ ଏକ ଓ ଅଭିନ୍ନ ।

(୪)

ମାତ୍ରାସ୍ପର୍ଶ — ଯାହାଦ୍ୱାର ବିଷୟ ଜଣାଯାଏ ତାହାକୁ ମାତ୍ରା କହନ୍ତି । ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ସହିତ ବିଷୟରେ ସମ୍ବନ୍ଧକୁ ମାତ୍ରାସ୍ପର୍ଶ କୁହାଯାଏ । ସେଥିରୁ ସୁଖଦୁଖ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୁଏ ।

ରୂପ, ରସ, ଗନ୍ଧ, ଶବ୍ଦ, ସ୍ପର୍ଶ ଏହି ପାଞ୍ଚୋଟି ଦଶ ଇନ୍ଦ୍ରିୟର ବିଷୟ ।

(୫)

ପୁରୁଷ — ଯାହା ପୁରରେ ବାସକରେ, ଜୀବ ବା ଆତ୍ମା । ପୁର ଅର୍ଥ ଶରୀର ।

(୬)

କର୍ମେନ୍ଦ୍ରିୟ — ବାକ୍, ପାଣି, ପାଦ, ପାୟୁ, ଉପସ୍ଥ । ଏମାନଙ୍କର କର୍ମ ଯଥାକ୍ରମେ ବଚନ, ଦାନ ଓ ଗ୍ରହଣ, ଗମନ, ମଳତ୍ୟାଗ ଓ ମୈଥୁନ ।

(୭)

ଜ୍ଞାନେନ୍ଦ୍ରିୟ — ଚକ୍ଷୁ, କର୍ଣ୍ଣ, ନାସା, ଜିହ୍ୱା, ଚର୍ମ । ଏମାନଙ୍କ କର୍ମ ଯଥାକ୍ରମେ ଦର୍ଶନ, ଶ୍ରବଣ, ଘ୍ରାଣ, ଆସ୍ୱାଦନ ଓ ସ୍ପର୍ଶ ।

(୮)

ଅନ୍ତଃକରଣ— ମନ, ବୁଦ୍ଧି, ଚିତ୍ତ, ଅହଙ୍କାର ।

(୯)

ଭୂତ – କ୍ଷିତି, ଅପ୍ , ତେଜ, ମରୁତ, ବ୍ୟୋମ ।

(୧୦)

ଅସତ୍— ଯାହା ଦେଶ, କାଳ ଓ ବସ୍ତୁ ପରିଚ୍ଛେଦର ଅଧୀନ, ତାହା ଅସତ୍ । ବସ୍ତୁପରିଚ୍ଛେଦ ତିନି ପ୍ରକାର । ସଜାତୀୟ ଭେଦ, ବିଜାତୀୟ ଭେଦ ଓ ସ୍ୱଗତ ଭେଦ । ସତ୍ ପଦାର୍ଥରେ ଆରୋପିତ ଅସତ୍‌ଭାବ ନିବୃତ୍ତ ହେଲେ ସତ୍ ପଦାର୍ଥର ସ୍ୱରୂପ ଜଣାଯାଏ ।

(୧୧)

ନିଦ୍ରାକାଳରେ ଅନ୍ତଃକରଣର କ୍ରିୟାକଳାପ ନିରୁଦ୍ଧ ହେଲେ ପରିଚ୍ଛେଦମୟ ବା ଅସତ୍ ଜଗତ ସମ୍ବନ୍ଧରେ କିଛି ମାତ୍ର ଜ୍ଞାନ ରହେ ନାହିଁ । ମାତ୍ର ସତ୍ ବସ୍ତୁର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ବିଷୟରେ କିଛି ବ୍ୟାଘାତ ଘଟେ ନାହିଁ । ଅର୍ଥାତ୍ ଆତ୍ମ ସତ୍ତ୍ୱର ବିନାଶ ହୁଏ ନାହିଁ ।

(୧୨)

ଶରୀର ତିନି ପ୍ରକାର । ସ୍ଥୂଳ, ସୂକ୍ଷ୍ମ ଓ କାରଣ । ପଞ୍ଚକୋଷ ମଧ୍ୟ ଶରୀର ତ୍ରୟର ଅନ୍ତର୍ଗତ । ଅନ୍ନମୟ କୋଷ ସ୍ଥୂଳ ଶରୀରର, ପ୍ରାଣମୟ, ମନୋମୟ ଓ ବିଜ୍ଞାନମୟ କୋଷ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଶରୀରର, ଆନନ୍ଦମୟ କୋଷ କାରଣ ଶରୀର ଅନ୍ତର୍ଗତ ।

ଯେତେ ପ୍ରକାର ପ୍ରାଣୀଦେହ ଅଛି, ସେ ସମସ୍ତ ଏକ ଆତ୍ମାର ଅଧିଷ୍ଠାନ ଭୂମି ।

(୧୩)

ବିକାର— ଛ ପ୍ରକାର । ଜନ୍ମ, ଅସ୍ତିତ୍ୱ, ବୃଦ୍ଧି, ପରିଣାମ, ଅପକ୍ଷୟ ଓ ବିନାଶ । ଆତ୍ମା ସବୁପ୍ରକାର ବିକାର ରହିତ ।

(୧୪)

ଯୁଦ୍ଧରେ ନିମ୍ନଲିଖିତ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କୁ ବଧ କଲେ ପାପ ହୁଏ ବୋଲି ଧର୍ମ ଶାସ୍ତ୍ରରେ ଲେଖା ଅଛି । ଯଥା —

ଯାହାର ରଥାଦି ଯାନ ଭଗ୍ନ ହୋଇ ଥିବାରୁ ସେ ସ୍ଥଳଗାମୀ, ଯେ ନପୁଂସକ, ଯେ ହାତଯୋଡ଼ି କ୍ଷମା ପ୍ରାର୍ଥନାକରେ, ଯାହାର ବାଳ ଫିଟି ଯାଇଥାଏ, ଯେ ସ୍ଥକଣ୍ଠ ହୋଇ ବସିଥାଏ, ଯେ କହେ 'ମୁଁ ଶରଣ ପଶିଲି', ଯେ ଶୋଇଥାଏ, ଯାହାର କବଚ ଅର୍ଥାତ୍ ସାଞ୍ଜୁ ନଥାଏ, ଯେ ଉଲ୍ଲଙ୍ଗ, ଯେ ଶସ୍ତ୍ରାସ୍ତ୍ରହୀନ, ଯେ ଯୁଦ୍ଧ କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନଥାଏ, ଯେ ଯୁଦ୍ଧ ଦେଖିବାକୁ ଆସିଥାଏ, ଯେ ଅନ୍ୟ ଲୋକ ସହ ଯୁଦ୍ଧ କରୁଥାଏ, ଯେ ରୋଗୀ, ଯାହା ଦେହରେ ବହୁତ ଘା ହୋଇଥାଏ, ଯେ ଭୀତ, ଯେ ପଳାଇ ଯାଇଥାଏ ।

(୧୫)

ଯଜ୍ଞଦାନାଦି ବେଦବିହିତ ସକାମ କର୍ମ ଭୋଗ ଶେଷରେ ନଷ୍ଟ ହୁଏ । ତେଣୁ ତାହା ଅନିତ୍ୟ ଓ ଜନ୍ମମରଣ ଆଦି ସଂସାର ବନ୍ଧନର ହେତୁ ଅଟେ ।

(୧୬)

ଯୋଗ— ଅପ୍ରାପ୍ତ ପଦାର୍ଥର ପ୍ରାପ୍ତି ।

(୧୭)

କ୍ଷେମ— ପ୍ରାପ୍ତ ପଦାର୍ଥର ରକ୍ଷା ।

(୧୮)

ସ୍ଥିତପ୍ରଜ୍ଞ— ସମାଧିସ୍ଥ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ସ୍ଥିତପ୍ରଜ୍ଞ କୁହାଯାଏ । କାରଣ ସମାଧି କାଳରେ ତାଙ୍କର କାମନାର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଲୋପ ହୋଇଥାଏ ଓ ସେ ଆତ୍ମାନନ୍ଦ ଉପଭୋଗ କରନ୍ତି । ସମାଧିରୁ ଉଠିଲାପରେ ମଧ୍ୟ ସେ ଦୁଃଖରେ ଉଦ୍‌ବିଗ୍ନ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ କି ସୁଖ ଲୋଡନ୍ତି ନାହିଁ ଏବଂ ସ୍ନେହ, ଭୟ, ରୋଷ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ସେ ଇଷ୍ଟପ୍ରାପ୍ତିରେ ପ୍ରଶଂସା ବାକ୍ୟ କହନ୍ତି ନାହିଁ କି ଇଷ୍ଟନାଶରେ ନିନ୍ଦାବାକ୍ୟ କହନ୍ତି ନାହିଁ । ସେ କୂର୍ମପରି ମନକୁ ଅନ୍ତର୍ବୃତ୍ତି ଆଡକୁ ବୁଲାଇ ଜାଣିବାରୁ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନେ ବିଷୟ ଗ୍ରହଣ କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ତାଙ୍କର ଆତ୍ମ-ସାକ୍ଷାତକାର ହେବାରୁ କାମନା ନିବୃତ୍ତ ହୋଇଯାଏ । ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କଠାରେ ଅଚଳା ଭକ୍ତିଥିବାରୁ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନେ ତାଙ୍କର ବଶୀଭୂତ ହୋଇ ରହନ୍ତି ।

(୧୯)

ଦୁଃଖ ତିନି ପ୍ରକାର । ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ, ଆଧିଭୌତିକ, ଆଧିଦୈବିକ । ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଦୁଃଖ ଦୁଇ ପ୍ରକାର—ଶାରୀରିକ ଓ ମାନସିକ ।

(୨୦)

କାମନାସିଦ୍ଧି ବିଷୟରେ ବାଧା ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ କ୍ରୋଧ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୁଏ । କ୍ରୋଧରୁ ମୋହ, ମୋହରୁ ସ୍ମରଣ ଶକ୍ତି ନାଶ

ଓ ସ୍ମରଣ ଶକ୍ତି ବିନାଶରୁ ବୁଦ୍ଧିନାଶ ହୁଏ । ବୁଦ୍ଧିନାଶ ହେଲେ ପ୍ରାଣୀ ମୃତପର ନିଶ୍ଚେଷ୍ଟ ହୁଏ ।

(୨୧)

ଅନ୍ଧ, ବଧିର, ମୂକ, ରୋଗୀ, ବାଳକ ଏମାନଙ୍କର କେତେକ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ବିଷୟ ଗ୍ରହଣରେ ଅକ୍ଷମ । ମାତ୍ର ସେମାନଙ୍କର କାମନା ନିବୃତ୍ତ ହୋଇନଥାଏ । ଅର୍ଥାତ୍ କେବଳ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କର ବିଷୟ ଗ୍ରହଣରେ ଅପ୍ରବୃତ୍ତି ହେଲେ ହେବ ନାହିଁ । କାମନା ରହିତ ହେବା ପ୍ରୟୋଜନ ।

(୨୨)

ପଞ୍ଚଶୂନା — ଗୃହସ୍ଥମାନଙ୍କର ଢିଙ୍କି, ଚକି, ଚୁଲ୍ଲୀ; ଜଳକୁମ୍ଭ ଓ ଝାଡ଼ୁଣି ଏହି ପଞ୍ଚସ୍ଥାନରେ ପ୍ରାୟ ଜୀବହିଂସା ହୁଏ । ଏହିସବୁ ପାପକୁ 'ପଞ୍ଚଶୂନା' କୁହାଯାଏ । ଏହି ପଞ୍ଚଶୂନା ପାପ ପାଇଁ ସ୍ୱର୍ଗ ଲଭ ହୋଇପାରେ ନାହିଁ ।

(୨୩)

ପଞ୍ଚଯଜ୍ଞ — ପଞ୍ଚଶୂନା ପାପ ନିବାରଣ ପାଇଁ ପଞ୍ଚଯଜ୍ଞ କରିବା ଉଚିତ୍ । ତାହା ହେଲା ଋଷିଯଜ୍ଞ, ଦେବଯଜ୍ଞ, ଭୂତଯଜ୍ଞ ନୃଯଜ୍ଞ ଓ ପିତୃଯଜ୍ଞ ।

ବେଦାଧ୍ୟୟନ, ସନ୍ଧ୍ୟା ଉପାସନାକୁ ଋଷିଯଜ୍ଞ, ଅଗ୍ନିହୋତ୍ରାଦିକୁ ଦେବଯଜ୍ଞ; ବୈଶ୍ୱଦେବାଦିକୁ ଭୂତଯଜ୍ଞ; ଅନ୍ନାଦିଦ୍ୱାରା ଅତିଥି ସତ୍କାର ନୃଯଜ୍ଞ ଏବଂ ଶ୍ରାଦ୍ଧତର୍ପଣାଦିକୁ ପିତୃଯଜ୍ଞ କୁହାଯାଏ ।

(୨୪)

ପରମାତ୍ମାଙ୍କଠାରୁ ବେଦ, ବେଦରୁ ଯଜ୍ଞ; ଯଜ୍ଞରୁ ବୃଷ୍ଟି;

ବୃଷ୍ଟିରୁ ଅନ୍ନ, ଅନ୍ନରୁ ପ୍ରାଣୀମାନେ ଉତ୍ପନ୍ନ ।

(୨୫)

ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞାନୀ ବ୍ୟକ୍ତି ଜ୍ଞାନସାଧନ ସମୟରେ ସପ୍ତପ୍ରକାର ଭୂମିକା ଅତିକ୍ରମ କରନ୍ତି । ୧- ଶୁଭେଚ୍ଛା ୨- ବିଚାରଣା ୩- ତନୁମାନସା ୪- ସତ୍ତ୍ୱାପତ୍ତି ୫- ଅସଂସକ୍ତି ୬- ପଦାର୍ଥାଭାବନା ୭- ତୁରୀୟାବସ୍ଥା ।

ଏଥିରେ ପ୍ରଥମ ତିନି ଅବସ୍ଥାରେ ଆରୂଢ଼ ବ୍ୟକ୍ତି କର୍ମାଧିକାରୀ । ମାତ୍ର ଚତୁର୍ଥ ଅବସ୍ଥାଠାରୁ ଅର୍ଥାତ୍ ଜ୍ଞାନ ଜନ୍ମିଲରୁ ଆଉ କର୍ମର ପ୍ରୟୋଜନ ନାହିଁ ।

କାହାରି କାହାରି ମତରେ ଜ୍ଞାନର ଚାରିଗୋଟି ସୋପାନ ଅଛି ।

୧-ଜ୍ଞାନ ୨-ବୈରାଗ୍ୟ ୩-ବିବେକ ୪-ବିଜ୍ଞାନ ।

ଉଭୟଙ୍କୁ ମିଳାଇ ଦେଖିଲେ ଜଣାଯିବ ଯେ ସତ୍ତ୍ୱାପତ୍ତି ଭୂମିକାକୁ ଜ୍ଞାନ, ଅସଂସକ୍ତି ଭୂମିକାକୁ ବୈରାଗ୍ୟ, ପଦାର୍ଥାଭାବନା ଭୂମିକାକୁ ବିବେକ ଓ ତୁରୀୟ ଅବସ୍ଥାକୁ ବିଜ୍ଞାନ ବୋଲି ଯାଇପାରେ ।

(୨୬)

ଲୋକଙ୍କୁ ନିଜ ନିଜ ଧର୍ମରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ କରିବା ଏବଂ ସେମାନଙ୍କୁ ସ୍ୱ ସ୍ୱ ଧର୍ମତ୍ୟାଗ ଜାତ ଅଧର୍ମରୁ ରକ୍ଷା କରିବାକୁ 'ଲୋକସଂଗ୍ରହ' କୁହାଯାଏ ।

ଏହି ଲୋକସଂଗ୍ରହ ପାଇଁ ଏବଂ ନିଜର ଚିତ୍ତଶୁଦ୍ଧି ପାଇଁ ଫଳକାମନା ରହିତ ହୋଇ କର୍ମ କରିବା ଉଚିତ୍ ।

(୨୭)

ମାୟାର ସତ୍ତ୍ୱ, ରଜଃ ତମଃ ପ୍ରଭୃତି ଗୁଣଦ୍ୱାରା ଓ ମାୟା-ରୂପ ପ୍ରକୃତିର ବିକୃତି ଯେ ଦେହ, ମନ ଓ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ସମୂହ, ତାହାଦ୍ୱାରା ସକଳ କ୍ରିୟା ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୁଏ । ଜ୍ଞାନୀମାନେ କର୍ମ କରି ଆପଣାକୁ କର୍ତ୍ତା ବୋଲି ଭାବନ୍ତି ନାହିଁ । ଅଜ୍ଞାନୀମାନେ ଆପଣାକୁ କର୍ତ୍ତା ବୋଲି ମଣନ୍ତି ।

(୨୮)

ଜ୍ଞାନୀବ୍ୟକ୍ତି କର୍ମ କଲେ ଫଳରୂପ ବନ୍ଧନରେ ପଡ଼ନ୍ତି ନାହିଁ । କାରଣ ଜ୍ଞାନୀ ବ୍ୟକ୍ତିର ଧନ ପୁତ୍ର ଓ ଶିଷ୍ୟମାନେ, ସତ୍କର୍ମର ଫଳକୁ ସୁହୃଦମାନେ ଓ ମନ୍ଦକର୍ମର ଫଳକୁ ଶତ୍ରୁମାନେ ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଅନ୍ତି ।

(୨୯)

ପୂର୍ବଜନ୍ମକୃତ କର୍ମରୁ ଜାତ ଯେ ସ୍ୱଭାବ, ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବଳବାନ୍ । ତାକୁ ଲଙ୍ଘନ କରି ସତ୍କର୍ମ କରିବା ସହଜ ନୁହେଁ । କି ଜାଣିବା କି ନ ଜାଣିବା ଲୋକ ସମସ୍ତେ ନିଜ ନିଜ ସ୍ୱଭାବ ବା ପ୍ରକୃତି ଅନୁସାରେ କର୍ମ କରନ୍ତି । କୌଣସି କର୍ମ ମନ୍ଦ ବୋଲି ଜାଣି ସୁଦ୍ଧା ସ୍ୱଭାବ ବଶରେ ତାହା କରନ୍ତି ।

(୩୦)

'କାମ' ମନୁଷ୍ୟକୁ ପାପ କର୍ମରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ କରାଏ । ଏହି କାମ ରଜୋଗୁଣରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ । କାମ ସଫଳ ନହେଲେ ତାହା କ୍ରୋଧରେ ପରିଣତ ହୁଏ । କାମ୍ୟପଦାର୍ଥର ଉପଭୋଗ ଦ୍ୱାରା କାମର ଶାନ୍ତି ମଧ୍ୟ ହୁଏ ନାହିଁ । ଘୃତ ଦ୍ୱାରା ଅଗ୍ନି ବୃଦ୍ଧିପ୍ରାପ୍ତ ହେଲପରି ତାହା ବୃଦ୍ଧିପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏ ।

(୩୧)

ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣୀ ଲୋକର କାମ ଧୂମପରି, ରଜୋଗୁଣୀ ଲୋକର କାମ ଦର୍ପଣରେ ଧୂଳିପରି ଓ ତମୋଗୁଣୀ ଲୋକର କାମ ଜରାୟୁସ୍ଥ ସନ୍ତାନପରି ଜ୍ଞାନକୁ ଆବରଣ କରିଥାଏ ।

(୩୨)

ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା କାମ ଉତ୍ତେଜିତ ହୁଏ । ତାହାର ପ୍ରାପ୍ତି ପାଇଁ ମନରେ ସଂକଳ୍ପ ହୁଏ ଓ ବୁଦ୍ଧିଦ୍ୱାରା ଉପାୟ ନିର୍ଣ୍ଣୟ ହୁଏ ।

(୩୩)

ଦେହଠାରୁ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ବଡ଼, ଇନ୍ଦ୍ରିୟଠାରୁ ମନ ବଡ଼, ମନଠାରୁ ବୁଦ୍ଧି ବଡ଼, ବୁଦ୍ଧିଠାରୁ ଆତ୍ମା ବଡ଼ ।

(୩୪)

କେବଳ କର୍ମେନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କୁ ଦମନ କଲେ ସନ୍ୟାସ ହୁଏ ନାହିଁ । ମନର ସହିତ ଜ୍ଞାନେନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଦମନ କରିବା ଉଚିତ୍ । ମନକୁ ଦମନକରି ନିଷ୍କାମ ଭାବରେ କର୍ମ ଅନୁଷ୍ଠାନ କଲେ ପ୍ରକୃତ ସନ୍ୟାସ ହୁଏ ।

(୩୫)

ରୋଗ, ଶୋକ, ଭୟ ଓ ଉପବାସ ପ୍ରଭୃତି ଦ୍ୱାରା ସ୍ମରଣ-

ଶକ୍ତିର ହ୍ରାସ ହୁଏ । ମରଣ ସମୟରେ ଉକ୍ତ କାରଣ ଓ ସ୍ମରଣଶକ୍ତି ହ୍ରାସକାରୀ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କାରଣମାନ ଏକାବେଳେକେ ସଙ୍ଘଟିତ ହୋଇଥିବାରୁ ସେ ଜନ୍ମର କୌଣସି କଥା ସ୍ମରଣ ରହେ ନାହିଁ ।

(୩୬)

ସଂସାରରେ ଯେତେ ପ୍ରକାର ପୂଜାର ବିଧି ପ୍ରଚଳିତ ଅଛି, ସେ ସବୁ ପ୍ରକାର ପୂଜାର ପୂଜ୍ୟ ପରମେଶ୍ୱର ଅଟନ୍ତି । ଅର୍ଥାତ୍ ମନୁଷ୍ୟ ଯେ କୌଣସି ଦେବତାକୁ ଯେ କୌଣସି ବିଧିରେ ପୂଜା କରନ୍ତୁ ପଛକେ, ତାହା ସେହି ଏକ ପରମେଶ୍ୱର ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି । କାହିଁକ ନା ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଜଗତରେ ଆଉ କିଛି ନାହିଁ । କେବଳ ମନୁଷ୍ୟଙ୍କର ଭାବ ଅଶେଷ ପ୍ରକାର ହେବାରୁ ପରମେଶ୍ୱର ମଧ୍ୟ ଅଶେଷ ମୂର୍ତ୍ତିରେ ବିରାଜିତ ହୁଅନ୍ତି ।

(୩୭)

ମର୍ତ୍ତ୍ୟ ଲୋକରେ କର୍ମର ଫଳ ଶୀଘ୍ର ମିଳେ ବୋଲି ଫଳକାମୀ ଲୋକମାନେ ବିଭିନ୍ନ ଦେବତା ପୂଜା କରନ୍ତି । ଜ୍ଞାନଫଳ ବହୁଦିନରେ ମିଳେ ବୋଲି ଲୋକେ ତାହାର ଚେଷ୍ଟା କରନ୍ତି ନାହିଁ । ଚିତ୍ତଶୁଦ୍ଧି ନହେଲେ, ମନ ନିଷ୍କାମ ନହେଲେ ଜ୍ଞାନର ଅଧିକାରୀ ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ ।

(୩୮)

ଗୁଣ, କର୍ମ, ବିଭାଗ ଅନୁସାରେ ଭଗବାନ ବ୍ରାହ୍ମଣ, କ୍ଷତ୍ରିୟ ବୈଶ୍ୟ, ଶୂଦ୍ର ଏହି ଚାରିବର୍ଣ୍ଣ ସୃଷ୍ଟି କରିଅଛନ୍ତି ।

ବର୍ଣ୍ଣ	ଗୁଣ	କର୍ମ
ବ୍ରାହ୍ମଣ	ସତ୍ତ୍ୱ	ଶମ, ଦମ ତିତିକ୍ଷା, ଶ୍ରଦ୍ଧା, ବ୍ରହ୍ମନିଷ୍ଠା, ତପସ୍ୟା ଇତ୍ୟାଦି
କ୍ଷତ୍ରିୟ	ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣର ଅଳ୍ପ ଓ ରଜୋ ଗୁଣର ଅଧିକ ମିଶ୍ରିତ ଏକ ଗୁଣ	ଶୂରତା, ବୀର୍ଯ୍ୟ, ସାହସ ଦାନ ପ୍ରଭୃତି ।
ବୈଶ୍ୟ	ରଜୋଗୁଣର ଅଧିକ ଓ ତମୋଗୁଣର ଅଳ୍ପ ମିଶ୍ରିତ ଏକଗୁଣ	କୃଷି, ବାଣିଜ୍ୟ, ଗୋପାଳନ ।
ଶୂଦ୍ର	ତମୋଗୁଣ	ବ୍ରାହ୍ମଣାଦି ବର୍ଣ୍ଣ ତ୍ରୟର ସେବା ବିନୟ ।

ଯେଉଁ ବର୍ଣ୍ଣ ପାଇଁ ଯେଉଁ କର୍ମ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ, ତାହା ସେହି ବର୍ଣ୍ଣର ଧର୍ମ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ବର୍ଣ୍ଣର ଲୋକ ପାଇଁ ତାହା ସ୍ୱଧର୍ମ । ଅନ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣର ଧର୍ମ ତାହା ପାଇଁ ପର ଧର୍ମ । ସ୍ୱଧର୍ମ ନିକୃଷ୍ଟ ବା କଷ୍ଟକର, ପରଧର୍ମ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ବା ସହଜ ଏପରି ଭାବ ସ୍ୱଧର୍ମ ତ୍ୟାଗ

କରି ପରଧର୍ମ ଗ୍ରହଣ କଲେ, ସ୍ୱର୍ଗ କି କୀର୍ତ୍ତି କି ମୁକ୍ତି କିଛି ମିଳେ ନାହିଁ ।

(୩୯)

ଅନ୍ତଃକରଣର ଯେଉଁ ବୃତ୍ତି ଦ୍ୱାରା ସତ୍ ଓ ଅସତ୍ ନିରୂପଣ କରାଯାଏ, ସେହି ବୃତ୍ତିକୁ 'ପଣ୍ଡା' ବୋଲିଯାଏ । ସେହି ବୃତ୍ତିବିଶିଷ୍ଟ ଲୋକଙ୍କୁ ପଣ୍ଡିତ ବୋଲିଯାଏ ।

(୪୦)

ବାୟୁ—ପ୍ରାଣ, ଅପାନ, ବ୍ୟାନ, ସମାନ, ଉଦାନ, ନାଗ, କୂର୍ମ, କୁକରଭ, ଦେବଦତ୍ତ ଓ ଧନଞ୍ଜୟ । ଏମାନଙ୍କର କର୍ମ ଯଥାକ୍ରମେ ପ୍ରଶ୍ୱାସ, ନିଶ୍ୱାସ, ଆକୁଞ୍ଚନ ପ୍ରସାରଣ, ପରିପାକ, ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱଶ୍ୱାସ ଓ ହିକ୍କା, ବମନ, ଉନ୍ମୀଳନ, କ୍ଷୁଧା, ଜୃମ୍ଭା (ହାଇ) ଓ ଦେହରକ୍ଷା ।

(୪୧)

କର୍ମାନୁଷ୍ଠାନରେ ଅଭିମାନ (ମୁଁ କରୁଅଛି) ଓ କର୍ମଫଳରେ ଆସକ୍ତି (ଏ କର୍ମର ଫଳସ୍ୱରୂପ ମୋର ସ୍ୱର୍ଗଲାଭ ହେବ) ଯୋଗୁ କର୍ମ ଓ କର୍ମଫଳ ସେ ଲୋକର 'ଅଦୃଷ୍ଟ'ରେ ପରିଣତ ହୁଏ । ସେହି ଅଦୃଷ୍ଟକୁ ଆଶ୍ରୟ କରି ସେ ସୁଖ ବା ଦୁଃଖ ଭୋଗ କରେ । ଅଭିମାନ ଓ ଆସକ୍ତିଶୂନ୍ୟ ଲୋକ କର୍ମ କଲେ ମଧ୍ୟ ତାହା ନକଲ ପରି ହୁଏ ଅର୍ଥାତ୍ ତାହାର ସଂସାର ବନ୍ଧନ ହୁଏନାହିଁ ।

(୪୨)

ଯଜ୍ଞ—ବାର ପ୍ରକାର ।

୧·ଦୈବଯଜ୍ଞ, ୨-ବ୍ରହ୍ମଯଜ୍ଞ, ୩-ସଂଯମଯଜ୍ଞ, ୪-ଇନ୍ଦ୍ରିୟଯଜ୍ଞ, ୫-ଆତ୍ମସଂଯମ ଯଜ୍ଞ, ୬-ଦ୍ରବ୍ୟଯଜ୍ଞ, ୭- ତପୋଯଜ୍ଞ, ୮-ଯୋଗଯଜ୍ଞ, ୯- ସ୍ୱାଧ୍ୟାୟ ଯଜ୍ଞ, ୧୦-ବୈଦାର୍ଥଯଜ୍ଞ, ୧୧-ଦୃଢ଼ବ୍ରତ ଯଜ୍ଞ, ୧୨-ପ୍ରାଣାୟାମ ଯଜ୍ଞ ।

ଯେ, କୌଣସି ପ୍ରକାର ଯଜ୍ଞର ଅନୁଷ୍ଠାନ ନକରନ୍ତି, ସେ ପୁନର୍ବାର ମନୁଷ୍ୟଲୋକ ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ । ସ୍ୱର୍ଗାଦି ଲୋକ ପ୍ରାପ୍ତି ସେମାନଙ୍କର ଅସମ୍ଭବ ।

ଦୈବ ଯଜ୍ଞ— ଇନ୍ଦ୍ରାଦି ଦେବତାମାନଙ୍କର ସନ୍ତୋଷ ନିମିତ୍ତ ଦର୍ଶପୌର୍ଣ୍ଣମାସ ଓ ଜ୍ୟୋତିଷ୍ଟୋମାଦି ଯେଉଁ ଯଜ୍ଞ କରାଯାଏ ତାହାକୁ ଦୈବଯଜ୍ଞ କୁହାଯାଏ ।

ବ୍ରହ୍ମ ଯଜ୍ଞ— ଦୈବଯଜ୍ଞର ଅନୁଷ୍ଠାନ ପର କର୍ମକରି କେବଳ ଦେବତା ବୁଦ୍ଧିରେ ନକରି ବ୍ରହ୍ମବୁଦ୍ଧିରେ କରିବାକୁ ବ୍ରହ୍ମଯଜ୍ଞ କହନ୍ତି ।

ସଂଯମ ଯଜ୍ଞ —ଧ୍ୟାନ, ଧାରଣା, ସମାଧିକୁ ସଂଯମ କୁହାଯାଏ । ନୈଷ୍ଠିକ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀମାନେ ଧ୍ୟାନ, ଧାରଣା ସମାଧିରୂପ ଅଗ୍ନିରେ ବା ସଂଯମରୂପ ଅଗ୍ନିରେ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କୁ ହୋମ କରନ୍ତି । ଅର୍ଥାତ୍ ସଂଯମ ମାଧ୍ୟମରେ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କୁ ନିବୃତ୍ତ କରନ୍ତି । ଏହାକୁ ସଂଯମଯଜ୍ଞ କୁହାଯାଏ ।

ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଯଜ୍ଞ— ଗୃହସ୍ଥ ମାନେ ଶବ୍ଦାଦି ବିଷୟକୁ ଇନ୍ଦ୍ରିୟରୂପ ଅଗ୍ନିରେ ହୋମ କରନ୍ତି । ଅର୍ଥାତ୍ ଅନାସକ୍ତ ଭାବରେ ସମସ୍ତ ବିଷୟ ଭୋଗକରି ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ମାନଙ୍କୁ ଧର୍ମ କାମରେ ଲଗାନ୍ତି । ଏହାକୁ ବିଷୟହୋମ ବା ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଯଜ୍ଞ କୁହାଯାଏ ।

ଆତ୍ମସଂଯମ ଯଜ୍ଞ— ଧ୍ୟାନସ୍ଥବ୍ୟକ୍ତି ଯେଉଁ ସତ୍ ସ୍ୱରୂପର ଧ୍ୟାନ କରନ୍ତି, ତାହାଦ୍ୱାରା ତାଙ୍କର ଆତ୍ମଜ୍ଞାନରୂପ ଅଗ୍ନି ଉଦ୍ଦୀପିତ ହୁଏ । ସେହି ଅଗ୍ନିରେ ସେ କର୍ମେନ୍ଦ୍ରିୟ, ଜ୍ଞାନେନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ ପ୍ରାଣାଦି ବାୟୁମାନଙ୍କର କର୍ମକୁ ଅର୍ଥାତ୍ ଶରୀରର ସମସ୍ତ କର୍ମକୁ ଆହୁତି ରୂପରେ ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତି । ଏହାକୁ ଆତ୍ମସଂଯମ ଯଜ୍ଞ କୁହାଯାଏ ।

ଦ୍ରବ୍ୟ ଯଜ୍ଞ — କୂପ ପୁଷ୍କରିଣୀ ଖନନ, ଅତିଥି ପୂଜା, ଦେବମନ୍ଦିରାଦି ନିର୍ମାଣ, ଧର୍ମଶାଳା ସ୍ଥାପନ, ଶରଣାଗତ ବ୍ୟକ୍ତିର ରକ୍ଷା, କ୍ଷୁଧାର୍ତ୍ତଙ୍କୁ ଅନ୍ନଦାନ ପ୍ରଭୃତି କର୍ମରେ ଏବଂ ବେଦୋକ୍ତ ନାନା ପ୍ରକାର କର୍ମରେ ଅର୍ଥଦାନକୁ ଦ୍ରବ୍ୟଯଜ୍ଞ ବା ଦ୍ରବ୍ୟତ୍ୟାଗଯଜ୍ଞ କୁହାଯାଏ ।

ତପୋ ଯଜ୍ଞ — ଦର୍ଶପୌର୍ଣ୍ଣମାସ ଯଜ୍ଞ, କୃଚ୍ଛ୍ର-ଚାନ୍ଦ୍ରାୟଣାଦି ବ୍ରତ, ଶୀତୋଷ୍ଣାଦି ସହ୍ୟ କରିବା ପ୍ରଭୃତି କର୍ମମାନ ତପୋଯଜ୍ଞ ବୋଲି କଥିତ ।

ଯୋଗ ଯଜ୍ଞ— ଏହାର ଆଠଟି ଅଙ୍ଗ । ଯଥା— ଯମ, ନିୟମ, ଆସନ, ପ୍ରାଣାୟାମ, ପ୍ରତ୍ୟାହାର, ଧାରଣା, ଧ୍ୟାନ ଓ ସମାଧି ।

'ଯମ' ଦଶ ପ୍ରକାର ଯଥା— ଅହିଂସା, ସତ୍ୟ, ଅସ୍ତେୟ (ଚୋରି ନକରିବା) ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ, ଦୟା, ଆର୍ଜବ (ସରଳତା) କ୍ଷମା, ଧୃତି (ଧୈର୍ଯ୍ୟ), ମିତାହାର ଶୌଚ ।

'ନିୟମ' ଦଶ ପ୍ରକାର ଯଥା— ଆସ୍ତିକତା, ହର୍ଷ, ତପ, ଦେବାର୍ଚ୍ଚନ, **ଦାନ**, ଲଜ୍ଜା, ସଦ୍‌ଜ୍ଞାନ, ହୋମ, ସତ୍‌କଥା ଶ୍ରବଣ, ଜପ ।

ଆସନ ଚଉଦ ପ୍ରକାର ଯଥା— ପଦ୍ମାସନ, ବୀରାସନ, ଭଦ୍ରାସନ, ସୁସଙ୍ଗାସନ, ଦଣ୍ଡାସନ, ସୁପାଶାସନ, ପର୍ଯ୍ୟାଙ୍କାସନ, ଅଜାସନ, ମୟୁରାସନ, ଉଷ୍ଟ୍ରାସନ, ଗଜାସନ, ସମସ୍ଥାସନ, ସ୍ଥିରସକ୍ଥାସନ, ସୁଖାସନ ।

ପ୍ରାଣାୟାମ— ରେଚକ, ପୂରକ, କୁମ୍ଭକ ।

ପ୍ରତ୍ୟାହାର— ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କୁ ସ୍ୱ ସ୍ୱ ବିଷୟରୁ ଓ ମନକୁ ସଙ୍କଳ୍ପ ଓ ବିଷୟରୁ ଫେରାଇ ଆଣି ଈଶ୍ୱର ଆରାଧନାଦି କର୍ମରେ ନିଯୁକ୍ତ କରିବାକୁ ପ୍ରତ୍ୟାହାର କୁହାଯାଏ ।

ଧାରଣା — ମନକୁ ଈଶ୍ୱରଙ୍କଠାରେ ଦୀର୍ଘକାଳ ନିଶ୍ଚଳ ଭାବରେ ସ୍ଥାପନ କରିବାକୁ ଧାରଣା କୁହାଯାଏ ।

ଧ୍ୟାନ — ଧାରଣୀୟ ପଦାର୍ଥରେ ଏକାଗ୍ର ହେବାକୁ ଧ୍ୟାନ କୁହାଯାଏ ।

ସମାଧି ଧ୍ୟେୟ ବସ୍ତୁ ଭିନ୍ନ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ବସ୍ତୁର ପ୍ରକାଶ ନହେବାକୁ ସମାଧି କୁହାଯାଏ ।

ସ୍ୱାଧ୍ୟାୟଯଜ୍ଞ— ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ଗ୍ରହଣ କରି ବା ସ୍ତ୍ରୀସଙ୍ଗ ତ୍ୟାଗକରି ଶ୍ରଦ୍ଧାଯୁକ୍ତ ଚିତ୍ତରେ ଗୁରୁସେବା ପୂର୍ବକ ବେଦାଭ୍ୟାସକୁ ସ୍ୱାଧ୍ୟାୟ ଯଜ୍ଞ କୁହାଯାଏ ।

ବେଦାର୍ଥଯଜ୍ଞ— ଅଟଳ ବିଶ୍ୱାସରେ ଯୁକ୍ତି ପୂର୍ବକ ବେଦର ଅର୍ଥ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିବାକୁ ବେଦାର୍ଥଯଜ୍ଞ ବା ଜ୍ଞାନଯଜ୍ଞ କୁହାଯାଏ ।

ଦୃଢବ୍ରତ ଯଜ୍ଞ—ବେଦର ବିଧି କଣ୍ଟିମାତ୍ର ଅଙ୍ଗହାନି ନକରି ଯେଉଁ ଅନୁଷ୍ଠାନ କରାଯାଏ, ତାହା ଦୃଢ଼ବ୍ରତଯଜ୍ଞ ବୋଲି କଥିତ ।

ପ୍ରାଣାୟାମ ଯଜ୍ଞ— ପ୍ରାଣାୟାମରେ ନିଯୁକ୍ତ କେହି କେହି ଅପାନ ବାୟୁରେ ପ୍ରାଣ ବାୟୁକୁ ଏବଂ ପ୍ରାଣବାୟୁରେ ଅପାନ ବାୟୁକୁ ଆହୁତିରୂପେ ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତି । ଆଉ କେହି କେହି ପରିମିତ ଆହାର କରି ପ୍ରାଣକୁ ପ୍ରାଣରେ କୁମ୍ଭକ ପ୍ରାଣାୟାମ ଦ୍ୱାରା ହୋମ କରନ୍ତି ।

(୪୩)

ସବୁ ଯଜ୍ଞ ମଧ୍ୟରେ ଜ୍ଞାନଯଜ୍ଞ ଶ୍ରେଷ୍ଠ । କାରଣ ଏଥିରେ ଆତ୍ମଯଜ୍ଞ ଲାଭହୁଏ ଯାହା ମୁକ୍ତିପ୍ରଦାୟକ ଏବଂ ଯାହା ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଯଜ୍ଞରେ ମିଳେ ନାହିଁ ।

(୪୪)

ହୋମ— କୌଣସି ଦେବତା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଅଗ୍ନିରେ କୌଣସି ପଦାର୍ଥ ନିକ୍ଷେପ କଲେ ତାକୁ ହୋମ କହନ୍ତି ।

(୪୫)

ନବଦ୍ୱାର— ନାସିକାଦ୍ୱୟ, କର୍ଣ୍ଣଦ୍ୱୟ, ନେତ୍ରଦ୍ୱୟ ମୁଖ, ବାୟୁ, ଉପସ୍ଥ ।

(୪୬)

ଜୀବନ୍ମୁକ୍ତ— ଯେଉଁମାନଙ୍କର କାମ, କ୍ରୋଧ ଜାତ ହୁଏ ନାହିଁ ଯେଉଁମାନେ ଚିତ୍ତକୁ ବଶୀଭୂତ କରିଅଛନ୍ତି ଓ

ଯେଉଁମାନଙ୍କର ପ୍ରକୃତ ଆତ୍ମଜ୍ଞାନ ଉଦୟ ହୋଇଅଛି, ସେମାନେ ଜୀବିତଥିଲେ ମଧ୍ୟ ମୁକ୍ତ । ସେମାନଙ୍କୁ ଜୀବନ୍ମୁକ୍ତ କୁହାଯାଏ ।

(୪୭)

ମନର ବୃତ୍ତିଗୁଡ଼ିକ ପାଞ୍ଚଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ ।

୧-ପ୍ରମାଣ, ୨ ବିପର୍ଯ୍ୟୟ, ୩-ବିକଳ୍ପ, ୪-ନିଦ୍ରା, ୫-ସ୍ମୃତି ।

ପ୍ରମାଣ ତିନି ପ୍ରକାର । ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ, ଅନୁମାନ ଓ ଆଗମ ।

(କ) ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ସହିତ ବାହ୍ୟବସ୍ତୁର ସଂଯୋଗ ହେବାମାତ୍ରେ ମନ ମଧ୍ୟରେ ସେହି ବସ୍ତୁର ସ୍ୱରୂପ ବୋଧର ଯେଉଁ ବୃତ୍ତି ଜନ୍ମେ, ତାହାକୁ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କୁହାଯାଏ । ଗୋଟିଏ ପଦାର୍ଥ ଦେଖାଗଲେ ତାହା ସଙ୍ଗେ ଅନ୍ୟ ଅଦେଖା ପଦାର୍ଥ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଯେଉଁ ପ୍ରତୀତି ବା ବୋଧ ଜନ୍ମେ, ତାକୁ ଅନୁମାନ କୁହାଯାଏ ।

ବିଶ୍ୱାସ ଯୋଗ୍ୟ ବେଦାଦି ବଚନ ଶୁଣି କୌଣସି ପଦାର୍ଥ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଯେଉଁ ଜ୍ଞାନ ଜନ୍ମେ ତାକୁ ଆଗମ ବୋଲାଯାଏ ।

(ଖ) ତରଳ ଧାତୁକୁ କୌଣସି ଛାଞ୍ଚରେ ଢାଳିଲେ ତାହା ଯେପରି ଛାଞ୍ଚର ଆକାର ଧାରଣ କରେ, ସେହିପରି ଅନ୍ତଃକରଣ ସହ ବାହ୍ୟବସ୍ତୁର ସଂଯୋଗ ହେଲେ ତାହା ସେହି ବସ୍ତୁର ଆକାର ଧାରଣ କରେ । ଅନ୍ତଃକରଣ ଏ ପ୍ରକାର ପରିଣାମକୁ ଜ୍ଞାନ କୁହାଯାଏ । ଢାଳିବା ଦୋଷରେ ବା ଅନ୍ୟ ଦୋଷରେ ଯଦି ବ୍ୟତିକ୍ରମ ହୁଏ ତେବେ ତାହାର ସ୍ୱରୂପ ଅପ୍ରକୃତ ହୁଏ । ସେହିପରି ମନୋବୃତ୍ତି ଅନ୍ୟପ୍ରକାର

ଥିଲେ ପ୍ରକୃତ ଜ୍ଞାନ ନହୋଇ ଅପ୍ରକୃତ ଜ୍ଞାନ ହୁଏ । ଏହି ଅପ୍ରକୃତ ଜ୍ଞାନକୁ ବିପର୍ଯ୍ୟୟ କୁହାଯାଏ ।

(ଗ) **ବିକଳ୍ପ**— ଆକାଶ କୁସୁମ ବୋଲି କୌଣସି ପଦାର୍ଥ ନାହିଁ । ମାତ୍ର ସେ ଶବ୍ଦଟି ଶୁଣି ମନରେ ଏକ ପ୍ରକାର ଭାବ ଜାତ ହୁଏ । ଏହାକୁ ବିକଳ୍ପ କୁହନ୍ତି ।

(ଘ) **ସ୍ମୃତି**— ଯେଉଁ ବୃତ୍ତି ପୂର୍ବ ଅନୁଭବ ଦ୍ୱାରା ସଂସ୍କାର ରୂପରେ ମନ ମଧ୍ୟରେ ଅଙ୍କିତ ଥାଏ, ତାହା କୌଣସି ଉତ୍ତେଜକ ବା ଉଦ୍‌ବୋଧକ କାରଣ ମିଳିଲେ ପୁନର୍ବାର ପ୍ରକାଶିତ ହୁଏ ।

(ଙ) **ନିଦ୍ରା**— ତମୋମୟ ଅଜ୍ଞାନବୃତ୍ତି ଯାହାର ଉଦୟରେ ପୂର୍ବୋକ୍ତ ବୃତ୍ତି ଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇପାରେ ନାହିଁ ।

(୪୮)

'ପ୍ରାରବ୍‌ଧ' 'ଅଦୃଷ୍ଟ' ଏକ କଥା । ଲୋକ ଯେଉଁ ଶୁଭାଶୁଭ କର୍ମ କରିଥାଏ, ତାହାର ଫଳ ସଂସ୍କାର ରୂପରେ ମନୋମୟ ସୂକ୍ଷ୍ମଶରୀରରେ ସଞ୍ଚିତ ହୋଇଥାଏ । ମୃତ୍ୟୁ ସମୟରେ ଆତ୍ମା ଏହି ସୂକ୍ଷ୍ମଶରୀରକୁ ନେଇ ନୂତନ ଘଟ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି । ଅର୍ଥାତ୍‌ ଲୋକକୁ ପରଜନ୍ମରେ ପୂର୍ବଜନ୍ମର ସଞ୍ଚିତ ହୋଇଥିବା କର୍ମଫଳ ଅଦୃଷ୍ଟ ବା ପ୍ରାରବ୍‌ଧରୂପରେ ଶୁଭାଶୁଭ କର୍ମରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ କରାଏ । ଏହି ଅଦୃଷ୍ଟ, ପ୍ରାରବ୍‌ଧ ବା ସଂସ୍କାର ଅତୀବ ବଳଶାଳୀ । ଏହାକୁ ଅତିକ୍ରମ କରିବା କଷ୍ଟକର । ତେଣୁ ଲୋକ ଇହଜନ୍ମରେ ପ୍ରାରବ୍‌ଧ କର୍ମର ଫଳରୂପ ସୁଖ ବା ଦୁଃଖ ଭୋଗକରେ । ଏଥିପାଇଁ

ଅନେକ ପ୍ରାରବ୍ଧ ବା ଅଦୃଷ୍ଟ ଅନୁସାରେ ଯାହା ହେବାର ଥିବ ହେବ-ଏପରି ଭାବି କୌଣସି ଉଦ୍ୟମ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ମାତ୍ର ଉଦ୍ୟମ, ଯତ୍ନ ବା ପୁରୁଷାର୍ଥ ପ୍ରୟୋଗ କରି ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ଭଲ ବା ମନ୍ଦ ଫଳ ଲାଭ କରାଯାଇ ପାରେ ବୋଲି ଶାସ୍ତ୍ରକାରଙ୍କର ମତ । ପୁରୁଷାର୍ଥ ଦୁଇ ପ୍ରକାର । ଶାସ୍ତ୍ର ସମ୍ମତ, ଶାସ୍ତ୍ର ବିରୁଦ୍ଧ ।

(୪୯)

ଭକ୍ତ ଚାରି ପ୍ରକାର । ଆର୍ତ୍ତ, ଜିଜ୍ଞାସୁ, ଅର୍ଥାର୍ଥୀ, ଜ୍ଞାନୀ । ପ୍ରଥମ ତିନୋଟି ସକାମ ଓ ଶେଷଟି ନିଷ୍କାମ ଭକ୍ତ ।

ଆର୍ତ୍ତ —ଯେଉଁମାନେ ବ୍ୟାଧି, ଭୟ ବା ବିପଦରୁ ରକ୍ଷା ପାଇବା ପାଇଁ ଭକ୍ତି କରନ୍ତି । ଯଥା—ଗଜେନ୍ଦ୍ର ।

ଜିଜ୍ଞାସୁ— ଆତ୍ମଜ୍ଞାନ ଲାଭ କରିବା ପାଇଁ ଯେଉଁମାନେ ଭକ୍ତି କରନ୍ତି । ଯଥା — ଅର୍ଜ୍ଜୁନ, ଉଦ୍ଧବ ।

ଅର୍ଥାର୍ଥୀ — ଇହ ଲୋକରେ ହେଉ ବା ପରଲୋକରେ ହେଉ, କୌଣସି ସିଦ୍ଧିଲାଭ ପାଇଁ ଯେଉଁମାନେ ଭକ୍ତି କରନ୍ତି । ଯଥା—ସୁଦାମା ଓ ସାନ୍ଦୀପନି ।

ଜ୍ଞାନୀ— ଯେଉଁମାନେ ଭୋଗତ୍ୟାଗୀ, ଫଳକାମନା ରହିତ ଓ ବୈରାଗ୍ୟଯୁକ୍ତ ହୋଇ ଆରାଧନା କରନ୍ତି । ଯଥା—ନାରଦ, ପ୍ରହ୍ଲାଦ, ସନକ, ଶୁକ ।

ଏମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଜ୍ଞାନୀଭକ୍ତ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ।

(୪୦)

ଜୀବନ ସମୟରେ ସର୍ବଦା ଯେଉଁ ବିଷୟରେ ଭାବନା ହୋଇଥାଏ, ମରଣ ସମୟରେ ଅଭ୍ୟାସ ବଳରେ ସେହି ଭାବନାର ସ୍ମରଣ ହୁଏ ଏବଂ ମନୁଷ୍ୟ ମୃତ୍ୟୁ ସମୟର ସେହି ଭାବିତ ଭାବର ସ୍ୱରୂପ ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଅନ୍ତି । ଅର୍ଥାତ୍ ଜୀବନ କାଳର କାର୍ଯ୍ୟ କଳାପର ପ୍ରକୃତି ଅନୁସାରେ ମରଣ କାଳରେ ସତ୍ ବା ଅସତ୍ ଚିନ୍ତା ଉଦିତ ହୁଏ ଏବଂ ସେହି ଚିନ୍ତାଦ୍ୱାରା ପରଜନ୍ମ ନିୟନ୍ତ୍ରିତ ହୁଏ ।

(୪୧)

ଦେବତା	ମନୁଷ୍ୟ	ବ୍ରହ୍ମା
୧ ଦିନ	୧ ବର୍ଷ	
୧ ବର୍ଷ	୩୬୦ ବର୍ଷ	
୧୨୦୦୦ ବର୍ଷ (ଏକଯୁଗ)	୪୩,୨୦,୦୦୦ ବର୍ଷ (ଚତୁର୍ଯୁଗ)	
	କଳି-୪,୩୨୦୦୦	
	ଦ୍ୱାପର-୮,୬୪୦୦୦	
	ତ୍ରେତା-୧୨,୯୬୦୦୦	
	ସତ୍ୟ-୧୭,୨୮୦୦୦	
୧୦୦୦ ଯୁଗ	୪୩୨,୦୦୦୦୦୦୦ ବର୍ଷ	ଏକ ଦିବସ
	୪୩୨,୦୦୦୦୦୦୦ ବର୍ଷ	ଏକ ରାତ୍ର

ଅର୍ଥାତ୍ ୮୬୪୦୦୦୦୦୦୦ ମନୁଷ୍ୟ ବର୍ଷରେ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ଏକ ଅହୋରାତ୍ର ହୁଏ । ଏହିପରି ହିସାବରେ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ପରମାୟୁ ୧୦୦ ବର୍ଷ । ଅର୍ଥାତ୍ ଶଏ ବର୍ଷ ଅତୀତ ହେଲେ ବ୍ରହ୍ମା ମଧ୍ୟ ନଷ୍ଟ ହେବେ ।

(୪୨)

ଇନ୍ଦ୍ରଜାଲିକ ବା ବାଜିକର ଯେପରି ଇନ୍ଦ୍ରଜାଲ ପ୍ରଭାବରେ ନାନା ପ୍ରକାର ଭୌତିକ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଘଟଣାମାନ ଦେଖାଏ, ଲୋକେ ତାହାକୁ ସତ୍ୟମଣି ବିସ୍ମିତ ହୁଅନ୍ତି, ମାତ୍ର ସେ ସବୁ ମିଥ୍ୟା, ସେହିପରି ଏହି ଆକାଶାଦି ଭୂତ ସମୂହ ଇନ୍ଦ୍ରଜାଲ ରୂପିଣୀ ମାୟାଦ୍ୱାରା ବାରମ୍ବାର ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଉଅଛି ଏବଂ ଜୀବସବୁ ଏହାକୁ ସତ୍ୟମଣି ବିସ୍ମିତ ହେଉଅଛନ୍ତି, ମାତ୍ର ଏହା ସବୁ ମିଥ୍ୟା ଅର୍ଥାତ୍ ମାୟାର କାର୍ଯ୍ୟ ଅଟେ । ବାଜିକର କ୍ରୀଡ଼ାରେ ଦେଖାଯାଉଥିବା ପଦାର୍ଥମାନ ଯେପରି କାହାର ଭୋଗରେ ଆସେ ନାହିଁ ଅର୍ଥାତ୍ ତାହା କାହାର ଭୋଗପାଇଁ ରଚିତ ହୋଇ ନଥାଏ, ଏ ମାୟାମୟ ଜଗତ ସେହିପରି କାହାର ଭୋଗପାଇଁ ରଚିତ ହୋଇନାହିଁ । ଇନ୍ଦ୍ରଜାଲ କ୍ରୀଡ଼ା ଦେଖିବା ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ଏପରି ମୋହିତ ହୋଇଥାଆନ୍ତି ଯେ କ୍ରୀଡ଼ା ଶେଷ ନ ହେବାଯାଏ ତାହା ଛାଡ଼ି ଅନ୍ୟତ୍ର ଯିବାକୁ ଇଚ୍ଛାକରନ୍ତି ନାହିଁ । ସେହିପରି ଏ ମାୟାମୟ ଜଗତରେ ଜୀବ ଏପରି ମୁଗ୍ଧ ହୋଇଅଛି ଯେ ପ୍ରଳୟକାଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହାକୁ ତ୍ୟାଗ କରିପାରେ ନାହିଁ । ଇନ୍ଦ୍ରଜାଲିକର କ୍ରୀଡ଼ାର କୌଶଳ ଜାଣିଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ଯେପରି ସେଥିରେ ମୁଗ୍ଧ ହୁଏ ନାହିଁ, ସେହିପରି ଜ୍ଞାନୀଲୋକ ଜଗତରେ ମୂଗ୍ଧ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ ।

(୪୩)

ନବଧା ଭକ୍ତି — ଶ୍ରବଣ, କୀର୍ତ୍ତନ, ସ୍ମରଣ, ପୂଜନ, ବନ୍ଦନ, ପ୍ରଣାମ, ଦାସ୍ୟ, ସଖ୍ୟ ଓ ଆତ୍ମ ସମର୍ପଣ । ଏହି

ନବଧା ଭକ୍ତି ଯୋଗ ବା ଏହା ମଧ୍ୟରୁ ଯେ କୌଣସି ଅଙ୍ଗ ଅନୁଷ୍ଠାନ କଲେ ସିଦ୍ଧିଲଭ ହେବ ।

(୫୪)

ସୂକ୍ଷ୍ମ ଅର୍ଥମାନ ନିଃସଂଶୟ ରୂପେ ବୁଝିବାକୁ ଅନ୍ତଃକରଣରେ ଯେଉଁ ଶକ୍ତି ବିଶେଷ ଅଛି ତାହାକୁ ବୁଦ୍ଧି ବୋଲିଯାଏ ।

(୫୫)

ଯାହାଦ୍ୱାରା ଆତ୍ମ ଓ ଅନାତ୍ମ ପଦାର୍ଥର ବୋଧ ଜନ୍ମେ, ତାହାକୁ ଜ୍ଞାନ କୁହାଯାଏ ।

(୫୬)

କୌଣସି ଲୋକଦ୍ୱାରା ତିରସ୍କୃତ ବା ପୀଡ଼ାପ୍ରାପ୍ତ ହେଲେ ତାହାକୁ ଦଣ୍ଡ ଦେବାର କ୍ଷମତା ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଅନ୍ତଃକରଣର ଯେଉଁ ବୃତ୍ତିଦ୍ୱାରା ଦଣ୍ଡ ପ୍ରଦାନରୁ ନିବୃତ୍ତି ଜନ୍ମେ, ସେହି ବୃତ୍ତି କ୍ଷମା ନାମରେ ପରିଚିତ ।

(୫୭)

ପ୍ରକୃତ ଘଟଣା ଯଥାର୍ଥ ରୂପେ କହିବା ‘ସତ୍ୟ’ ଅଟେ ।

(୫୮)

ଅନ୍ତଃକରଣର ଯେଉଁ ବୃତ୍ତିଦ୍ୱାରା ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନେ ବିଷୟରୁ ନିବୃତ୍ତ ହୁଅନ୍ତି ତାହାକୁ ‘ଦମ’ କୁହାଯାଏ ।

(୫୯)

ଯେଉଁ ବୃତ୍ତିଦ୍ୱାରା ବିଷୟ ଅନ୍ତଃକରଣରେ ଅଧିକାର ବିସ୍ତାର କରି ନପାରେ, ତାହାକୁ ‘ଶମ’ କୁହାଯାଏ ।

(୭୦)

ମନ, ବଚନ ଓ କାୟଦ୍ୱାରା କାହାର ଅନିଷ୍ଟ ନ କରିବାକୁ 'ଅହିଂସା' କୁହାଯାଏ ।

(୭୧)

ଧର୍ମସଙ୍ଗତ ଉପାୟଦ୍ୱାରା ଅର୍ଜିତ ଧନ ସତ୍ପାତ୍ରରେ ଅର୍ପଣ କରିବାକୁ 'ଦାନ' କୁହାଯାଏ ।

(୭୨)

ଉତ୍ତମ କାର୍ଯ୍ୟ ଓ ଉତ୍ତମ ବ୍ୟବହାର ଦ୍ୱାରା ଯେଉଁ ସୁଖ୍ୟାତି ବା ପ୍ରଶଂସା ଲାଭ ହୁଏ, ତାହାକୁ 'ଯଶ' କୁହାଯାଏ ।

(୭୩)

ସାମ— ପ୍ରିୟବାକ୍ୟ ଦ୍ୱାରା ବଶୀକରଣ ।

(୭୪)

ଦାନ— ଅର୍ଥାଦିଦ୍ୱାରା ବଶ କରିବା ।

(୭୫

ଭେଦ— ଶତ୍ରୁ ସୈନ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ପରସ୍ପର ବିବାଦ ଜନ୍ମାଇବା ।

(୭୬)

ଦଣ୍ଡ— ଯୁଦ୍ଧ ଘୋଷଣା କରିବା ।

(୭୭)

କୂଟ — ଯାହା ମିଥ୍ୟା ଅଥଚ ସତ୍ୟ ପରି ପ୍ରତୀତ ହୁଏ, ତାହାକୁ କୂଟ ବୋଲାଯାଏ ।

(୬୮)

ଜାତି, ଗୁଣ, କ୍ରିୟା ଓ ସମ୍ବନ୍ଧ ଦ୍ୱାରା ବ୍ୟକ୍ତି ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରାଯାଏ ।

(୬୯)

ଜୀବ, ଆତ୍ମା, ପରମାତ୍ମା ବା ବ୍ରହ୍ମ, ଈଶ୍ୱର, ଜୀବ ଏ ମଧ୍ୟରେ ଉପାଧିଗତ ପ୍ରଭେଦ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଚୈତନ୍ୟାଂଶରେ ଏକତା ଅଛି । ଯେପରି ଗଙ୍ଗାନଦୀରୁ ବାହାରିଥିବା ନାଳ ଓ କରନାଳ ନାମଦ୍ୱାରା ପୃଥକ୍ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଜଳଦ୍ୱାରା ସମସ୍ତେ ଏକ ଅଟନ୍ତି ।

(୭୦)

ଶରୀରକୁ କ୍ଷେତ୍ର କୁହାଯାଏ । ଏହା ଚତୁର୍ବିଂଶତି ତତ୍ତ୍ୱନାମରେ କଥିତ ଯଥା—

୧-ସତ୍ତ୍ୱ, ରଜ, ତମୋଗୁଣାତ୍ମିକା ପ୍ରକୃତି ବା ଅବ୍ୟକ୍ତ
୨-ଅବ୍ୟକ୍ତରୁ ବୁଦ୍ଧି
୩-ବୁଦ୍ଧିରୁ ଅହଂକାର (ଅଭିମାନାତ୍ମକ ବୃତ୍ତି)
୪-୮ ଅହଂକାରରୁ ପଞ୍ଚମହାଭୂତ-ଏ ହେଲା ଅଷ୍ଟପ୍ରକୃତି
୯-୧୩ ପଞ୍ଚ ଜ୍ଞାନେନ୍ଦ୍ରିୟ
୧୪-୧୮ ପଞ୍ଚ କର୍ମେନ୍ଦ୍ରିୟ
୧୯-୨୩ ପଞ୍ଚ ବିଷୟ [ରୂପ, ରସ ଇତ୍ୟାଦି]
୨୪-ମନ ।

ଶରୀର ହେଲା ଜଡ଼ ପଦାର୍ଥ । ଏହି ଶରୀର ମଧ୍ୟରେ ରହି, ଯେ 'ମୁଁ' ଓ 'ମୋହର' ଇତ୍ୟାଦି ଅଭିମାନ ଯୁକ୍ତ,

ତାହାକୁ କ୍ଷେତ୍ରଜ୍ଞ ବା ପୁରୁଷ କୁହାଯାଏ । କ୍ଷେତ୍ରଜ୍ଞ ହେଲି ଅବିଦ୍ୟାଶ୍ରିତ ଚିତ୍ ପଦାର୍ଥ ଆଉ ପରମାତ୍ମା ଅବିଦ୍ୟାର ଅତୀତ ଓ ଚିତ୍‌ସ୍ୱରୂପ । ପରମାତ୍ମା ଓ ଜୀବାତ୍ମା ଅଭିନ୍ନ ।

ଏହି କ୍ଷେତ୍ର ଛ ପ୍ରକାର ବିକାର ଯୁକ୍ତ । ତେଣୁ ଅନିତ୍ୟ । ପରଂବ୍ରହ୍ମ ଏହି କ୍ଷେତ୍ରକୁ ଜୀବ ରୂପରେ ବ୍ୟାପିକରି ରହି ଅଛନ୍ତି । ତାଙ୍କୁ ଚିହ୍ନିବାର ପ୍ରଧାନ ସାଧନ ହେଲି ଜ୍ଞାନ । ଜ୍ଞାନ ସାଧନାର ମାର୍ଗ ଯଥା—

୧-ଆପଣାର ଗୁଣର ପ୍ରଶଂସାରେ ଅଭିମାନ ଶୂନ୍ୟ ହେବା ।
୨-କୌଣସି ବିଷୟରେ ଗର୍ବ ନକରିବା ।
୩-ମନ, ବଚନ, ଶରୀର ଦ୍ୱାରା କାହାକୁ ପୀଡ଼ା ନଦେବା ।
୪-ପୀଡ଼ାକାରୀ ବା ତିରସ୍କାର କର୍ତ୍ତାଙ୍କୁ ଦଣ୍ଡ ନଦେବା ।
୫-କପଟତା ତ୍ୟାଗକରି ସରଳ ହେବା ।
୬-ବ୍ରହ୍ମନିଷ୍ଠ ଗୁରୁଙ୍କ ସେବା କରିବା ।
୭-ମୃତ୍ତିକା ଓ ଜଳାଦି ଦ୍ୱାରା ବାହ୍ୟ ଶୁଚି, ରାଗଦ୍ୱେଷାଦି ପରିତ୍ୟାଗ ପୂର୍ବକ ଆନ୍ତରିକ ଶୁଚି ସମ୍ପାଦନ କରିବା ।
୮-ଅବଲମ୍ବିତ ସତ୍ ପଥରୁ ବିଚଳିତ ନହୋଇ ସ୍ଥିର ରହିବା ।
୯-ମନ ଓ ଶରୀରକୁ ମୁକ୍ତି ବିରୋଧୀ ବିଷୟରୁ ନିବୃତ୍ତ କରି ବ୍ରହ୍ମ ସ୍ୱରୂପରେ ନିଯୁକ୍ତ କରିବା ।
୧୦-ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କୁ ବିଷୟରେ ଆସକ୍ତ ନକରିବା ।
୧୧-ଅହଂକାର ଶୂନ୍ୟ ହେବା ।
୧୨-ଜନ୍ମ, ଜରା, ମରଣ ଜନିତ ଦୋଷ ଓ ଦୁଃଖକୁ ବାରମ୍ବାର ଆଲୋଚନା କରିବା

୧୩-ପୁତ୍ର, ଭାର୍ଯ୍ୟା, ଗୃହାଦିରେ ଆସକ୍ତି ଶୂନ୍ୟ ହେବା ।

୧୪-ସେମାନଙ୍କ ସୁଖ ଦୁଃଖରେ ସମ୍ପର୍କହୀନ ହେବା ।

୧୫-ଇଷ୍ଟପ୍ରାପ୍ତି ଓ ଅନିଷ୍ଟପ୍ରାପ୍ତି ଏ ଦୁଇ କଥାରେ ସମଚିତ୍ତ ହେବା ।

୧୬-ଈଶ୍ୱରଙ୍କଠାରେ ଅଚଳା ଭକ୍ତି କରିବା ।

୧୭-ପବିତ୍ର, ଚିତ୍ତ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲକର ଓ ଭକ୍ତି ଉଦ୍ରେକ ସ୍ଥାନରେ ବାସ କରିବା ।

୧୮-ବିଷୟ ସ୍ପୃହା ଜନ୍ମାଇଥିବା ଜନସମାଜ ପ୍ରତି ଅଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ଅରୁଚି ସମ୍ପନ୍ନ ହେବା ।

୧୯-ଆତ୍ମା ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ତତ୍ତ୍ୱ ଯହିଁରେ ଜଣାଯାଏ, ସେଥିରେ ନିଷ୍ଠା ରଖିବା ।

୨୦-ମୋକ୍ଷ ପାଇଁ ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞାନ ପ୍ରୟୋଜନ ଏବଂ ମୋକ୍ଷ ସବୁ ଫଳ ମଧ୍ୟରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ, ଏହା ଅବଧାରଣା କରିବା ।

(୭୧)

ଭଗବାନଙ୍କର ବିଭୂତି ଅର୍ଥାତ୍ ଶକ୍ତି ବିଶେଷ ଭାବରେ ନିମ୍ନଲିଖିତ ଜିନିଷମାନଙ୍କରେ ପ୍ରକାଶିତ ।

ବେଦ ମଧ୍ୟରେ ସାମ ବେଦ,
ଦେବତା ମଧ୍ୟରେ ଇନ୍ଦ୍ର,
ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ମଧ୍ୟରେ ମନ,
ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଚେତନା,
ରୁଦ୍ରମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଶଙ୍କର,
ଯକ୍ଷ ଓ ରାକ୍ଷସ ମଧ୍ୟରେ କୁବେର,

ବସୁମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅଗ୍ନି,
ପର୍ବତମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସୁମେରୁ,
ପୁରୋହିତମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବୃହସ୍ପତି,
ସେନାପତିମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କାର୍ତ୍ତିକେୟ,
ସ୍ଥିର ଜଳାଶୟ ମଧ୍ୟରେ ସମୁଦ୍ର,
ମହର୍ଷିମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଭୃଗୁ,
ବାକ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ 'ଓଁ'କାର,
ଯଜ୍ଞ ମଧ୍ୟରେ ଜପ ଯଜ୍ଞ,
ଅଚଳ ପଦାର୍ଥ ମଧ୍ୟରେ ହିମାଳୟ,
ବୃକ୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ଅଶ୍ୱତ୍ଥ,
ଦେବର୍ଷି ମଧ୍ୟରେ ନାରଦ,
ଗନ୍ଧର୍ବ ମଧ୍ୟରେ ଚିତ୍ରରଥ,
ସିଦ୍ଧମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କପିଳ,
ଅଶ୍ୱ ମଧ୍ୟରେ ଉଚ୍ଚୈଃଶ୍ରବା,
ହସ୍ତିମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଐରାବତ,
ମନୁଷ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ରାଜା,
ଆୟୁଧ ମଧ୍ୟରେ ବଜ୍ର,
ଧେନୁ ମଧ୍ୟରେ କାମଧେନୁ,
ପ୍ରଜାବୃଦ୍ଧିର ହେତୁ କାମଦେବ,
ସର୍ପ ମଧ୍ୟରେ ବାସୁକି,
ନାଗ ମଧ୍ୟରେ ଅନନ୍ତ,
ଜଳଚର ମଧ୍ୟରେ ବରୁଣ,
ପିତୃଗଣ ମଧ୍ୟରେ ଅର୍ଯ୍ୟମା,
ସଂଯମକାରୀମାନଙ୍କର 'ଯମ' (ଯୋଗାଙ୍ଗ)

ଦୈତ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରହ୍ଲାଦ,
ଗଣନାକାରୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କାଳ,
ପଶୁମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସିଂହ,
ପକ୍ଷୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଗରୁଡ଼,
ବେଗଗାମୀ ମଧ୍ୟରେ ପବନ,
ଶସ୍ତ୍ରଧାରୀ ମଧ୍ୟରେ ରାମଚନ୍ଦ୍ର,
ମତ୍ସ୍ୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମକର,
ନଦୀ ମଧ୍ୟରେ ଗଙ୍ଗା,
ବିଦ୍ୟା ମଧ୍ୟରେ ଆଧ୍ୟାତ୍ମ ବିଦ୍ୟା,
ଯୁକ୍ତିକାରୀମାନଙ୍କ ଯୁକ୍ତିରେ ବାଦ,
ଅକ୍ଷର ମଧ୍ୟରେ 'ଅ'କାର,
ସମାସ ମଧ୍ୟରେ ଦ୍ୱନ୍ଦ ସମାସ,
ଫଳଦାତାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବିଶ୍ୱତୋମୁଖ,
(ସର୍ବକର୍ମ ଫଳ ଦାତା)
ସର୍ବସଂହାରକ ମୃତ୍ୟୁ,
ଭବିଷ୍ୟତ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କର ଉଦ୍ଭବ
(ଉତ୍ପାଦକ)
ଛନ୍ଦ ମଧ୍ୟରେ ଗାୟତ୍ରୀ (ଚତୁର୍ବିଂଶାକ୍ଷର)
ମାସ ମଧ୍ୟରେ ମାର୍ଗଶୀର,
ଋତୁ ମଧ୍ୟରେ ବସନ୍ତ ।
ଇତ୍ୟାଦି···ଇତ୍ୟାଦି

(୨୨)

ପରସ୍ପର ତର୍କକାରୀ ମାନଙ୍କର ଯୁକ୍ତି ତିନି ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ । ଯଥା— ବାଦ, ଜଳ୍ପ ଓ ବିତଣ୍ଡା । ରାଗ, ଦ୍ୱେଷ

ଓ ଜୟଇଚ୍ଛା ରହିତ ହୋଇ ତତ୍ତ୍ୱ ନିରୂପଣ ପାଇଁ ପ୍ରମାଣ ଓ ତର୍କାଦି ପ୍ରୟୋଗ କରି ଉଭୟ ପକ୍ଷର ଯେଉଁ ପ୍ରଶ୍ନୋତ୍ତର ହୁଏ ତାହାକୁ ବାଦ ବୋଲାଯାଏ ।

ଜୟ ଇଚ୍ଛାରେ ଛଳାଦି ଦ୍ୱାରା ବିପକ୍ଷ ମତ ଖଣ୍ଡନକରି ସ୍ୱପକ୍ଷ ସ୍ଥାପନ କଲେ ତାକୁ 'ଜଳ୍ପ' ଏବଂ ତର୍କକାରୀ ଦୁଇ ଜଣଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଜଣେ ସ୍ୱପକ୍ଷ ସ୍ଥାପନ କରୁଥିବ, ଅନ୍ୟ ଜଣଙ୍କ ଯଦି ନିଜମତ ସ୍ଥାପନ ନକରି କେବଳ ଛଳାଦି ଦ୍ୱାରା ପୂର୍ବୋକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିର ମତରେ ଦୋଷ ପ୍ରଦାନ କରେ, ତେବେ ତାକୁ ବିତଣ୍ଡା ବୋଲାଯାଏ । 'ବାଦ' ତର୍କ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ।

(୭୩)

ଭଗବାନ 'କ୍ଷର' ବା ଜଡ଼ବର୍ଗଠାରୁ ପୃଥକ୍ ଅଟନ୍ତି ଓ ଅବିଦ୍ୟାବୃତ ଚୈତନ୍ୟ ବା ଅକ୍ଷର ପୁରୁଷ (ଜୀବାତ୍ମା)ଠାରୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଅଟନ୍ତି । କ୍ଷର ଓ ଅକ୍ଷର ଏହି ଦୁଇ ପୁରୁଷଠାରୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ହେବାରୁ ଭଗବାନଙ୍କୁ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ କୁହାଯାଏ ।

(୭୪)

ପୂର୍ବଜନ୍ମର ପୁଣ୍ୟ ବା ପାପ ବାସନା ଅନୁସାରେ ପର ଜନ୍ମରେ ପୁଣ୍ୟ ବା ପାପର ପ୍ରବୃତ୍ତି ହୁଏ । ଯେଉଁମାନେ ସାତ୍ତ୍ୱିକୀ ବାସନା ଅନୁସାରେ ଦେହ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥାଆନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ନିମ୍ନୋକ୍ତ ୨୬ ପ୍ରକାର ଗୁଣ ହୁଏ । ଏମାନଙ୍କୁ ଦୈବଭାବ ସମ୍ପନ୍ନ କୁହାଯାଏ ।

୧-ଅଭୟ (ଶାସ୍ତ୍ର ବିହିତ କର୍ମାନୁଷ୍ଠାନରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହେବାର ନାମ ଅଭୟ)

୨-ଚିତ୍ତଶୁଦ୍ଧି (ଅନ୍ତଃକରଣକୁ ଭଗବତ୍‌ତତ୍ତ୍ୱ ଗ୍ରହଣ କରିପାରିବା ଭଳି ପବିତ୍ର କରିବା) ଅର୍ଥାତ୍‌ ପ୍ରତାରଣା, ମାୟା ମିଥ୍ୟା ପରିତ୍ୟାଗ କରିବା ।
୩-ଜ୍ଞାନ (ଆତ୍ମତତ୍ତ୍ୱ ଅବଗତ ହେବା)
୪-ଯୋଗ (ଏକାଗ୍ର ମନରେ ଆତ୍ମତତ୍ତ୍ୱ ଅନୁଭବ କରିବା)
୫-ଜ୍ଞାନ ଓ ଯୋଗରେ ନିଷ୍ଠା
୬-ଦାନ
୭-ଦମ
୮-ଯଜ୍ଞାନୁଷ୍ଠାନ
୯-ବେଦାଦି ଅଧ୍ୟୟନ, କାୟିକ, ମାନସିକ ଓ ବାଚିକ ତପସ୍ୟା ଏବଂ ସରଳତା ।
୧୦-ଅହିଂସା
୧୧-ସତ୍ୟ
୧୨-ଅକ୍ରୋଧ
୧୩-ତ୍ୟାଗ (ଆସକ୍ତିଶୂନ୍ୟ ହେବା)
୧୪-ଶାନ୍ତି (ମନକୁ କାମନାଶୂନ୍ୟ କରିବା)
୧୫-ଅପୈଶୁନ (ପଛରେ ନିନ୍ଦା ନକରିବା)
୧୬-ଦୟା
୧୭-ଲୋଭ ନକରିବା
୧୮-କୋମଳ ସ୍ୱଭାବ ହେବା
୧୯-ଅବିହିତ କାମ କରିବାକୁ ଲଜ୍ଜା ବୋଧ କରିବା
୨୦-ବୃଥା କାମ କରିବାରେ ବ୍ୟଗ୍ର ନହେବା
୨୧-ତେଜଃ (ଯେଉଁ ଗୁଣ ଥିଲେ ଲୋକ ଅନ୍ୟ ନିକଟରେ ପରାସ୍ତ ହୁଏ ନାହିଁ)

୨୨-କ୍ଷମା

୨୩-ଧୃତି (ଦୁଃଖାଦି ଦ୍ୱାରା ଚିତ୍ତ ଅବସନ୍ନ ହେଲେ ଯେଉଁ ବୃତ୍ତି ଦ୍ୱାରା ତାକୁ ସ୍ଥିର ରଖାଯାଏ)

୨୪-ଶୌଚ (ସ୍ନାନାଦି ଦ୍ୱାରା ବାହ୍ୟ ଓ ସତ୍‌କର୍ମ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଦ୍ୱାରା ଅନ୍ତଃକରଣରେ ଯେଉଁ ପବିତ୍ରତା ସମ୍ପାଦିତ ହୁଏ)

୨୫-ଅଦ୍ରୋହ

୨୬-ନିରଭିମାନତା

(୬୫)

ଯେଉଁମାନେ ରାଜସୀ ବା ତାମସୀ ବାସନା ଅନୁରୂପ ଦେହ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥାଆନ୍ତି ସେମାନଙ୍କୁ ଅସୁର ବା ରାକ୍ଷସ ସ୍ୱଭାବାପନ୍ନ କୁହାଯାଏ । ସେମାନଙ୍କର ସ୍ୱଭାବ ଓ କାର୍ଯ୍ୟ ଏହିପରି—

୧-ଆସୁର ପ୍ରକୃତିର ମନୁଷ୍ୟମାନେ ଧର୍ମରେ ପ୍ରବୃତ୍ତି ଓ ଅଧର୍ମରୁ ନିବୃତ୍ତି ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ । ସେମାନଙ୍କଠାରେ ଶୌଚ ଆଚାର, ସତ୍ୟ ରହେ ନାହିଁ ।

୨-ସେମାନେ ବେଦ ବିଧାନକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ମତରେ ବେଦ ଭଣ୍ଡମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ରଚିତ ହୋଇଅଛି । ଜଗତକୁ ସେମାନେ ବ୍ୟବସ୍ଥା ବିରହିତ ବୋଲି କହନ୍ତି ।

୩-ସେମାନଙ୍କର ଚିତ୍ତ କାମ, କ୍ରୋଧ, ଲୋଭ, ମୋହ ଦ୍ୱାରା ଆବୃତ୍ତ ହୋଇ ମଳିନ ହୋଇଯାଏ । ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ପ୍ରମାଣ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ପ୍ରମାଣ ସେମାନେ ମାନନ୍ତି ନାହିଁ । ଦେହକୁ ସାର ମଣୁଥିବାରୁ ତାହାର ସୁରକ୍ଷା ପାଇଁ ପରଧନ

ଅପହରଣ, ପ୍ରାଣୀହିଂସା ପ୍ରଭୃତି ଉଗ୍ର କର୍ମମାନ କରନ୍ତି । ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ଜଗତର ଶତ୍ରୁ ପରି ହୋଇ ଜଗତର ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କ ବିନାଶ ପାଇଁ ବ୍ୟାଘ୍ର ଭଲ୍ଲୁକାଦି ହିଂସ୍ର ପଶୁରୂପେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି ।

୪-ସେମାନେ ଅହଂକାର, ଅଭିମାନ ଓ ଗର୍ବଯୁକ୍ତ ହୁଅନ୍ତି । ଜୀବନର ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କାମ୍ୟବସ୍ତୁ ଭୋଗ କଲେ ସୁଦ୍ଧା ଯେଉଁ କାମନା ପୂରଣ ହୁଏ ନାହିଁ, ସେହି କାମନାକୁ ଆଶ୍ରୟ କରି ନାନା କ୍ଷୁଦ୍ର ବା ଉପଦେବତା ପୂଜାରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହୁଅନ୍ତି ।

୫-ସେମାନଙ୍କ ମତରେ ଦେହ ଭିନ୍ନ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଆତ୍ମା ନାହିଁ ଓ ସ୍ୱର୍ଗ ନରକ ଇତ୍ୟାଦି କିଛି ନାହିଁ । କାମ୍ୟ ପଦାର୍ଥର ଉପଭୋଗ ହିଁ ପୁରୁଷାର୍ଥ ।

୬-କାମ୍ୟ ପଦାର୍ଥ ଉପଭୋଗ ପାଇଁ ଧନ ଦରକାର । ତାହା ସେମାନେ ଚୋରି, ବଳତ୍କାର, ଶାସ୍ତ୍ର ଓ ଧର୍ମ ବିରୁଦ୍ଧ ଯେକୌଣସି ଉପାୟରେ ସଂଗ୍ରହ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରନ୍ତି ।

୭-ସେମାନେ ଧନ ଚିନ୍ତାରେ ନିମଗ୍ନ ରହି ଅଶାନ୍ତ ଜୀବନ ଯାପନ କରନ୍ତି ।

୮-ସେମାନେ ନିଜକୁ ପ୍ରଭୁ,, ଭୋଗୀ, ସିଦ୍ଧ, ବଳବାନ ଓ ସୁଖୀ ବୋଲି ଭାବନ୍ତି ।

୯-ତାଙ୍କଠାରୁ ଅଉ କେହି ଅଧିକ ଧନୀ, ମାନୀ, କୁଳୀନ, ମର୍ଯ୍ୟାଦାବନ୍ତ ନାହାନ୍ତି ବୋଲି ସେମାନେ ଭାବନ୍ତି ଏବଂ ଗୁରୁଜନଙ୍କ ପ୍ରତି ମଧ୍ୟ ସେମାନେ ଅନାସ୍ଥା ପ୍ରକାଶ କରନ୍ତି ।

୧୦-ନିଜର ବଡ଼ିମା ପ୍ରକାଶ ପାଇଁ ଶାସ୍ତ୍ରବିଧି ନମାନି ନିଜ ମନ ଅନୁସାରେ ଯଜ୍ଞ, ହୋମ ଆଦି କରନ୍ତି । ଶାସ୍ତ୍ର ବଚନ, ଗୁରୁବାଣୀ ସେମାନେ ଶୁଣନ୍ତି ନାହିଁ ।

ଏହିପରି ନାନା ପାପ କାମ କରି ସେମାନେ ଅଧୋଗତି ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଅନ୍ତି ।

(୭୬)

ସଂସାରରେ ଯାହା କିଛି ବୈଷମ୍ୟ ଦେଖାଯାଏ, ଅର୍ଥାତ୍ ଜଣେ ଧନୀ, ଅପର ଦରିଦ୍ର, କେହି ସୁସ୍ଥ କେହି ବା ରୋଗୀ କିଏ ସୁନ୍ଦର କିଏ ବା କୁତ୍ସିତ, ଏକ ଧର୍ମାତ୍ମା ଅନ୍ୟ ପାପାତ୍ମା କେହି ସୁଖୀ, କେହି ଦୁଃଖୀ, ଇତ୍ୟାଦି ଯେତେ ପ୍ରକାର ବୈଷମ୍ୟ ଦେଖାଯାଏ, ସେଥିର ଏକମାତ୍ର କାରଣ ଜୀବର ପୂର୍ବ ଜନ୍ମାର୍ଜିତ କର୍ମଫଳ । ଅର୍ଥାତ୍ ଯେ ଯେପରି କାମନା କରିଥାଏ, ସେହି କାମନା ତାହାର 'ଅଦୃଷ୍ଟ' ରୂପରେ ପରିଣତ ହୋଇ ତାହାକୁ ସେହିପରି ଦେହ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ ବୁଦ୍ଧି ଆଦି ପ୍ରଦାନ କରେ ଓ ସେ ଯେପରି କର୍ମ କରିଥାଏ, ସେହିପରି ଫଳ ଭୋଗକରେ ।

(୭୭)

ଖଣ୍ଡେ ପ୍ରସ୍ତରକୁ ଚୂର୍ଣ୍ଣକଲେ ତାହା ଯେପରି ଅସଂଖ୍ୟ ରେଣୁରେ ବିଭକ୍ତ ହୁଏ ଏବଂ ସେହି ପ୍ରତ୍ୟେକ ରେଣୁ ଉକ୍ତ ପ୍ରସ୍ତରର ଅଂଶ, ଜୀବାତ୍ମା ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କର ସେପରି ଏକ ଅଂଶ ନୁହନ୍ତି । ଅବୟବ ଶୂନ୍ୟ ଏକ ମହାକାଶ ସର୍ବତ୍ର ବ୍ୟାପୀ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଯେପରି ମେଘାଦି ସଂସର୍ଗରୁ ନୀଳାକାଶ, ଶୁକ୍ଳାକାଶ, ରକ୍ତାକାଶ ପ୍ରଭୃତି ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ନାମରେ କଥିତ,

ହୁଏ ଓ ସେହି ନୀଳଆକାଶ, ଶୁକ୍ଳାକାଶ, ରକ୍ତାକାଶ ମାନ ମହାକାଶର ଅଂଶରେ ପରିଗଣିତ ହୁଏ, ସେହିପରି ପରମେଶ୍ୱର ଏକ ଓ ଅଖଣ୍ଡ ଚୈତନ୍ୟ ସ୍ୱରୂପ ହେଲେହେଁ ତ୍ରିଗୁଣାତ୍ମିକ ପ୍ରକୃତି ସଂସର୍ଗରେ ତାଙ୍କର ଏକ ଏକ ଅଂଶ ଏକ ଏକ ନାମରେ କଥିତ ହୁଏ ।

ପ୍ରକୃତିରୁ ବିକଶିତ ମନ ଓ ଇନ୍ଦ୍ରିୟଙ୍କୁ ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କର ଯେଉଁ ଅଂଶ ଆକର୍ଷଣ କରେ, ସେହି ଅଂଶ ହିଁ ଜୀବ ନାମରେ ପରିଚିତ । ସେହି ପ୍ରକୃତି ବା ମାୟା ଓ ଅବିଦ୍ୟା କେବଳ ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞାନ ଦ୍ୱାରା ବିନଷ୍ଟ ହୁଏ । ଅର୍ଥାତ୍ ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞାନ ଲାଭ ହେଲେ ଜୀବାତ୍ମା ଓ ପରମାତ୍ମା ଭିତରେ କଳ୍ପିତ ଭେଦ ଦୂର ହୋଇଯାଏ ଓ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କିଛି ନାହିଁ ବୋଲି ପ୍ରତୀତି ଜନ୍ମେ ।

(୭୮)

ଅଜ୍ଞ, ଶ୍ରଦ୍ଧାହୀନ ଓ ସନ୍ଦେହଯୁକ୍ତ ଏ ତିନ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ସନ୍ଦେହଯୁକ୍ତ ଲୋକର ଇହଲୋକରେ କି ପରଲୋକରେ ସୁଖ ନାହିଁ । ଅଜ୍ଞ ଓ ଶ୍ରଦ୍ଧାହୀନ ଲୋକର ପରଲୋକରେ ସୁଖ ନଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଇହଲୋକରେ କିଛି ସୁଖ ଅଛି । ଏ ତିନ ପ୍ରକାର ଲୋକଙ୍କର ଜ୍ଞାନଲାଭ ହେବ ନାହିଁ ।

(୭୯)

ଦେହାଭିମାନୀ ପୁରୁଷର କିଛି ମାତ୍ର ସ୍ୱାଧୀନତା ନାହିଁ । ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ମାୟା ଶକ୍ତିଦ୍ୱାରା ସେମାନେ କର୍ମାନୁରୂପ ଶୁଭ ବା ଅଶୁଭ ଯୋନିରେ ଜନ୍ମ ହୁଅନ୍ତି ଏବଂ ପୂର୍ବବାସନା ବା ସଂସ୍କାର ଅନୁସାରେ ସେମାନେ ଶୁଭ ବା ଅଶୁଭ କର୍ମରେ

ନିଯୁକ୍ତ ହୁଅନ୍ତି । ଏଥିରୁ ଜଣାଗଲା ଯେ ପୁରୁଷାର୍ଥ ପ୍ରୟୋଗ ଦ୍ୱାରା କୌଣସି ପରିବର୍ତ୍ତନ କରାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ମାତ୍ର ଯେଉଁ ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କ ଅଲକ୍ଷିତ ଶକ୍ତି ବଳରେ ଜୀବ ଯନ୍ତ୍ରାରୂଢ଼ ପିତୁଳାପରି ଶୁଭାଶୁଭ କର୍ମରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହେଉଛି, ସେହି ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କ ଠାରେ ସର୍ବତୋଭାବରେ ଅର୍ଥାତ୍, କାୟ ମନ ଓ ବଚନ ଦ୍ୱାରା ଶରଣ ପଶିଲେ ସେ ଅନୁଗ୍ରହ କରନ୍ତି ଏବଂ ସେହି ଅନୁଗ୍ରହରୁ ପ୍ରାଣୀର ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞାନ ଜନ୍ମେ ଓ ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞାନ ଜନ୍ମିଲେ ଅବିଦ୍ୟା ଆପଣାର କାର୍ଯ୍ୟ ସହିତ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନିବୃତ୍ତ ହୋଇଯାଏ । ପ୍ରାଣୀ ମୋକ୍ଷ ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏ ।

(୮୦)

ଗୀତାପାଠ ଗୋଟିଏ ଯଜ୍ଞ ଅନୁଷ୍ଠାନ ସଦୃଶ । କାରଣ ପାଠକ ଗୀତାର ଅର୍ଥ ବୁଝନ୍ତୁ ବା ନ ବୁଝନ୍ତୁ, ଏହା ପାଠ କଲା ମାତ୍ରେ ଭଗବାନ ତାଙ୍କର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହୁଅନ୍ତି ।

ପରମାତ୍ମାଙ୍କର ସାନ୍ନିଧ୍ୟ ହେତୁ ଯେପରି ମାୟାର ଜଗତ୍ ପ୍ରସବିନୀ ଶକ୍ତି ଜାତ ହୁଏ, ସେହିପରି ଭଗବାନ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହେବାରୁ ପାଠକର ହୃଦୟରେ ଭକ୍ତି ଜାତ ହୁଏ ଏବଂ ତାହାଦ୍ୱାରା ସେ ଭଗବାନଙ୍କର ସ୍ୱରୂପ ଅବଗତ ହୋଇ ତାଙ୍କର ଉପାସନା କରନ୍ତି । ସୁତରାଂ ଗୀତାର ପାଠକ ଜ୍ଞାନଯଜ୍ଞ ଦ୍ୱାରା ଭଗବାନଙ୍କର ଉପାସନା କରନ୍ତି ।

(୮୧)

କର୍ମଯୋଗ, ଭକ୍ତିଯୋଗ ଓ ଜ୍ଞାନଯୋଗ— ଏ ତିନି ଯୋଗ ମଧ୍ୟରୁ ଭକ୍ତି, କର୍ମଯୋଗ ଓ ଜ୍ଞାନଯୋଗର ସାଧନ ସ୍ୱରୂପ ଅଟେ । ଅର୍ଥାତ୍ ବିନା ଭକ୍ତିରେ କର୍ମଯୋଗ କି

ଜ୍ଞାନଯୋଗ ସିଦ୍ଧି ହୋଇପାରେ ନାହିଁ । କାରଣ ଆତ୍ମଜ୍ଞାନ ଲାଭ ପାଇଁ ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କର ସନ୍ତୋଷ ଓ ଅନୁଗ୍ରହ ଲାଭ ଆବଶ୍ୟକ ଏବଂ ନିଜ ନିଜ ବର୍ଣ୍ଣାଶ୍ରମାଦି ଧର୍ମ (ଯାହାକୁ କର୍ମଯୋଗ କୁହାଯାଇ ପାରେ) ପାଳନ ଈଶ୍ୱରାନୁଗ୍ରହ ଲାଭର ସରଳ ଉପାୟ ଅଟେ । ବର୍ଣ୍ଣାଶ୍ରମାଦି ଧର୍ମର ଶେଷ ଭାଗରେ ଅର୍ଥାତ୍ ସନ୍ନ୍ୟାସାଶ୍ରମରେ ରହି ବେଦାନ୍ତ ବାକ୍ୟର ଶ୍ରବଣ ମନନାଦି ଦ୍ୱାରା ସାଧକ ଆପଣାକୁ ବ୍ରହ୍ମରୁ ଅଭିନ୍ନ ବୋଲି ଜାଣନ୍ତି । ସଦଂହ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ସହ ଅନୁଭବ କରିବା ହିଁ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ଭକ୍ତି ଅଟେ । ଏହା ହିଁ ଜ୍ଞାନର ଶେଷ କାର୍ଯ୍ୟ ଅଟେ । ଏହିଠାରୁ ସାଧକ ଜୀବନ୍ମୁକ୍ତ ଅବସ୍ଥା ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଅନ୍ତି ଏବଂ ଶରୀରପାତ ପରେ ପରମାତ୍ମାଙ୍କଠାରେ ଲୀନ ହୁଅନ୍ତି ।

(୮୨)

ଯହିଁରେ ଜୀବର ଅଭ୍ୟୁଦୟ ବା ଉନ୍ନତି ହୁଏ, ତାହାକୁ ଶ୍ରେୟଃ କୁହାଯାଏ । ବେଦାଦି ଶାସ୍ତ୍ର ବିହିତ ଧର୍ମ ସବୁ ସେହି ଶ୍ରେୟଃ ସାଧନ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ହୋଇଅଛି । ସେହି ଧର୍ମ ପାଞ୍ଚ ପ୍ରକାର ଅଟେ । ଯଥା— ବର୍ଣ୍ଣଧର୍ମ, ଆଶ୍ରମଧର୍ମ, ବର୍ଣ୍ଣାଶ୍ରମ ଧର୍ମ, ଗୌଣଧର୍ମ, ନୈମିତ୍ତିକ ଧର୍ମ । ଯେଉଁ ଧର୍ମ କେବଳ ବର୍ଣ୍ଣ (ଜାତି)କୁ ଆଶ୍ରୟକରି ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ ହୁଏ, ତାହା ବର୍ଣ୍ଣଧର୍ମ । ଯେପରି ବ୍ରାହ୍ମଣ, କ୍ଷତ୍ରିୟ, ବୈଶ୍ୟ ଏମାନଙ୍କର ଉପନୟନ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ, ଗୃହସ୍ଥ, ବାନପ୍ରସ୍ଥ ଓ ଭିକ୍ଷୁ ଏହି ଚାରି ଆଶ୍ରମକୁ ଅବଲମ୍ବନ କରି ଯେଉଁ ଧର୍ମ ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ ହୁଏ, ସେମାନଙ୍କୁ ଆଶ୍ରମ ଧର୍ମ କୁହାଯାଏ ।

ଯେପରି ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟର ଦଣ୍ଡ ଗ୍ରହଣ, ଗୃହସ୍ଥର ଅତିଥି ସେବା, ବାନପ୍ରସ୍ଥାଶ୍ରମିର ଶିଳୋଞ୍ଛବୃତ୍ତି ଓ ଭିକ୍ଷୁ ଅର୍ଥାତ୍ ସନ୍ୟାସୀର ଭିକ୍ଷାବୃତ୍ତି । ଯେଉଁ ଧର୍ମ ବର୍ଣ୍ଣ ଓ ଆଶ୍ରମ ଉଭୟଙ୍କୁ ଅବଲମ୍ବନ କରି ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ ହୁଏ, ତାହା ବର୍ଣ୍ଣାଶ୍ରମ ଧର୍ମ ଅଟେ । ଯେପରି ବ୍ରାହ୍ମଣ, କ୍ଷତ୍ରିୟ, ବୈଶ୍ୟ ଏହି ତିନି ଜାତିକୁ ଉପନୟନ ପରେ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ଆଶ୍ରମରେ ରହିବା ପାଇଁ ମେଖଳା ବାନ୍ଧିବାକୁ ହୁଏ । ବ୍ରାହ୍ମଣ ଜାତିର ମେଖଳା ମୁଞ୍ଜ ନାମକ ତୃଣଦ୍ୱାରା, କ୍ଷତ୍ରିୟ ଜାତିର ମେଖଳା ମୂର୍ବା ଦ୍ୱାରା ଓ ବୈଶ୍ୟ ଜାତିର ମେଖଳା ଶଣତନ୍ତୁ ଦ୍ୱାରା ନିର୍ମିତ ହୁଏ । ସତ୍ତ୍ୱାଦି ଗୁଣତ୍ରୟକୁ ଆଶ୍ରୟକରି ଯେଉଁ ଧର୍ମ ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ ହୁଏ, ତାହା ଗୌଣ ଧର୍ମ ଅଟେ । ଯେପରି କ୍ଷତ୍ରିୟର ପ୍ରଜା ପାଳନ ଧର୍ମ ଅଟେ । ଯେଉଁ ଧର୍ମ ବିଶେଷ ବିଶେଷ ନିମିତ୍ତ ଅବଲମ୍ବନ କରି ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ ହୁଏ, ତାହା ନୈମିତ୍ତିକ ଧର୍ମ । ଯେପରି ବିଭିନ୍ନ ପାପ ନିବାରଣ ପାଇଁ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତର ବିଧି ଅଛି । ଯେଉଁ ଧର୍ମ ଏକ ଏକ ବର୍ଣ୍ଣ ବା ଆଶ୍ରମର ଅବଲମ୍ବନୀୟ, ତାହା ଅସାମାନ୍ୟ ଧର୍ମ ଓ ଯାହା ସବୁ ବର୍ଣ୍ଣ ଓ ସବୁ ଆଶ୍ରମର ଅବଲମ୍ବନୀୟ ତାହା 'ସାମାନ୍ୟ' ଧର୍ମ ନାମରେ କଥିତ । ସେହି ସାମାନ୍ୟ ବା ସାଧାରଣ ଧର୍ମର ଲକ୍ଷଣ:—

କ୍ଷମା, ସତ୍ୟ, ଦମଃ, ଶୌଚ, ଦାନ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟସଂଯମ ଦୟା, ଅହିଂସା, ଗୁରୁସେବା, ସରଳତା, ତୀର୍ଥଯାତ୍ରା, ନିର୍ଲୋଭତା···ଇତ୍ୟାଦି ।

(୮୩)

ଶିଳୋଞ୍ଛବୃତ୍ତି— (ଶିଳ+ଉଞ୍ଛ) କ୍ଷେତସ୍ୱାମୀ କ୍ଷେତରୁ ଧାନ୍ୟ ନେବା ଉତ୍ତାରୁ କ୍ଷେତରେ ପଡ଼ିଥିବା ଶସ୍ୟ ପେଣ୍ଡା ଗୋଟାଇ ନେଇ ଖାଦ୍ୟ ସଂଗ୍ରହ କରିବାକୁ ଶିଳବୃତ୍ତି କୁହାଯାଏ । ଉକ୍ତ ପ୍ରକାର ଶସ୍ୟ କ୍ଷେତରୁ ଗୋଟି ଗୋଟି କରି ଧାନ୍ୟାଦି ଗୋଟାଇ ନେଇ ଖାଦ୍ୟ ସଂଗ୍ରହକୁ ଉଞ୍ଛ ବୃତ୍ତି ବୋଲାଯାଏ । ବାନପ୍ରସ୍ଥାଶ୍ରମରେ ଏହି ଉଭୟ ବୃତ୍ତି ପାଳନୀୟ ।

(୮୪)

ଜଗତକୁ ଗୋଟିଏ 'ଘଡ଼ି' ବୋଲି କଳ୍ପନା କଲେ ଈଶ୍ୱରସତ୍ତା ତହିଁରେ 'ଦମ' ସ୍ୱରୂପ ଓ ମାୟା ସ୍ପ୍ରିଙ୍ଗ ସଦୃଶ ଅଟେ । ଦେହାଭିମାନୀ ପ୍ରାଣୀମାନେ ସମସ୍ତ ନିରୂପକ କଣ୍ଟା ତୁଲ୍ୟ ଅଟନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ପୂର୍ବକୃତ କର୍ମ କଣ୍ଟା ପରିଚାଳକ ଚକ୍ର ସମାନ ଅଟେ । ସେକେଣ୍ଡ କଣ୍ଟା ତମୋଗୁଣୀ ଜୀବ ସଦୃଶ, ମିନଟ କଣ୍ଟା ରଜୋଗୁଣୀ ଜୀବ ସଦୃଶ ଓ ଘଣ୍ଟା କଣ୍ଟା ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣୀ ଜୀବ ସଦୃଶ ତୁଳନୀୟ ।

(୮୫)

ଭଗବତ୍ ଶରଣ ତିନି ପ୍ରକାର୍ । ପ୍ରଥମ ପ୍ରକାର ଶରଣ ହେଲ୍ 'ମୁଁ ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କର' । ଏ ପ୍ରକାର ଶରଣରେ ଦୃଢ଼ତା ଆସିଲେ ଦ୍ୱିତୀୟ ପ୍ରକାର ଶରଣ 'ମୋହର ପରମେଶ୍ୱର' ଏପରି ଜ୍ଞାନ ହୁଏ । ଏ ପ୍ରକାର ଶରଣ ପରିପାକ ହେଲେ 'ଅହଂ ବ୍ରହ୍ମାସ୍ମି' ବା 'ମୁଁ ବ୍ରହ୍ମଅଟେ' ଏ ପ୍ରକାର ଜ୍ଞାନଜାତ ହୁଏ । ଏହାକୁ ତୃତୀୟ ପ୍ରକାର ଶରଣ କୁହାଯାଏ ।

(୮୬)

କର୍ମ ଚାରି ପ୍ରକାର । ଉତ୍ପାଦ୍ୟ, ଆପ୍ୟ, ସଂସ୍କାର୍ଯ୍ୟ ଓ ବିକାର୍ଯ୍ୟ ।

(୮୭)

ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କ ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର କର୍ମର ପାଞ୍ଚଟି ହେତୁ ।

୧ ଅଧିଷ୍ଠାନ (ଶରୀର)
୨-କର୍ତ୍ତା (ଅହଂକାର)
୩-କରଣ (ଇନ୍ଦ୍ରିୟାଦି)
୪-ଚେଷ୍ଟା (ପ୍ରାଣାଦି ବାୟୁ)
୫-ଦୈବ (ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କର ଅଲଗା ଅଲଗା ଦେବତା)

(୮୮)

ଭ୍ରମ	ରଜ୍ଜୁ	ସର୍ପ
ମାୟା	ଈଶ୍ୱର	ଜଗତ୍

ଲୋକମାନେ ଭ୍ରମରେ ବା ଅନ୍ଧକାରରେ ରଜ୍ଜୁକୁ ସର୍ପ ବୋଲି ଭାବନ୍ତି । ମାତ୍ର ଭ୍ରମ ବା ଅନ୍ଧାର ଦୂର ହୋଇଗଲେ ରଜ୍ଜୁର ସ୍ୱରୂପ ଜଣାପଡ଼େ ଓ ସର୍ପର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ନାହିଁ, କେବଳ ରଜ୍ଜୁ ଅଛି ବୋଲି ଦୃଢବୋଧ ହୁଏ । ସେହିପରି ମାୟାରେ ଆବଦ୍ଧ ହୋଇ ଲୋକମାନେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ଜଗତ୍ ବୋଲି ଭାବନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ସେହି ମାୟା ଦୂର ହୋଇଗଲେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ସ୍ୱରୂପ ଜଣାପଡ଼େ ଏବଂ ଜଗତର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ନାହିଁ, କେବଳ ଈଶ୍ୱର ଅଛନ୍ତି ବୋଲି ଜଣାଯାଏ । ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞାନ ଉଦୟ ହେଲେ ମାୟା ଦୂର ହୋଇଯାଏ ।

(୮୯)

ଓଁ, ତତ୍, ସତ୍ ଏହି ତିନି ଅବୟବ ପରଂବ୍ରହ୍ମଙ୍କର ତିନି ନାମ ଅଟେ । ପ୍ରଜାପତି ବ୍ରହ୍ମା ଏହି ନାମତ୍ରୟ ଉଚ୍ଚାରଣ କରି ବ୍ରାହ୍ମଣ, ବେଦ, ଯଜ୍ଞାଦି ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲେ । ତାହା ଦ୍ୱାରା ତାଙ୍କର ସୃଷ୍ଟି କାର୍ଯ୍ୟ ନିର୍ବିଘ୍ନରେ ସମ୍ପାଦିତ ହେଲା । ଆହାର, ଯଜ୍ଞ, ତପ, ଦାନାଦି ବିଶୁଦ୍ଧ ଭାବରେ କରିବାକୁ ଯତ୍ନ କଲେ ସୁଦ୍ଧା ଅସବଧାନତାଦି ଦୋଷରେ କୌଣସି ନା କୌଣସି ତ୍ରୁଟି ରହି ଯିବାର ସମ୍ଭାବନା । ସେଥିପାଇଁ ସେ ସବୁ ଦୋଷର ଖଣ୍ଡନ ପାଇଁ କାର୍ଯ୍ୟାରମ୍ଭରେ ପରଂବ୍ରହ୍ମଙ୍କର ଏହି ଅବୟବଯୁକ୍ତ ନାମତ୍ରୟ 'ଓଁ ତତ୍ ସତ୍' ଉଚ୍ଚାରଣ କରିବା ବିଧେୟ ।

ବ୍ରହ୍ମବାଦୀଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଓଁ, ମୋକ୍ଷାଭିଳାଷୀଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ତତ୍ ଓ ଗୃହସ୍ଥମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ସତ୍ ଉଚ୍ଚାରଣ ପ୍ରଶସ୍ତ ଅଟେ ।

(୯୦)

ରକ୍ତବର୍ଣ୍ଣ ମନ୍ଦାର ଫୁଲ ନିର୍ମଳ ସ୍ଫଟିକ ନିକଟରେ ରହିଲେ ମନ୍ଦାରର ରକ୍ତବର୍ଣ୍ଣ ସ୍ଫଟିକରେ ପ୍ରତିବିମ୍ବିତ ହେବାରୁ ସ୍ଫଟିକ ରକ୍ତବର୍ଣ୍ଣ ଦିଶେ ସେହିପରି ସୁଖଦୁଃଖ ରୂପ ଅନ୍ତଃକରଣର ଧର୍ମ, ସ୍ୱଚ୍ଛ ଓ ଗୁଣକର୍ମ ବିବର୍ଜିତ ଆତ୍ମାରେ ଭ୍ରମବଶରୁ ଆରୋପିତ ହୁଏ ଅର୍ଥାତ୍ ଆତ୍ମା ସୁଖ ଓ ଦୁଃଖ (ମୁଁ ସୁଖୀ, ମୁଁ ଦୁଃଖୀ) ଭୋଗକରେ ବୋଲି ଲୋକଙ୍କର ପ୍ରତୀତି ଜନ୍ମେ । କିନ୍ତୁ ବାସ୍ତବରେ ତାହା ନୁହେଁ ।

(୪୧)

ଏକାନ୍ତ ଭକ୍ତି ଓ ନିଷ୍କପଟ ବିଶ୍ୱାସ ଭିନ୍ନ ଭଗବାନଙ୍କର ସ୍ୱରୂପ କେହି ଜାଣି ନପାରୁ, ଏହା ଭଗବାନଙ୍କର ଏକ ପ୍ରକାର ଇଚ୍ଛା । ଭଗବାନଙ୍କର ଏହି ଇଚ୍ଛାକୁ (ସଙ୍କଳ୍ପ, ଯୋଗମାୟା କୁହାଯାଏ । ଜଗତର ଲୋକେ ଏହି ଯୋଗମାୟା ଦ୍ୱାରା ଆଚ୍ଛନ୍ନ ହୋଇଥିବାରୁ ପରମାତ୍ମାଙ୍କର ସ୍ୱରୂପ ଅବଗତ ହୋଇ ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଅର୍ଥାତ୍ ମତ୍ସ୍ୟ, କୂର୍ମାଦି ଅବତାରଙ୍କୁ ସାମାନ୍ୟ ଭାବନ୍ତି ବା ଅନ୍ୟ ଦେବତାଙ୍କଠାରୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଭାବନ୍ତି ନାହିଁ ।

(୪୨)

ଯେପରି କ୍ଷୁଦ୍ର କ୍ଷୁଦ୍ର ଜଳାଶୟରେ ସ୍ନାନପାନାଦି କର୍ମ ପୃଥକ୍ ପୃଥକ୍ କରାଯାଏ ଅର୍ଥାତ୍ କୂପରୁ ଜଳପାନ, ବାପିରେ ସ୍ନାନ, ତଡ଼ାଗରେ ବସ୍ତ୍ରାଦି ଧୋଇବା ଓ ପୁଷ୍କରିଣୀରେ ପଶୁ ପ୍ରଭୃତି ସ୍ନାନ କରାଇବା ଇତ୍ୟାଦି ଯେତେ କାମ ହୁଏ, ଏକମାତ୍ର ବଡ଼ ହ୍ରଦରେ ସେ ସମସ୍ତ କାମ ହୋଇପାରେ । କାହିଁକି ନା ପ୍ରତ୍ୟେକ କ୍ଷୁଦ୍ର ଜଳାଶୟର ଜଳ ପରିମାଣ ବୃହତ୍ ଜଳାଶୟ ବା ହ୍ରଦର ଜଳର ଏକାଂଶ ମାତ୍ର । ସେହିପରି ବେଦରେ ଯେତେ ପ୍ରକାର କାମ୍ୟକର୍ମର ଫଳ ଅଛି, ଅର୍ଥାତ୍ ଅଶ୍ୱମେଧ ଯାଗରେ ସ୍ୱର୍ଗ, ପୁତ୍ରେଷ୍ଟି ଯଜ୍ଞରେ ପୁତ୍ର, ଅଗ୍ନିହୋତ୍ର ଓ ଜ୍ୟୋତିଷ୍ଟୋମ ଯଜ୍ଞରେ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ଲାଭ ଇତ୍ୟାଦି ସାଂସାରିକ ଯେତେ ପ୍ରକାର ସୁଖ ଲାଭର କଥା ଅଛି, ନିଷ୍କାମ କାମ କରିବା ବ୍ରହ୍ମନିଷ୍ଠ ଏକାଗ୍ର ବୁଦ୍ଧିଯୁକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତି ବ୍ରହ୍ମାନନ୍ଦ ପ୍ରାପ୍ତ ହେବାରୁ ସେ ସମସ୍ତ

ସୁଖଲାଭ କରନ୍ତି । କାହିଁକିନା ଜଗତର ସମୁଦାୟ ସୁଖ ବ୍ରହ୍ମାନନ୍ଦରୂପ ସୁଖର ଏକ ଏକ ଅଂଶ ମାତ୍ର ।

ଅତଏବ ନିଷ୍କାମକର୍ମ ସର୍ବାପେକ୍ଷା ଶ୍ରେଷ୍ଠ ।

(୫୩)

ଯେଉଁମାନେ କେବଳ ନିଜ ନିଜ ବିବେକ, ଜ୍ଞାନ ବା ବିଦ୍ୟାର ବୁଦ୍ଧିରେ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କୁ ପରାସ୍ତ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରନ୍ତି, ସେମାନେ କୃତକାର୍ଯ୍ୟ ହୋଇପାରନ୍ତି ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଯେଉଁମାନେ ଏକାଗ୍ର ଚିତ୍ତରେ ଭଗବାନଙ୍କଠାରେ ଭକ୍ତିକରି ଶରଣ ପଶନ୍ତି, ପ୍ରବଳ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନେ ସେମାନଙ୍କଠାରେ ବଶୀଭୂତ ରହନ୍ତି । ଯେପରି କ୍ଷୁଦ୍ର ମାଛମାନେ ଜଳସ୍ରୋତର ବିପରୀତ ଦିଗକୁ ଅକ୍ଳେଶରେ ପହଁରିଯାଇ ପାରନ୍ତି, ମାତ୍ର ବଳିଷ୍ଠ ଗଜରାଜ ଉଜାଣି ଉଠିପାରେ ନାହିଁ ।

(୫୪)

ସଗୁଣ ଓ ନିର୍ଗୁଣ ଉପାସକ ଉଭୟ ଭଗବାନଙ୍କୁ ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଅନ୍ତି । ଉପାସନା ସାଧନରେ ଦୁହିଁଙ୍କର କଷ୍ଟ ହୁଏ ସତ, ମାତ୍ର ନିର୍ଗୁଣ ଉପାସକଙ୍କର କଷ୍ଟ ଅତି ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ହୁଏ । କାହିଁକି ନା ଉପାସକ ଦେହଧାରୀ ଅଟନ୍ତି । ସୁତରାଂ ତାଙ୍କର ଧାରଣା ଓ ଚିନ୍ତା ଇତ୍ୟାଦି ସମସ୍ତ ବୃତ୍ତି ସାକାର ବିଷୟିଣୀ ଅଟେ । ନିରାକାର ବା ନିର୍ଗୁଣ ବିଷୟିଣୀ ଧାରଣା ବା ନିଷ୍ଠା ଲାଭ କରିବା ତାଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଅଧିକ କଷ୍ଟକର । ନିର୍ଗୁଣ ବିଷୟିଣୀ ନିଷ୍ଠା ନ ହେଲେ ଅର୍ଥାତ୍ ଦେହାଭିମାନ ପରିତ୍ୟାଗ ନ କଲେ ନିର୍ଗୁଣ ବ୍ରହ୍ମ ଲାଭ ହୋଇ ନପାରେ । ଦେହଧାରୀ ଉପାସକ ପକ୍ଷରେ

ନିର୍ଗୁଣ ନିଷ୍ଠା (ଦେହାଭିମାନ ତ୍ୟାଗ) କଷ୍ଟସାଧ୍ୟ । ସୁତରାଂ ନିର୍ଗୁଣ ବ୍ରହ୍ମଲାଭ ଅତି କଷ୍ଟକର ବ୍ୟାପାର । ମାତ୍ର ସଗୁଣ ଉପାସକଙ୍କ ଉପାସନା ପ୍ରଣାଳୀ ଧ୍ୟେୟ ପଦାର୍ଥର ସାକାରତା ହେତୁ ନିର୍ଗୁଣ ବ୍ରହ୍ମ ଉପାସନା ଅପେକ୍ଷା ସହଜ ଅଟେ । ସୁତରାଂ ତହିଁରେ ବ୍ରହ୍ମଲାଭ ସହଜସାଧ୍ୟ ବୋଲି ତାହା ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଅଟେ ।

(୯୫)

ଭଗବାନଙ୍କୁ ଲାଭ କରିବା ବିଷୟରେ ଚାରିଗୋଟି ଉପାୟ ଅଛି । ୧ ବ୍ରହ୍ମନିଷ୍ଠ ହେବା, ୨-ଭକ୍ତ ହେବା, ୩-ଶାସ୍ତ୍ରବିହିତ ଯାଗାଦି କର୍ମ ନିଷ୍କାମ ଭାବରେ ଅନୁଷ୍ଠାନ କରିବା, ୪-ଭଗବାନଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରିବା ବା ଶରଣ ପଶିବା । ଏହା ଅଧିକାରୀ ଭେଦରେ ପ୍ରଯୁଜ୍ୟ । ଅର୍ଥାତ୍ ଉତ୍ତମାଧିକାରୀଙ୍କ ପାଇଁ ପ୍ରଥମ ଉପାୟ, ମଧ୍ୟମାଧିକାରୀଙ୍କ ପାଇଁ ଦ୍ୱିତୀୟ ଏବଂ ନିମ୍ନଅଧିକାରୀଙ୍କ ପାଇଁ ତୃତୀୟ ଉପାୟ ପ୍ରଯୁଜ୍ୟ । ଏହି ତିନି ଉପାୟରୁ କୌଣସିଟି ଅବଲମ୍ବନ କରିବାକୁ କେହି ଅକ୍ଷମ ହେଲେ ତାଙ୍କର ଚତୁର୍ଥ ଉପାୟ ଅବଲମ୍ବନୀୟ ।

(୯୬)

କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତିର ଶରୀର କେବଳ ପାପ ବା କେବଳ ପୁଣ୍ୟରେ ବିରଚିତ ହୋଇ ନାହିଁ । ମୁନି ଋଷିମାନଙ୍କର ଶରୀର ମଧ୍ୟ ପାପ ଓ ପୁଣ୍ୟ ଉଭୟ କର୍ମଫଳରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ । କିନ୍ତୁ ସାଧାରଣ ଲୋକମାନେ ମନ୍ଦ ପ୍ରାରବ୍ଧଜନିତ ଦୁଃଖ ଭୋଗରେ ଯେପରି ଉଦ୍ବିଗ୍ନ ବା ବିକଳଚିତ୍ତ ହୁଅନ୍ତି, ଯୋଗୀମାନେ ସେପରି ନହୋଇ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଅବଲମ୍ବନ କରି ତାହା ସହ୍ୟ କରନ୍ତି ।

ଅଜ୍ଞାନରୁ କେବଳ ଦୁଃଖରୂପ ଭ୍ରମବୁଦ୍ଧି ଜାତ ହୁଏ । ସ୍ଥିରବୁଦ୍ଧି ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ଅଜ୍ଞାନ ବିନାଶ ହୋଇଥିବାରୁ ଦୁଃଖରୂପ ଭ୍ରମ ହେବାର ସମ୍ଭାବନା ନାହିଁ ।

(୧୭)

ଗୁଣାତୀତ ପୁରୁଷଙ୍କର ଲକ୍ଷଣ—

୧-ଗୁଣସମୂହର କାର୍ଯ୍ୟକୁ ସେ ସ୍ୱପ୍ନତୁଲ୍ୟ ଜ୍ଞାନକରି ତହିଁରେ ଶ୍ରଦ୍ଧା ବା ଶତ୍ରୁତା ନକରନ୍ତି ।

୨-ସେ ଭଲ ବା ମନ୍ଦ କୌଣସି ବିଷୟରେ ପକ୍ଷପାତୀ ନ ହୁଅନ୍ତି ।

୩-ଗୁଣମାନେ ନିଜର ସୁଖ ଦୁଃଖାଦି କାର୍ଯ୍ୟଦ୍ୱାରା ଯେଉଁ ପୁରୁଷଙ୍କୁ ବିଚଳିତ ନକରନ୍ତି ।

ସଂସାରର ସମସ୍ତ ଘଟଣା ଗୁଣମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସାଧିତ ହେଉଅଛି, ଆତ୍ମାର ସେ ସବୁ କାର୍ଯ୍ୟ ସହିତ କୌଣସି ପ୍ରକାର ସମ୍ପର୍କ ନାହିଁ, ଏହା ଜାଣି ସେ ସ୍ଥିରଭାବରେ ଅବସ୍ଥାନ କରନ୍ତି ।

୪-ଯାହାଙ୍କର ସୁଖ ଦୁଃଖ ଢେଲା, ପଥର, ସୁନା, ତିରସ୍କାର, ପୁରସ୍କାର, ପ୍ରିୟ, ଅପ୍ରିୟ, ନିନ୍ଦା, ସ୍ତୁତି, ମାନ ଅପମାନ ସମସ୍ତ ବିଷୟରେ ସମାନ ବୁଦ୍ଧି ଅର୍ଥାତ୍ କୌଣସି ଭେଦଜ୍ଞାନ ନଥାଏ ଏବଂ ସେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଏକ ଆତ୍ମା ସ୍ୱରୂପ ଦେଖନ୍ତି ।

୬-ଯେ ଲୌକିକ ଓ ବୈଦିକ କୌଣସି କାମ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟାମାତ୍ର ଉଦ୍‌ଯୋଗ କରନ୍ତି ନାହିଁ, କେବଳ ପ୍ରାରବ୍ଧ କର୍ମ ଅନୁସାରେ ଯାହା ଘଟେ ତାହା ଅନାୟାସରେ ସହ୍ୟ କରନ୍ତି ।

(୯୮)

ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ଭଗବାନଙ୍କୁ ଏକାନ୍ତ ଭକ୍ତିରେ (ନବଧା ଭକ୍ତି) ଭଜନ କରନ୍ତି, ସେହି ବ୍ୟକ୍ତି ଗୁଣତ୍ରୟକୁ ଅତିକ୍ରମ କରି ମୋକ୍ଷପ୍ରାପ୍ତିର ଯୋଗ୍ୟ ହୁଅନ୍ତି ।

(୯୯)

ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣର କାର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରକାଶ, ରଜୋଗୁଣର କାର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରବୃତ୍ତି (କର୍ମଶକ୍ତି) ଓ ତମୋଗୁଣର କାର୍ଯ୍ୟ ମୋହ, ପ୍ରମାଦ ।

(୧୦୦)

ମନୁଷ୍ୟ ଦେହ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥିବା କାଳରେ ଆସୁର ସ୍ୱଭାବ ପରିହାର କରି ଦୈବୀସମ୍ପତ୍ ପାଇବାକୁ ଯତ୍ନ କରିବା ସମସ୍ତଙ୍କର ଉଚିତ୍ । କାରଣ ଏହି ମନୁଷ୍ୟ ଲୋକରେ ଥାଇଁ ନରକରୂପ ବ୍ୟାଧିରୁ ମୁକ୍ତ ହେବାପାଇଁ ଯେଉଁ ଲୋକ କର୍ମ ରୂପ ଔଷଧଦ୍ୱାରା ଚିକିତ୍ସା ନକରେ, ସେ କର୍ମାଧିକାରୀ ମନୁଷ୍ୟ ଲୋକରୁ କର୍ମରୂପ ଔଷଧଶୂନ୍ୟ ପରଲୋକକୁ ଗଲେ ଯେଉଁଠାରେ କି କର୍ମରୂପ ଔଷଧ କରିବାର ଅଧିକାର ନାହିଁ, ସେଠାରେ ନରକ ଘୋରରୂପ ରୋଗରୁ ଆଉ ପରିତ୍ରାଣ ପାଇବ କିପରି ?

(୧୦୧)

କର୍ତ୍ତବ୍ୟାକର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସ୍ଥିର କରିବା ବିଷୟରେ ଅର୍ଥାତ୍ କି ପ୍ରକାର କର୍ମ କରିବା ଉଚିତ୍ କିପରି କର୍ମ ନକରିବା ଉଚିତ୍, ଏ ବିଷୟ ସ୍ଥିର କରିବାକୁ ଶାସ୍ତ୍ରକୁ (ବେଦ, ସ୍ମୃତି, ପୁରାଣ, ଇତିହାସ) ପ୍ରମାଣ ସ୍ୱରୂପ ଗ୍ରହଣ କରିବା ଉଚିତ୍ ।

(୧୦୨)

କାମ, କ୍ରୋଧ, ଲୋଭ ଏହି ତିନିରିପୁ ଆତ୍ମାର ଅଧୋଗତିର ପ୍ରଧାନ କାରଣ ଅଟେ । ଅତଏବ ସର୍ବପ୍ରକାର ଯତ୍ନ କରି କାମନା କ୍ରୋଧ (ପରର ଅନିଷ୍ଟ ଇଚ୍ଛା) ଓ ଲୋଭ ଏହି ତିନିଟିକୁ ପରିତ୍ୟାଗ କରିବା ଉଚିତ୍ ।

(୧୦୩)

ଶାସ୍ତ୍ରର ଅର୍ଥ ନବୁଝି କେବଳ ପୂର୍ବରୁ ପରମ୍ପର ଅନୁସାରେ ଚଳିଆସୁଥିବା କର୍ମାଦିରେ ଯେଉଁ ଶ୍ରଦ୍ଧା ହୁଏ, ତାହା ଦେହାଭିମାନୀଙ୍କର ସ୍ୱଭାବସିଦ୍ଧ ଅଟେ । ଏହି ଶ୍ରଦ୍ଧା ସାତ୍ତ୍ୱିକୀ ରାଜସୀ ଓ ତାମସୀ, ଭେଦରେ ତିନି ପ୍ରକାର ହୁଏ । ଅର୍ଥାତ୍ ଯେଉଁ ଲୋକ ପୂର୍ବଜନ୍ମରେ ସାତ୍ତ୍ୱିକ କର୍ମ କରିଥାଏ, ପରଜନ୍ମରେ ତାହାର ସାତ୍ତ୍ୱିକୀ ଶ୍ରଦ୍ଧା ହୁଏ ଏବଂ ଯେ ରାଜସ କର୍ମ କରିଥାଏ, ତାହାର ରାଜସୀ ଏବଂ ତାମସ କର୍ମ କରିଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିର ତାମସୀ ଶ୍ରଦ୍ଧା ହୁଏ ।

ଯେ ଯେପରି ଶ୍ରଦ୍ଧାଯୁକ୍ତ, ସେ ସେପରି ଗୁଣଯୁକ୍ତ ହୁଅନ୍ତି । ଅର୍ଥାତ୍ ଯାହାଙ୍କର ଶ୍ରଦ୍ଧା ସାତ୍ତ୍ୱିକୀ, ସେ ବ୍ୟକ୍ତି ସାତ୍ତ୍ୱିକ, ଯାହାଙ୍କର ଶ୍ରଦ୍ଧା ରାଜସୀ, ସେ ରାଜସ ଏବଂ ଯାହାଙ୍କର ଶ୍ରଦ୍ଧା ତାମସୀ, ସେ ତାମସ ହୁଅନ୍ତି ।

ଯେ ଯେଉଁ ଗୁଣଯୁକ୍ତ, ତାଙ୍କର ନିଷ୍ଠା, ଆହାର, ଯଜ୍ଞ, ତପସ୍ୟା, ଦାନ ଓ ସର୍ବପ୍ରକାର କର୍ମ ସେହି ଗୁଣଯୁକ୍ତ ହୁଏ ।

(୧୦୪)

ସାତ୍ତ୍ୱିକୀ :—

ଆହାର— ପରମାୟୁ, ଉତ୍ସାହ, ସାମର୍ଥ୍ୟ, ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ, ଚିତ୍ତ, ପ୍ରସନ୍ନତା, ରୁଚି ଏମାନଙ୍କର ବର୍ଦ୍ଧନକାରୀ, ସ୍ୱାଦୁ, ଚିକ୍କଣ ଓ ମନୋହର ଯେ ଆହାର ସବୁ, ତାହା ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣୀ ଲୋକଙ୍କର ପ୍ରିୟ ହୁଏ ।

ଦାନ— 'ଦାନ କରିବା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ' ଏହି ବୁଦ୍ଧିରେ ଯେଉଁ ଦାନ ଦେଶ, କାଳ, ପାତ୍ର ବିବେଚନାରେ ଅନୁପକାରୀ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ଦିଆଯାଏ, ତାହା ସାତ୍ତ୍ୱିକ ଦାନ ଅଟେ ।

ରାଜସ :—

ଆହାର— ଅତି କଟୁ, ଅତି ଅମ୍ଳ, ଅତି ଲବଣ, ଅତି ଉଷ୍ଣ, ଅତି ତୀକ୍ଷ୍ଣ, ଅତି ରୁକ୍ଷ ଓ ଅତି ପ୍ରଦାହକର ଆହାର ରଜୋଗୁଣ ବ୍ୟକ୍ତିର ପ୍ରିୟ ଅଟେ ।

ଦାନ— ଯେଉଁ ଦାନ ପ୍ରତ୍ୟୁପକାର ନିମିତ୍ତରେ ଅଥବା ସ୍ୱର୍ଗାଦି ଫଳ ଇଚ୍ଛାରେ ଓ କଷ୍ଟରେ ଦିଆଯାଏ, ତାହା ରାଜସ ଅଟେ ।

ତାମସ—

ଆହାର— ଯେଉଁ ଆହାର ଏକ ପ୍ରହର ପୂର୍ବରୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ, ନୀରସ, ଦୁର୍ଗନ୍ଧ, ବାସୀ ଓ ଉଚ୍ଛିଷ୍ଟ ଏବଂ ଅପବିତ୍ର, ତାହା ତମୋଗୁଣୀଙ୍କର ପ୍ରିୟ ଅଟେ ।

ଦାନ— ଯେଉଁ ଦାନ ଅପବିତ୍ର ସ୍ଥାନ ଓ ଅଶୁଦ୍ଧ ସମୟରେ ଅଯୋଗ୍ୟ ପାତ୍ରରେ ଦିଆଯାଏ ଓ ଯାହା ସତ୍କାରହୀନ ଓ ତିରସ୍କାରଯୁକ୍ତ, ତାହା ତାମସ ଦାନ ଅଟେ ।

(୧୦୫)

ଭଗବାନଙ୍କର ଭିନ୍ନ ନାମ ଓ ବିଶେଷଣ—

ଆତ୍ମା, ପରମାତ୍ମା, ଈଶ୍ୱର, ପରମେଶ୍ୱର, ବ୍ରହ୍ମ, ପରମଧାମ, ପରମପଦ, ପରମାର୍ଥ, ଏକ, ଅଦ୍ୱିତୀୟ, ଅଖଣ୍ଡ, ସତ୍, ଅକ୍ଷୟ, ନିତ୍ୟ, ସର୍ବଭୂତରେ ବିଦ୍ୟମାନ, ଅବିନାଶୀ, ଅବ୍ୟୟ, ସର୍ବବ୍ୟାପକ, ଅନନ୍ତ, ଚୈତନ୍ୟ ସ୍ୱରୂପ, ଅପ୍ରମେୟ, ସ୍ୱପ୍ରକାଶ, ଅନାଦି, ଶାଶ୍ୱତ, ପୁରାଣ, ଅଜ, ଅଚ୍ଛେଦ୍ୟ, ଅଦାହ୍ୟ, ଅକ୍ଳେଦ୍ୟ, ଅଶୋଷ୍ୟ, ସ୍ଥାଣୁ, ଅଚଳ, ସନାତନ, ନିର୍ବିକାର, ଆନନ୍ଦସ୍ୱରୂପ, ଅନ୍ତର୍ଯାମୀ, ଇଚ୍ଛାମୟ, ଲୀଳାମୟ, ସଗୁଣ, ନିର୍ଗୁଣ ନିରାକାର, ସାକାର, ସର୍ବଜ୍ଞ, ଅକ୍ଷର, ଅନିର୍ଦ୍ଦେଶ୍ୟ, ଅଚିନ୍ତ୍ୟ, ଜ୍ଞାନସ୍ୱରୂପ, ପୁରୁଷୋତ୍ତମ, ଉପଦ୍ରଷ୍ଟା ଅନୁମନ୍ତା, ଭର୍ତ୍ତା, ଭୋକ୍ତା, ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ, ବେଦବିତ୍, କେଶବ, ଜନାର୍ଦ୍ଦନ, ଭୂତେଶ ହୃଷୀକେଶ, ଅଚ୍ୟୁତ । ଏ ପ୍ରତ୍ୟେକ ନାମ ଓ ବିଶେଷଣର ନିଗୂଢ଼ ଅର୍ଥ ଅଛି । ଯେପରି—

ଭଗବାନଙ୍କର ପ୍ରାର୍ଥନାକାରୀଙ୍କୁ ବାଞ୍ଛିତ ଫଳ ପ୍ରଦାନ କରିବାର ଶକ୍ତି ଅଛି ବୋଲି ତାଙ୍କୁ ଜନାର୍ଦ୍ଦନ କୁହାଯାଏ ବା ତାଙ୍କ ଦର୍ଶନରେ ଜନ୍ମ ଓ ତାହାର କାରଣ ଅଜ୍ଞାନ ବି ନଷ୍ଟ ହୁଏ ବୋଲି ତାଙ୍କୁ ଜନାର୍ଦ୍ଦନ କୁହାଯାଏ ।

କ + ଅ + ଈଶ + ବ = କେଶବ

କ = ବ୍ରହ୍ମା, ଅ = ବିଷ୍ଣୁ, ଈଶ = ଶିବ, ବ = ଧ୍ୟାନଯୋଗ୍ୟ ଅର୍ଥାତ୍ ଯେ ସର୍ବଦେବ ନମସ୍କରଣୀୟ

ବା

କ + ଈଶ + ବ

କ = ବାୟୁ, ଈଶ = ଶ୍ରେଷ୍ଠ, ବ = ପ୍ରାପ୍ତ, କେଶବ = ଯେ ସମସ୍ତଙ୍କର ପ୍ରାଣବାୟୁ ରୂପରେ ବିଦ୍ୟମାନ ଅଛନ୍ତି, ସୁତରାଂ ଅନ୍ତର୍ଯ୍ୟାମୀ ।

ହୃଷୀକେଶ = ହୃଷୀକ + ଈଶ, ହୃଷୀକ = ଇନ୍ଦ୍ରିୟ, ଈଶ ପ୍ରଭୁ, ରକ୍ଷକ ।

ହୃଷୀକେଶ = ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କ ରକ୍ଷକ ଅର୍ଥାତ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ।

ଅଚ୍ୟୁତ—ଯାହାଙ୍କର ବିକାର ଓ ବିନାଶ ନାହିଁ ।

(୧୦୭)

ଚୈତନ୍ୟ ଏକ, ସର୍ବବ୍ୟାପୀ ଓ ଅଖଣ୍ଡ ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ଶାସ୍ତ୍ରକାରମାନେ ତାହାକୁ ନିମ୍ନଲିଖିତ ମତେ ଆଠ ପ୍ରକାର କରି ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଅଛନ୍ତି । ଯଥା—

୧- ଈଶ୍ୱର, ୨- ହିରଣ୍ୟଗର୍ଭ, ୩- ବିରାଟ, ୪- ପ୍ରାଜ୍ଞ, ୫- ତୈଜସ, ୬- ବିଶ୍ୱ, ୭- ଆଭାସ ଚୈତନ୍ୟ, ୮- କୂଟସ୍ଥ ଚୈତନ୍ୟ ।

ଏକ ଆତ୍ମା (ଚୈତନ୍ୟ) ସମଷ୍ଟି ଭାବରେ ସ୍ଥୂଳ, ସୂକ୍ଷ୍ମ ଓ କାରଣ ଶରୀରରେ ଅଧିଷ୍ଠିତ ହୋଇ ଯଥାକ୍ରମେ ବିରାଟ, ହିରଣ୍ୟଗର୍ଭ ଓ ଈଶ୍ୱର ଏବଂ ବ୍ୟଷ୍ଟି ଭାବରେ ସ୍ଥୂଳ, ସୂକ୍ଷ୍ମ ଓ କାରଣ ଶରୀରରେ ଅଧିଷ୍ଠିତ ହୋଇ ବିଶ୍ୱ, ତୈଜସ ଓ ପ୍ରାଜ୍ଞ ନାମରେ କଥିତ ହୁଅନ୍ତି । ଏ ଜଗତ ଏହି ଛଅ ପ୍ରକାର ଚୈତନ୍ୟମୟ ହୋଇ ପ୍ରକାଶିତ ଅଛି ।

ଚୈତନ୍ୟର ଜ୍ୟୋତି ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ପ୍ରାଣୀ ଦେହରେ ଯେ ଏକ ପ୍ରକାର ଆଧାର ଅଛି, ତାହାକୁ ଆଭାସ ଚୈତନ୍ୟ ବୋଲାଯାଏ । ସର୍ବପ୍ରକାର ପଦାର୍ଥ ପ୍ରକାଶିତ କରି କାହିଁରେ ଲିପ୍ତ ନ ହୋଇ ଯେ ଏକ ପ୍ରକାର ନିର୍ବିକାର ଚୈତନ୍ୟ ଅଛନ୍ତି, ତାହାକୁ କୂଟସ୍ଥ ଚୈତନ୍ୟ କୁହାଯାଏ ।

ଜଗତର ଉତ୍ପତ୍ତି, ସ୍ଥିତି, ଲୟ ଆଦି ସମସ୍ତ ଘଟଣା କୂଟସ୍ଥ ଚୈତନ୍ୟ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରକାଶିତ ହୁଏ । ସୂର୍ଯ୍ୟକିରଣ ବା ପ୍ରଦୀପର ଆଲୋକ ନଥିଲେ ନେତ୍ରର ଆଲୋକ ଯେପରି କୌଣସି ଦ୍ରବ୍ୟ ପ୍ରକାଶ କରିବାରେ ସମର୍ଥ ହୁଏ ନାହିଁ, ସେହିପରି କୂଟସ୍ଥ ଚୈତନ୍ୟ ଅଭାବରେ ଆଭାସ ଚୈତନ୍ୟ କୌଣସି କାମ କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ପୁଣି ଯେପରି ନେତ୍ର ଆଲୋକ ଅଭାବରେ କୌଣସି ଦ୍ରବ୍ୟ ଦେଖାଯାଏ ନାହିଁ, ସେହିପରି ଆଭାସ ଚୈତନ୍ୟ ନଥିଲେ କୂଟସ୍ଥ ଚୈତନ୍ୟ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରକାଶିତ ଦ୍ରବ୍ୟ ଜୀବ ବୁଝିପାରନ୍ତା ନାହିଁ । ଆଭାସ

ଚୈତନ୍ୟ କୂଟସ୍ଥ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ପ୍ରତିବିମ୍ବ ଗ୍ରହଣ କରିବାର ଆଧାର ମାତ୍ର ।

(୧୦୭)

ଇହକାଳ ଓ ପରକାଳର ସୁଖଭୋଗ ଇଚ୍ଛା ତ୍ୟାଗର ନାମ ବୈରାଗ୍ୟ ।

(୧୦୮)

ମୋହ — ସ୍ୱଧର୍ମ ବିରୁଦ୍ଧ ବୁଦ୍ଧି । ଅର୍ଥାତ୍ ଯାହାର ଯାହା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଓ ପ୍ରକୃତିସିଦ୍ଧ, ସେ ତାହାର ବିପରୀତ ଆଚରଣ କଲେ ଜାଣିବାକୁ ହେବ ଯେ ତାହାର 'ମୋହ' ଉପସ୍ଥିତ ।

(୧୦୯)

ଭଗବାନ — ଯେ ସମସ୍ତ ଭୂତର ଉତ୍ପତ୍ତି ଓ ବିନାଶ, ଅଗତି ଓ ଗତି, ବିଦ୍ୟା ଓ ଅବିଦ୍ୟା ଜାଣନ୍ତି, ସେହି ସର୍ବଜ୍ଞ ପୁରୁଷଙ୍କୁ 'ଭଗବାନ' କୁହାଯାଏ ।

(୧୧୦)

ଯେ ଆତ୍ମାକୁ ମାରିଲ ବା ମଲ ବୋଲି ମନେ କରେ, ସେ ଅଜ୍ଞାନୀ, କାହିଁକି ନା ଆତ୍ମା କାହାରିକୁ ମାରନ୍ତି ନାହିଁ ଓ କାହାରି ଦ୍ୱାରା ମରନ୍ତି ନାହିଁ । ଆତ୍ମା ନିତ୍ୟ, ଅବିଚ୍ଛେଦ୍ୟ ଓ ଅବିନାଶୀ ଅଟନ୍ତି ।

(୧୧୧)

ଆତ୍ମା, ଆତ୍ମତତ୍ତ୍ୱ ଦର୍ଶନ, ଆତ୍ମତତ୍ତ୍ୱ ଉପଦେଶ ଦାନ, ଆତ୍ମତତ୍ତ୍ୱ ଶ୍ରବଣ, ଆତ୍ମତତ୍ତ୍ୱ ଦର୍ଶୀ, ଆତ୍ମତତ୍ତ୍ୱର ଉପଦେଶକ,

ଆତ୍ମତତ୍ତ୍ୱ ଶ୍ରୋତା ଏ ସମସ୍ତେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ପର । ସରଳ କଥାରେ ଆତ୍ମତତ୍ତ୍ୱ ବଡ଼ କଠିନ କଥା । ତାହା ଜାଣିବା, କହିବା ଓ ଶୁଣିବା ବଡ଼ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ କଥା । ତାହା କେହି ଜାଣେ ନାହିଁ, ଜାଣିଲେ ମଧ୍ୟ କହେ ନାହିଁ, କହିଲେ କେହି ଶୁଣେ ନାହିଁ ଓ ଶୁଣିଲେ ମଧ୍ୟ କେହି ବୁଝେ ନାହିଁ ।

(୧୧୨)

ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଅର୍ଜୁନଙ୍କୁ ଯୁଦ୍ଧ କରିବାକୁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତାଇ କହିଲେ "ଯେବେ ତୁମ୍ଭେ ଏହି ଧର୍ମଯୁଦ୍ଧ ନ କରିବ, ତେବେ ଆପଣାର ଧର୍ମ ଓ ଯଶ ନାଶକରି ପାପକୁ ପ୍ରାପ୍ତ ହେବ ।" ଏହାର ଆଧାତ୍ମିକ ବ୍ୟାଖ୍ୟା ହେଉଛି, କାମ କ୍ରୋଧାଦି ଜୀବର ପ୍ରଧାନ ଶତ୍ରୁ ଓ ପ୍ରାଣର ଘାତକ ଅଟନ୍ତି । ଏମାନଙ୍କ ସହିତ ଯୁଦ୍ଧ ନ କରିବା ପାପ । ଅତଏବ ଶମ, ଦମ, ଜ୍ଞାନ ଓ ବୈରାଗ୍ୟାଦି ରୂପ ଅସ୍ତ୍ର ଶସ୍ତ୍ର ହାତରେ ନେଇ ଏମାନଙ୍କ ସହିତ ଯୁଦ୍ଧ କରିବା ଧର୍ମର କାର୍ଯ୍ୟ ଅଟେ ।

(୧୧୩)

ଯଜ୍ଞ ଦାନାଦି ସକାମ କର୍ମ ଭୋଗ ଶେଷରେ ନଷ୍ଟ ହୁଏ । ଏସବୁ କର୍ମରେ ଆୟୋଜନର ନ୍ୟୂନାଧିକ୍ୟ ହେତୁରୁ ବା ମନ୍ତ୍ରାଦି ଅଙ୍ଗ ବିକଳତା ହେତୁରୁ ଦୋଷ ମଧ୍ୟ ହୁଏ । ପୁଣି ସକାମ କର୍ମ ଅନୁଷ୍ଠାନରେ ଫଳକାମନା ହେତୁ ବୁଦ୍ଧି ଚଞ୍ଚଳ ହୋଇ ଏଥିରେ ଅଧିକ ଫଳ ହେବ, ଅମୁକ କର୍ମରେ ତାହା ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକ ହେବ ଇତ୍ୟାଦି ବହୁ ପ୍ରକାର ଚିନ୍ତାରେ ଅକୁଳିତ ହୁଏ । ମାତ୍ର ନିଷ୍କାମ କର୍ମରେ ଫଳ କାମନା ନଥିବାରୁ ଫଳହାନିର ଆଶଙ୍କା ନାହିଁ । ଏଥିରେ

ଚିତ୍ତଶୁଦ୍ଧି ଭିନ୍ନ ଅନିତ୍ୟ ସ୍ୱର୍ଗଲାଭାଦି ଫଳ କିଛି ନାହିଁ । ଅଗ୍ନି ତୃଣ ରାଶିକୁ ଭସ୍ମ କରିପାରି ଆପେ ନିଭିଗଲା ପରି ନିଷ୍କାମ କର୍ମ ମନୁଷ୍ୟର ମନର କଳୁଷ ବିନାଶ କରି ଆପେ ନିବୃତ୍ତ ହୋଇଯାଏ । ଏଥିରେ ଭଗବନ୍ନିଷ୍ଠା ହେତୁ ବୁଦ୍ଧିର ନିର୍ମଳତା ଓ ଏକାଗ୍ରତା ଜାତ ହୁଏ ଏବଂ ସେହି ନିର୍ମଳ ଏକାଗ୍ର ବୁଦ୍ଧି ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞାନର ଅନୁଗାମିନୀ ହୁଏ । ସକାମ କର୍ମୀ ସ୍ୱର୍ଗାଦି ସୁଖଲାଭ କରନ୍ତି ଯାହା ଅନିତ୍ୟ ଓ ଜନ୍ମ ମରଣ ଆଦି ସଂସାର ବନ୍ଧନର ହେତୁ ଅଟେ । ମାତ୍ର ନିଷ୍କାମ କର୍ମୀ ବ୍ରହ୍ମାନନ୍ଦ ପ୍ରାପ୍ତ ହେବାରୁ ସକଳ ସୁଖର ଅଧିକାରୀ ହୁଅନ୍ତି । (ବିଷୟାଙ୍କ ୯୬ ଦ୍ରଷ୍ଟବ୍ୟ) ଏଣୁ ସକାମ କର୍ମ ଅପେକ୍ଷା ନିଷ୍କାମ କର୍ମ ସର୍ବ ପ୍ରକାରରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଅଟେ ।

(୧୧୪)

ନିଷ୍କାମ ହେବାକୁ ହେଲେ ସର୍ବାଦୌ ତ୍ରିଗୁଣହୀନ ହେବା ଦରକାର ଅର୍ଥାତ୍ କାମନା ତ୍ୟାଗ କରିବା ଉଚିତ୍ । ଶୀତ, ଉଷ୍ଣ, ସୁଖ, ଦୁଃଖ ପ୍ରଭୃତି ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱହୀନ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ ଅର୍ଥାତ୍ ଏସବୁକୁ ସମାନ ଜ୍ଞାନ କରି ସହିବାକୁ ଅଟଳ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଅବଲମ୍ବନ କରିବା ଦରକାର । ଯୋଗ କ୍ଷେମ ରୂପ ଯତ୍ନ ତ୍ୟାଗକରି ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଦୟା ଉପରେ ଅଟଳ ବିଶ୍ୱାସ ରଖି ଭକ୍ତି ଯୁକ୍ତ ଚିତ୍ତରେ ଈଶ୍ୱର ଆରାଧନା କଲେ ନିଷ୍କାମ ହେବା ସହଜ ହେବ ।

(୧୧୫)

ଯେଉଁ ଲୋକ ଇହଲୋକରେ ଜନ୍ମ ଗ୍ରହଣ କରି ଅକ୍ଷର ପରମାତ୍ମାଙ୍କୁ ନଜାଣି ଲୋକାନ୍ତରକୁ ଗମନ କରେ ତାଙ୍କୁ କୃପଣ କୁହାଯାଏ ।

କୃପଣ ବ୍ୟକ୍ତି ନାନା ପ୍ରକାର କଷ୍ଟରେ ଅର୍ଥ ଉପାର୍ଜନ କରେ ସତ, ମାତ୍ର ଆପଣାର ସୁଖପାଇଁ ଗୋଟିଏ ପଇସା ସୁଦ୍ଧା ଖର୍ଚ୍ଚ କରିପାରେ ନାହିଁ । ସେହିପରି ଫଳକାମୀ ବ୍ୟକ୍ତି ନାନାପ୍ରକାର କଷ୍ଟସାଧ୍ୟ କର୍ମକରି ସ୍ୱର୍ଗାଦି ଫଳ ପାଏ ସତ, ମାତ୍ର ପ୍ରକୃତ ସୁଖ (ବ୍ରହ୍ମାନନ୍ଦ ସୁଖ) ପାଇବାକୁ ସାମାନ୍ୟ ସ୍ୱର୍ଗାଦି ଫଳକାମନା ଛାଡ଼ିପାରେ ନାହିଁ ।

(୧୧୬)

ସୁଖ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକାଦି ଭେଦରେ ତିନି ପ୍ରକାର । ପ୍ରିୟ ବସ୍ତୁ ଚିନ୍ତା, ପଣ୍ଡିତପଣିଆର ଅଭିମାନ ଆଦି ସୁଖକୁ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ, ସ୍ତ୍ରୀ, ପୁତ୍ର ଓ ମିତ୍ରାଦିଙ୍କଠାରୁ ପ୍ରାପ୍ତ ସୁଖକୁ ଆଧିଭୌତିକ ଏବଂ ବସନ୍ତ ବାୟୁ ସେବନ ପ୍ରଭୃତିରୁ ପ୍ରାପ୍ତ ସୁଖକୁ ଆଧି ଦୈବିକ ବୋଲଯାଏ ।

(୧୧୭)

ଆତ୍ମା ଦେହରେ ଥାଇଁ ମଧ୍ୟ ଦେହଠାରୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ପୃଥକ୍ । ଦେହ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟ, ମନ, ବୁଦ୍ଧି, ବାୟୁ ଇତ୍ୟାଦି ଦ୍ୱାରା ସକଳ କ୍ରିୟା ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୁଏ । ଆତ୍ମା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନିଃସଙ୍ଗ ଓ ନିର୍ଲିପ୍ତ । ଏହା ଜ୍ଞାନୀମାନେ ଜାଣନ୍ତି । ସେମାନେ ଦେହ ପ୍ରତି କୌଣସି ମମତା ନ ରଖି ବସାଘରେ ଥିବା ବିଦେଶୀ ପରି ଆପଣାକୁ ମନେ କରନ୍ତି । ବିଦେଶୀ ଯେପରି ବସା ଘର ସଂସ୍କାରାଦି ବିଷୟରେ କିଛିମାତ୍ର ଚେଷ୍ଟା କରନ୍ତି ନାହିଁ, ସେହିପରି ‘ଦେହୀ’ ବା ଆତ୍ମା ଦେହର ରୋଗ ବିକାର ବା ପତନ ନିବାରଣ ପାଇଁ କିଛି କର୍ମ କରନ୍ତି ନାହିଁ କି କାହାର ଦ୍ୱାରା କରାନ୍ତି ନାହିଁ ।

(୧୧୮)

ଉତ୍ତରାୟଣ ଶୁକ୍ଳପକ୍ଷ ଦିବସରେ ମରିବା ଲୋକର ସଦ୍‌ଗତି ବା ବ୍ରହ୍ମପ୍ରାପ୍ତି ହୁଏ । ଦକ୍ଷିଣାୟନ କୃଷ୍ଣପକ୍ଷ ଓ ରାତ୍ରିକାଳରେ ମରିବା ଲୋକର ପୁନର୍ଜନ୍ମ ହୁଏ ।

(୧୧୯)

ପରମେଶ୍ୱର ନିରପେକ୍ଷ । କାହାରି ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ପକ୍ଷପାତ ନାହିଁ । ସମସ୍ତ ପ୍ରାଣୀଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ସେ ସମାନ ଅଟନ୍ତି । କେହି ତାଙ୍କର ଶତ୍ରୁ ବା କେହି ମିତ୍ର ନୁହନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କର ଭକ୍ତ ପ୍ରତି ଯେ ବିଶେଷ ଅନୁଗ୍ରହ ଥିବାର ବୋଧହୁଏ, ତାହା ଭକ୍ତର ଭକ୍ତି ଗୁଣରେ ହୁଏ । ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ପକ୍ଷପାତିତା ଦୋଷରୁ ନୁହେଁ ।

ଅର୍ଥାତ୍ ଯେଉଁମାନେ ଏକାନ୍ତ ଭକ୍ତିର ସହିତ ଭଗବାନଙ୍କର ପୂଜା କରନ୍ତି, ସେମାନେ ଜଗତକୁ ଭଗବାନଙ୍କର ସ୍ୱରୂପ ମଣୁଥିବାରୁ ଜଗତରେ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଭଗବାନଙ୍କଠାରେ ଅବସ୍ଥାନ କରନ୍ତି ଏବଂ ଭକ୍ତିଦ୍ୱାରା ତାଙ୍କର ହୃଦୟ ସ୍ୱଚ୍ଛ ହୋଇଥିବାରୁ ଧ୍ୟାନ ବଳରେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଆପଣା ହୃଦୟରେ ପ୍ରତିବିମ୍ବିତ କରାଇ ପାରନ୍ତି । ମାତ୍ର ଅଭକ୍ତ ଜଗତକୁ ଭଗବାନଙ୍କଠାରୁ ପୃଥକ୍ ମଣୁଥିବାରୁ ଭଗବାନଙ୍କଠାରେ ରହିପାରନ୍ତି ନାହିଁ ଏବଂ ତାଙ୍କର ହୃଦୟ ଅସ୍ୱଚ୍ଛ ଥିବାରୁ ଭଗବାନ ପ୍ରତିବିମ୍ବିତ ହୋଇପାରନ୍ତି ନାହିଁ ।

(୧୨୦)

ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ପାପର ବିନାଶ ପାଇଁ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ କରିବାକୁ ଗଲେ ପାପୀ ଆପଣାର ସମସ୍ତ ଜୀବନକାଳ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ କଲେ ମଧ୍ୟ ନିଷ୍ପାପ ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ମାତ୍ର ଏକାନ୍ତ ଚିତ୍ତରେ ନିମେଷମାତ୍ର ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କର ଧ୍ୟାନ କଲେ ସମସ୍ତ ପାପରୁ ମୁକ୍ତି ମିଳେ ।

(୧୨୧)

କେବଳ ପୁଷ୍ପ, ପତ୍ର ଓ ଜଳଦାନ କଲେ ଯେ ଭକ୍ତର କାର୍ଯ୍ୟ ଶେଷ ହେଲା, ତାହା ନୁହେଁ । ପ୍ରକୃତ ଭକ୍ତ ହେବାକୁ ହେଲେ ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ବା ଲୌକିକ ଯାହା କିଛି କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କର୍ମ କର, ଶରୀର ଧାରଣ ଓ ତୃପ୍ତ୍ୟାଦି ନିମିତ୍ତ ଯାହା ଭୋଜନ କର ବା ଯେଉଁ ପରିଚ୍ଛଦାଦି ଧାରଣ କର, ଦେବାଦିଙ୍କର ତୃପ୍ତି ନିମିତ୍ତ ବା ବର୍ଣ୍ଣାଶ୍ରମାଦି ଧର୍ମ ପାଳନ ପାଇଁ ହୋମ ଆଦି ଯାହାକର, ଅତିଥି ବା ଦରିଦ୍ରମାନଙ୍କୁ ଯାହା ଦାନ କର, ଆପଣାର ପାପ ନିବୃତ୍ତି ପାଇଁ ଯେଉଁ ବ୍ରତ ଇତ୍ୟାଦି କର ବା ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ନିଗ୍ରହ (ଯମ ନିୟମାଦି) ପ୍ରଭୃତି ଯେଉଁ ତପସ୍ୟା କର, ସେ ସମସ୍ତ ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କୁ ଅର୍ପଣ କରିବା ଉଚିତ୍ ।

(୧୨୨)

ଈଶ୍ୱର ଓ ଆପଣା ଭିତରେ ଭେଦ ନଥିବା ଜ୍ଞାନରେ (ଅଦ୍ୱୈତ ଜ୍ଞାନରେ) ଯେଉଁମାନେ ଉପାସନା କରନ୍ତି, ସେମାନେ ଜୀବନ୍ମୁକ୍ତ । ଯେଉଁମାନେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ସେବ୍ୟ ଓ ଆପଣାକୁ ସେବକ ଜ୍ଞାନରେ (ଦ୍ୱୈତ ଜ୍ଞାନରେ) ଉପାସନା କରନ୍ତି ସେମାନେ ଦେହ ତ୍ୟାଗ ପରେ ମୁକ୍ତିଲାଭ କରନ୍ତି ।

ଯେଉଁମାନେ ଅନ୍ୟ ଦେବତା ପୂଜା କରନ୍ତି, ଦେହତ୍ୟାଗ ପରେ ସେମାନେ ସେହି ଦେବତା ଦେହରେ ଓ ସେହି ଦେବତା ପରବର୍ତ୍ତୀ ଦେବତା ଦେହରେ, ଏହିପରି କ୍ରମେ ହିରଣ୍ୟଗର୍ଭ ବ୍ରହ୍ମରେ ଲୀନ ହୋଇ ସର୍ବଶେଷରେ ବହୁ କଳ୍ପାନ୍ତେ ନିର୍ଗୁଣ ବ୍ରହ୍ମରେ ଲୀନ ହୁଅନ୍ତି । ଏମାନଙ୍କୁ ଯଥାକ୍ରମେ ଉତ୍ତମ, ମଧ୍ୟମ ଓ ମନ୍ଦଜ୍ଞାନୀ କୁହାଯାଏ । ଏମାନେ ସମସ୍ତେ ନିଷ୍କାମ ଉପାସକ । କାରଣ ସକାମ ଉପାସକର ମୁକ୍ତି ନାହିଁ ।

(୧୨୩)

ସ୍ତ୍ରୀ, ଶୂଦ୍ର, ବୈଶ୍ୟ, ଚଣ୍ଡାଳାଦି ଅନ୍ତ୍ୟଜ ଜାତିମାନଙ୍କର କର୍ମ, ଜ୍ଞାନ ଓ ଯୋଗସାଧନରେ ଅଧିକାର ନାହିଁ । ମାତ୍ର ଭଗବଦ୍ ଭକ୍ତିରେ ଚଣ୍ଡାଳଠାରୁ ବ୍ରାହ୍ମଣ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏବଂ ପଶୁ ପକ୍ଷୀ, କୀଟ ପତଙ୍ଗାଦିଙ୍କର ସୁଦ୍ଧା ସମାନ ଅଧିକାର ଅଛି । ଅର୍ଥାତ୍ ସେମାନେ ଏକାନ୍ତ ଭକ୍ତିରେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଆଶ୍ରୟ କଲେ ମୋକ୍ଷପ୍ରାପ୍ତି ହେବେ ।

(୧୨୪)

କର୍ମଫଳ ସଂସାର ବନ୍ଧନର ହେତୁ । ତେଣୁ ମୋକ୍ଷର ବିରୋଧୀ ଅଛି । ମୋକ୍ଷାଭିଳାଷୀମାନେ ଏହି କର୍ମଫଳ ଉପରେ କର୍ମତ୍ୟାଗ କରନ୍ତି ବା କର୍ମଫଳ ସହ କୌଣସି ସମ୍ପର୍କ ରଖନ୍ତି ନାହିଁ । ଏହାହିଁ ସନ୍ନ୍ୟାସ । ଯୋଗୀ ହେବାକୁ ହେଲେ କର୍ମଫଳର ସଂକଳ୍ପ ବା କାମନା ତ୍ୟାଗ କରିବା ଦରକାର । ମନ ଫଳକାମନାର ପ୍ରଧାନ କାରଣ

ହୋଇଥିବାରୁ ମନର ସମସ୍ତ ବୃତ୍ତିଗୁଡ଼ିକୁ ନିରୋଧ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ । ମନ ନିଗ୍ରହର ଦୁଃସାଧ୍ୟ ଏବଂ ଚଞ୍ଚଳ । ତଥାପି ଅଭ୍ୟାସ (ଯୋଗ ସାଧନା ସମୟରେ ମନକୁ ବାରମ୍ବାର ଏକାଗ୍ର କରିବା) ଓ ବୈରାଗ୍ୟ ଦ୍ୱାରା ଏହା ସାଧନ କରାଯାଇପାରିବ ।

(୧୨୪)

ତପସ୍ୱୀ, ପରୋକ୍ଷଜ୍ଞାନୀ (ଅସାକ୍ଷାତ୍) ଓ କର୍ମୀ ଏମାନେ କେହି ମୁକ୍ତିର ଅଧିକାରୀ ନୁହଁନ୍ତି । ସେମାନେ କେବଳ ଅନିତ୍ୟ ବୈଷୟିକ ଫଳର ପ୍ରାର୍ଥୀ । ମାତ୍ର ଯୋଗୀ ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞାନ ଲାଭକରି କର୍ମଫଳ ଆଧାର ସ୍ୱରୂପ ମନକୁ ବାସନା ସହିତ ଲୟ ପୂର୍ବକ ଜୀବନ୍ମୁକ୍ତି ଲାଭ କରିପାରନ୍ତି ।

(୧୨୫)

ଜଗତର ମୂଳ କାରଣ ଅକ୍ଷୟ ପଦାର୍ଥକୁ ବ୍ରହ୍ମ ଓ ପ୍ରତି ଦେହରେ ବ୍ରହ୍ମପଦାର୍ଥର ଯେଉଁ ଆତ୍ମଭାବ ଅଛି, ତାକୁ ଅଥବା ବ୍ରହ୍ମ ପଦାର୍ଥର ଅଂଶରୂପ ଜୀବକୁ '**ଅଧ୍ୟାତ୍ମ**' କୁହାଯାଏ । ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କର ଉତ୍ପତ୍ତି ଓ ବୃଦ୍ଧିର କାରଣ ଯେ ଯଜ୍ଞାଦି, ତାହା **କର୍ମ** ନାମରେ କଥିତ ଅଟେ । ଯେଉଁସବୁ ପଦାର୍ଥ କ୍ଷର ଅର୍ଥାତ୍ ବିନାଶଶୀଳ, ସେହି ସବୁ (ଦେହାଦି) ପଦାର୍ଥ, 'ଭୂତ' ଅର୍ଥାତ୍ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କୁ ଆଶ୍ରୟ କରିଥାଏ ବୋଲି **ଅଧିଭୂତ** ନାମରେ କଥିତ ଅଟେ । ଯେଉଁ ହିରଣ୍ୟଗର୍ଭ ପୁରୁଷ ସୂର୍ଯ୍ୟମଣ୍ଡଳ ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ଆପଣାର ଅଂଶରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ସମସ୍ତ ଦେବତାଙ୍କର ଅଧିଷ୍ଠାତାରୂପରେ

ବିରାଜମାନ ଅଛନ୍ତି ଏବଂ ଯାହାଙ୍କର ବିରାଟମୂର୍ତ୍ତି ଦେବତା ସମୂହର ଯେ ସକଳ (ସମଷ୍ଟି) ତୁଲ୍ୟ, ଏବଂ ଯେ ବ୍ୟଷ୍ଟି ଭାବରେ (ଏକ ଏକ ଅଂଶରେ) ସୂର୍ଯ୍ୟାଦିରୂପ ଧାରଣ କରି ଚକ୍ଷୁରାଦି ଇନ୍ଦ୍ରିୟରେ ପ୍ରକାଶକ ଶକ୍ତି ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତି, ସେହି ହିରଣ୍ୟଗର୍ଭ ପୁରୁଷଙ୍କୁ **ଅଧିଦୈବ** ବୋଲିଯାଏ । ଯେ ସର୍ବ ଯଜ୍ଞର ଅଧିଷ୍ଠାତା ଓ ସର୍ବ ଯଜ୍ଞର ଫଳଦାତା ଏବଂ ସର୍ବଯଜ୍ଞାଭିମାନୀ, ସେହି ଯଜ୍ଞ ସ୍ୱରୂପୀ ବିଷ୍ଣୁ **ଅଧିଯଜ୍ଞ** ଅଟନ୍ତି ।

(୧୨୭)

ମରଣ ସମୟରେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ସଗୁଣ ରୂପରେ ସ୍ମରଣ କରୁ କରୁ ଦେହତ୍ୟାଗ କଲେ, ଜୀବାତ୍ମା ସୂକ୍ଷ୍ମଶରୀର ସହିତ ଅଗ୍ନି, ଜ୍ୟୋତି, ଦିବସ, ଶୁକ୍ଳ ଆଦି ଲୋକର ଅଧିଷ୍ଠାନୀ ଦେବତା ଦେହଙ୍କରେ ଲୀନ ହୁଅନ୍ତି । ସେ ଦେବତା ପରବର୍ତ୍ତୀ ଦେବତାମାନଙ୍କ ଦେହରେ ମିଶିମିଶିକା ହିରଣ୍ୟଗର୍ଭରେ ଲୀନ ହୁଅନ୍ତି ଓ ହିରଣ୍ୟଗର୍ଭ ନିର୍ଗୁଣ ବ୍ରହ୍ମରେ ଲୀନ ହେଲାବେଳେ ଉପାସକ (ଜୀବାତ୍ମା) ଅଗ୍ନି ଆଦି ଦେବତାମାନଙ୍କ ସହିତ ନିର୍ଗୁଣ ବ୍ରହ୍ମତ୍ୱ ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଅନ୍ତି । ମାତ୍ର ଯେ ମରଣ ସମୟରେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ନିର୍ଗୁଣ ରୂପରେ ସ୍ମରଣ କରି ଦେହତ୍ୟାଗ କରନ୍ତି, ସେ ନିର୍ଗୁଣ ବ୍ରହ୍ମ ସ୍ୱରୂପକୁ ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଅନ୍ତି ।

(୧୨୮)

ତପସ୍ୟା ତିନି ପ୍ରକାର — ଶାରୀରିକ, ବାଚିକ, ମାନସିକ ।

ଶାରୀରିକ— ଦେବତା (ବ୍ରହ୍ମା, ଶିବ, ଇନ୍ଦ୍ର, ବରୁଣ, ସୂର୍ଯ୍ୟ, ପବନ ଓ ଦୁର୍ଗାଦିଙ୍କୁ ଅଭିଷେକ, ଉପବାସ, ନମସ୍କାର, ଯଜ୍ଞ ପ୍ରଭୃତି ଦ୍ୱାରା ପୂଜା କରିବା) ଦ୍ୱିଜ (ସତ୍‌କର୍ମାସକ୍ତ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କୁ ଭୋଜନ, ଦକ୍ଷିଣାଦି ପ୍ରଦାନକରି ପୂଜା କରିବା), ଗୁରୁ (ମାତା, ପିତା, ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ଓ ବୃଦ୍ଧ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କ ଆଜ୍ଞାପାଳନ, ଶୁଶ୍ରୂଷା, ଅନ୍ନବସ୍ତ୍ର ପ୍ରଭୃତି ପ୍ରଦାନଦ୍ୱାରା ପୂଜା କରିବା) ପ୍ରାଜ୍ଞ (ବେଦାଦି ଶାସ୍ତ୍ରର ଅର୍ଥବେତ୍ତା ପଣ୍ଡିତମାନଙ୍କୁ ଶୁଶ୍ରୂଷା ଓ ସମ୍ମାନାଦି ଦ୍ୱାରା ପୂଜା କରିବା) ଲୋକଙ୍କର ପୂଜା, ଶୌଚ, ସରଳତା, ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ଏବଂ ଅହିଂସାଦିକୁ ଶାରୀରିକ ତପସ୍ୟା ବୋଲିଯାଏ ।

ବାଚିକ— ପରର ଭୟଜନକ ନୁହେଁ, ଅଥଚ ସତ୍ୟ, (ପ୍ରମାଣ ମୂଳକ) ପ୍ରିୟ ଓ ହିତଜନକ ଯେଉଁ ବାକ୍ୟ, ତାହା ଏବଂ ବେଦାଭ୍ୟାସ ପ୍ରଭୃତି ବାଚନିକ ତପସ୍ୟା ନାମରେ ଖ୍ୟାତ ।

ମାନସିକ – ମନଃପ୍ରସାଦ (ମନକୁ ବିଷୟ ଚିନ୍ତାରେ ବ୍ୟାକୁଳ ନକରି ସ୍ୱଚ୍ଛଭାବରେ ରଖିବା), ସୌମତ୍ୱ (ସର୍ବପ୍ରାଣୀଙ୍କର ହିତଚିନ୍ତନ ଓ ଶାସ୍ତ୍ରନିଷିଦ୍ଧ ବିଷୟର ଚିନ୍ତା ତ୍ୟାଗ), ମୌନ (ବାକ୍‌ସଂଯମ—ଏକାଗ୍ର ଭାବରେ ଆତ୍ମ ଚିନ୍ତା) ଆତ୍ମ ବିନିଗ୍ରହ (ମନକୁ ବିଷୟରୁ ନିଗ୍ରହ କରିବା), ଭାବ ସଂଶୁଦ୍ଧି (ନିଷ୍କପଟ ବ୍ୟବହାର) ଏଗୁଡ଼ିକ ମାନସିକ ତପସ୍ୟା ନାମରେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଅଟେ । ତପସ୍ୟା ଗୁଣଭେଦରେ ତିନି ପ୍ରକାର । ସାତ୍ତ୍ୱିକ, ରାଜସିକ ଓ ତାମସିକ । ଯାହା ଆପଣାର ଇଷ୍ଟପ୍ରାପ୍ତି ବା ଅନିଷ୍ଟ ନିବାରଣ ଇଚ୍ଛାରେ ନ ହୋଇ ଅତି କର୍ତ୍ତବ୍ୟବୋଧରେ ଏକାନ୍ତ ଶ୍ରଦ୍ଧାରେ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୁଏ । ତାହା ସାତ୍ତ୍ୱିକ ତପସ୍ୟା ନାମରେ କଥିତ ହୁଏ ।

ଯାହା ଅନ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତିଠାରୁ ସତ୍କାର (ପ୍ରଶଂସା) ମାନ ଓ ପୂଜା ପାଇବା ଲଗି ଶାସ୍ତ୍ରବିଧି ପରିତ୍ୟାଗ କରି କେବଳ ଦମ୍ଭରେ ଅନୁଷ୍ଠାନ କରାଯାଏ, ତାହା ରାଜସ ତପସ୍ୟା ଅଟେ ।

ଯେଉଁ ତପସ୍ୟା ଆପଣାର ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ ମନର ପୀଡ଼ାଦାୟକ ଏବଂ ପରର ଅନିଷ୍ଟସାଧନ ଇଚ୍ଛାରେ କରାଯାଏ, ତାହାକୁ ତାମସ କୁହାଯାଏ ।

(୧୨୯)

ଯଜ୍ଞ— ଫଳକାମନା ପରିତ୍ୟାଗ କରି କେବଳ ଚିତ୍ତଶୁଦ୍ଧି ପାଇଁ ଅବଶ୍ୟ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବୋଧରେ ଶାସ୍ତ୍ରବିହିତ ଯେଉଁ ଯଜ୍ଞ ଅନୁଷ୍ଠାନ କରାଯାଏ, ତାହା ସାତ୍ତ୍ୱିକ ଯଜ୍ଞ ଅଟେ ।

ଯେଉଁ ଯଜ୍ଞରେ ଫଳ କାମନା ଥାଏ ଏବଂ ଅନୁଷ୍ଠାନକାରୀର କେବଳ ଖ୍ୟାତି ବଢ଼ିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଅନୁଷ୍ଠାନ କରାଯାଏ, ତାହା ରାଜସ ଯଜ୍ଞ ବୋଲି କଥିତ । ଶାସ୍ତ୍ରବିଧିବର୍ଜିତ, ଅନ୍ନଦାନରହିତ, ମନ୍ତ୍ରହୀନ, ଦକ୍ଷିଣାଶୂନ୍ୟ ଓ ଶ୍ରଦ୍ଧାହୀନ ଯଜ୍ଞକୁ ତାମସ ଯଜ୍ଞ କୁହାଯାଏ ।

(୧୩୦)

ଶାସ୍ତ୍ରର ଅର୍ଥ ବୁଝିବାକୁ ଯତ୍ନ ନକରି ସ୍ୱାଭାବିକ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଅନୁସାରେ ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ଦେବତା ପୂଜା କରନ୍ତି, ତାହାଙ୍କୁ ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣୀ ବୋଲି ଜାଣିବ । ତାଙ୍କର ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ନିଷ୍ଠା ତେଣୁ ସାତ୍ତ୍ୱିକୀ । ସ୍ୱାଭାବିକ ଶ୍ରଦ୍ଧାର ସହିତ ଯକ୍ଷ ରାକ୍ଷସଙ୍କର ପୂଜକଙ୍କୁ

ରାଜସ ବୋଲାଯାଏ ଓ ତାହାଙ୍କର ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ନିଷ୍ଠା ରାଜସୀ ଅଟେ । ଭୂତପ୍ରେତାଦି ପୂଜକ ତାମସ ଅଟନ୍ତି ଏବଂ ତାଙ୍କର ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ନିଷ୍ଠା ତାମସୀ ଅଟେ ।

(୧୩୧)

ପରପୀଡ଼ନ ନକରି, ବେଦ ବିରୋଧୀ ନାସ୍ତିକ ଦୁଷ୍ଟ ଦୁର୍ଜନଙ୍କ ଗୃହକୁ ନଯାଇ ଓ ଆତ୍ମାକୁ କ୍ଲେଶ ନଦେଇ ଯେଉଁ ଅଳ୍ପ ଭୋଗ୍ୟବସ୍ତୁ ମିଳେ, ତାହାକୁ ବହୁତ ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରିବା ଉଚିତ୍ ।

(୧୩୨)

ଯେପରି ଅଗ୍ନି ଶୁଦ୍ଧ ଓ ଅଶୁଦ୍ଧ ସବୁ ପ୍ରକାର ଦ୍ରବ୍ୟ ଭସ୍ମାସାତ୍ କଲେ ସୁଦ୍ଧା ଅପବିତ୍ର ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ, ସେହିପରି ଈଶ୍ୱରଭାବାପନ୍ନ ପୁରୁଷମାନଙ୍କଠାରେ ଧର୍ମବିରୁଦ୍ଧ ଦୋଷ ଦେଖାହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେମାନଙ୍କର ତେଜଃ ପ୍ରଭାବରେ ସେମାନେ ପବିତ୍ର ଥା'ନ୍ତି ।

(୧୩୩)

ରଜୋଗୁଣ ବୃଦ୍ଧିପ୍ରାପ୍ତ ହେଲେ ଯେଉଁ ଯେଉଁ ଲକ୍ଷଣ ପ୍ରକାଶ ପାଏ, ତନ୍ମଧ୍ୟରେ 'ଅଶମ' ବା ଅଶାନ୍ତ ହେଉଛି ଗୋଟିଏ । ଅର୍ଥାତ୍ ଲୋକ ଯେତେ ପ୍ରକାର କର୍ମକଲେ ମଧ୍ୟ ତହିଁରେ ତୃପ୍ତ ନହୋଇ ଆହୁରି କର୍ମ କରିବାପାଇଁ ଇଚ୍ଛା କରେ ।

(୧୩୪)

ସମଗ୍ର ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ, ବୀର୍ଯ୍ୟ, ଯଶ, ଶ୍ରୀ, ଜ୍ଞାନ ଓ ବୈରାଗ୍ୟ— ଏ ଛଅଟିକୁ 'ଭଗ' ବୋଲଯାଏ । ଏ ଛଅ ଗୁଣ ଯାହାଙ୍କର ଅଛି, ତାଙ୍କୁ ଭଗବାନ ବୋଲଯାଏ । ବିଷୟାଙ୍କ ୧୦୯ ମଧ୍ୟ ଦ୍ରଷ୍ଟବ୍ୟ ।

(୧୩୫)

ବିଷୟ ବାସନା ପରିତ୍ୟାଗ କରି ଯମ ନିୟମାଦି ଅଭ୍ୟାସ କଲେ ଅର୍ଥାତ୍ ବାରମ୍ବାର ଅନୁଷ୍ଠାନ କଲେ ଯେଉଁ ସୁଖରେ ଆସକ୍ତି ଜନ୍ମେ, ତାହାକୁ ସାତ୍ତ୍ୱିକ ସୁଖ ବୋଲଯାଏ । ଏ ସୁଖରେ ଅଭ୍ୟାସ ହେଲେ ବିଷୟତୃଷ୍ଣା ନିବୃତ୍ତ ହୋଇଯାଏ ଏବଂ ନିତ୍ୟସୁଖ ବା ବ୍ରହ୍ମାନନ୍ଦ ସୁଖ ଅନୁଭୂତ ହୁଏ । ଆଉ ଦୁଃଖ ଭୋଗ କରିବାକୁ ହୁଏ ନାହିଁ । ବିଷୟ ସହିତ ଇନ୍ଦ୍ରିୟର ସଂଯୋଗରୁ ଯେଉଁ ସୁଖ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୁଏ, ତାହା ରାଜସ ସୁଖ । ଏହା ଲାଭ କରିବାପାଇଁ ମନ ଓ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କୁ ଦମନ କରିବାର ଆବଶ୍ୟକ ହୁଏ ନାହିଁ । ସାତ୍ତ୍ୱିକ ସୁଖ ଅପେକ୍ଷା ଏହା ଅଳ୍ପ ପରିଶ୍ରମ ସାଧ୍ୟ । ପ୍ରଥମରେ ଏହା ଅମୃତତୁଲ୍ୟ ବୋଧ ହେଲେ ହେଁ ଅବସାନ କାଳରେ ନାନାପ୍ରକାର ଦୁଃଖଭୋଗ କରିବାକୁ ହୁଏ । ନିଦ୍ରା, ଆଳସ୍ୟ, ପ୍ରମାଦରୁ ଯେଉଁ ସୁଖ ମିଳେ, ତାହା ତାମସ ସୁଖ । ଏଥିରେ କିଛିମାତ୍ର ଶ୍ରମର ପ୍ରୟୋଜନ ହୁଏ ନାହିଁ । ନିଦ୍ରା ଆଳସ୍ୟ ଜନିତ ସୁଖ ପ୍ରାୟ ସମସ୍ତେ ଅନୁଭବ କରିଅଛନ୍ତି । ପ୍ରମାଦ ଜନିତ ସୁଖ ଟିକିଏ ଅଦ୍ଭୁତ ପ୍ରକାରର ଅଟେ । କୌଣସି କର୍ମ କରିବାର କ୍ଷମତା ନାହିଁ ଓ କର୍ମସିଦ୍ଧି ହେବାର ସମ୍ଭାବନା

ନାହିଁ, ଅଥଚ ମୁଁ ରଜା ହେବି, ଘୋଡ଼ା ହାତୀ ଚଢ଼ିବି ଇତ୍ୟାଦି କାଳ୍ପନିକ ସୁଖ ପ୍ରମାଦ ଜନିତ ସୁଖର ଉଦାହରଣ ଅଟେ ।

ଏଣୁ ରାଜସ ଓ ତାମସ ସୁଖ ପରିତ୍ୟାଗ କରିବା ଉଚିତ୍ ।

(୧୩୭)

ବେଦରେ ସଂସାରକୁ ଗୋଟିଏ ବୃକ୍ଷ ସହ ତୁଳନା କରାଯାଇଛି । ସଂସାର ଅଚିରସ୍ଥାୟୀ ହୋଇଥିବାରୁ ଏହାର ନାମକରଣ କରାଯାଇଛି ଅଶ୍ୱତ୍ଥ । ଅଶ୍ୱତ୍ଥ ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ (ଅ = ନିଷେଧାର୍ଥ, ଶ୍ୱଃ = ଆଗାମୀକାଲି, ସ୍ଥ = ରହିବା) ଯାହା ଆଗାମୀ କଲକୁ ନ ରହିବ । ଏ ସଂସାରରୂପୀ ବୃକ୍ଷ ଅଚିରସ୍ଥାୟୀ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଏହା ଅବ୍ୟୟ ଅର୍ଥାତ୍ ଏହାର ଶେଷ ନାହିଁ । ଦିନ ପରେ ରାତି, ରାତି ପରେ ଦିନ ହେଉଅଛି । ଶୀତ, ଗ୍ରୀଷ୍ମ, ବର୍ଷା ଏମାନ କ୍ରମାନ୍ୱୟେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ ହେଉଅଛନ୍ତି । ଏପରି ସ୍ଥଳେ ଦିନ, ରାତି, ଶୀତ, ଗ୍ରୀଷ୍ମ, ବର୍ଷାଦି ଅଚିରସ୍ଥାୟୀ ଅଥଚ ପ୍ରବାହ ରୂପରେ ପୁନଃ ପୁନଃ ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ ଅଟନ୍ତି । ସେହିପରି ସଂସାର ପ୍ରଳୟ କାଳରେ (ବ୍ରହ୍ମ ରାତ୍ରିରେ) କାରଣରେ ଲୀନ ହୋଇଯାଏ ସତ, ମାତ୍ର ତାହାର ବିନାଶ ହୁଏ ନାହିଁ ଯେ ହେତୁ ବ୍ରହ୍ମଦିବସ ପ୍ରାରମ୍ଭରେ ସେ ସଂସାର ପୁନଃ ପ୍ରକାଶିତ ହୁଏ । ଏହିପରି ସଂସାର ଅଚିରସ୍ଥାୟୀ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଅବ୍ୟୟ ବା ଅଶେଷ ଅଟେ ।

ଏ ବୃକ୍ଷ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱମୂଳ ଓ ଅଧଃଶାଖ ଅଟେ । ପରମାତ୍ମା ପରମେଶ୍ୱର ଏହାର ମୂଳ ଅଟନ୍ତି । କାରଣ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଏ ସଂସାର ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇପାରେ ନାହିଁ । ହିରଣ୍ୟଗର୍ଭ, ବ୍ରହ୍ମା, ଶିବ ପ୍ରଭୃତି ଦେବତା, ଯକ୍ଷ, ଗନ୍ଧର୍ବ, ନର, ନାଗ, ରାକ୍ଷସାଦି

ଜୀବମାନେ ଏହାର ଶାଖାସ୍ୱରୂପ ଅଟନ୍ତି । ବୁଦ୍ଧି ଏହାର ସ୍କନ୍ଧ ଅଟେ । କାରଣ ସ୍କନ୍ଧଠାରୁ ବୃକ୍ଷର ନାନାପ୍ରକାର ଶାଖା ବହିର୍ଗତ ହେଲାପରି ସଂସାରରେ ଜୀବ 'ବୁଦ୍ଧି' ଯୋଗରେ ଦେବତାଠାରୁ କୀଟପତଙ୍ଗାଦି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନାନା ଶାଖାରେ ବିଭକ୍ତ ହୁଅନ୍ତି ।

ଜଳସେଚନ ଦ୍ୱାରା ପରିପୁଷ୍ଟ ହେଲାପରି ବୃକ୍ଷର ଶାଖା ଜୀବସବୁ ସତ୍ତ୍ୱ, ରଜଃ, ତମୋ ଗୁଣଦ୍ୱାରା ପୁଷ୍ଟିଲାଭ କରନ୍ତି । ବୃକ୍ଷର ଶାଖା ବର୍ଦ୍ଧିତ ହୋଇ ଉପରକୁ ତଳକୁ ବିସ୍ତୃତ ହେଲାପରି ଜୀବମାନେ ନିଜ ନିଜ କର୍ମ ଅନୁସାରେ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱକୁ ବା ଅଧୋଭାଗକୁ ଗତି କରନ୍ତି ।

ଶବ୍ଦ, ସ୍ପର୍ଶ, ରୂପ, ରସ, ଗନ୍ଧ ଏହି ବିଷୟମାନ (ବେଦର କର୍ମକାଣ୍ଡ ସମୂହ) ବୃକ୍ଷର ପତ୍ରସ୍ୱରୂପ, ଧର୍ମ ଅଧର୍ମରୂପ କର୍ମ ଏ ବୃକ୍ଷର ପୁଷ୍ପ ଏବଂ ସୁଖ ଦୁଃଖ ଏହାର ଫଳ ଅଟେ । ଇନ୍ଦ୍ରିୟସବୁ ଏ ବୃକ୍ଷର କୋଟର ଓ ଆକାଶାଦି, ପଞ୍ଚମହାଭୂତ ଏ ବୃକ୍ଷର ଗଣ୍ଠି । କର୍ମ ପ୍ରବର୍ତ୍ତକ ବାସନା ବା ଫଳକାମନା ଏ ବୃକ୍ଷର ଚେର ସ୍ୱରୂପ ।

ପତ୍ରଦ୍ୱାରା ଯେପରି ବୃକ୍ଷର ପୁଷ୍ଟିବିଧାନ ଓ ରକ୍ଷାକାର୍ଯ୍ୟ ସାଧିତ ହୁଏ ଏବଂ ପତ୍ରଜନିତ ଛାୟା ହେତୁରୁ ପ୍ରାଣୀମାନେ ବୃକ୍ଷର ଆଶ୍ରୟ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି, ସେହିପରି ବେଦର କର୍ମକାଣ୍ଡଦ୍ୱାରା ସଂସାରର ପୁଷ୍ଟିବିଧାନ ଓ ରକ୍ଷାକାର୍ଯ୍ୟ ହେଉଅଛି, ଅର୍ଥାତ୍ ବେଦୋକ୍ତ କର୍ମସମୂହ ପରିବ୍ୟାପ୍ତ ହୋଇ ସଂସାର ବୃକ୍ଷର ରକ୍ଷା ଓ ପୁଷ୍ଟିବିଧାନ କରୁଅଛି ଏବଂ ସୁଖ ରୂପ ଫଳ ପାଇବା ଅଭିଳାଷରେ କର୍ମକାଣ୍ଡରୂପ ପତ୍ର ଅଧୀନରେ (ଛାୟାରେ) ପ୍ରାଣୀମାନେ ଆଶ୍ରୟ ଗ୍ରହଣ କରୁଅଛନ୍ତି । ପତ୍ରଦ୍ୱାରା ବୃକ୍ଷର ରକ୍ଷାବିଧାନ ହୁଏ ସତ, ମାତ୍ର ତାହାର ମୂଳ ଓ ଶାଖାମାନ

ଆବୃତ ହୋଇଥିବାରୁ ସହଜରେ ଲୋକମାନେ ଦେଖିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ସେହିପରି କର୍ମକାଣ୍ଡ ସଂସାର ବୃକ୍ଷକୁ ରକ୍ଷା କରୁଅଛି ସତ, ମାତ୍ର ତାହାର ମୂଳସ୍ୱରୂପ ପରମେଶ୍ୱର ଓ ଶାଖା ସ୍ୱରୂପ ହିରଣ୍ୟଗର୍ଭାଦି ଦେବତାଙ୍କର ସ୍ୱରୂପ ଲୋକେ ଜାଣିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଅର୍ଥାତ୍ କର୍ମକାଣ୍ଡରେ ଆସକ୍ତ ଲୋକମାନେ ପ୍ରକୃତ ପରମେଶ୍ୱର ତତ୍ତ୍ୱ ଜାଣିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଏହି ସଂସାରରୂପ ବୃହତ୍ ବୃକ୍ଷର ମୂଳ ଯେ ପରମେଶ୍ୱର, ତାଙ୍କୁ ପାଇବାକୁ ହେଲେ ପ୍ରଥମେ ସଂସାର ବୃକ୍ଷକୁ ଛେଦିବାକୁ ହେବ । ଛେଦନ ପାଇଁ ଅସ୍ତ୍ର ଦରକାର, ସଂସାରରୂପ ବୃକ୍ଷ ଛେଦନ ପାଇଁ ଆସକ୍ତିଶୂନ୍ୟତା ବା ବୈରାଗ୍ୟହିଁ ଶସ୍ତ୍ରସ୍ୱରୂପ । ବୈରାଗ୍ୟ ଦୃଢ଼ ହେଲେ ଚେର ସ୍ୱରୂପ ବାସନା ନଷ୍ଟ ହୁଏ ।

ମୋଟକଥା— ଦୃଢ଼ ବୈରାଗ୍ୟ ନହେଲେ ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞାନ କଦାପି ଲାଭ କରାଯାଇପାରେ ନାହିଁ ଏବଂ ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞାନ ନହେଲେ ସଂସାରରୁ ପରିତ୍ରାଣ ପାଇବାର ଅନ୍ୟ ଉପାୟ ନାହିଁ ।

(୧୩୬)

ଯୋଗ ସାଧନ ପ୍ରଣାଳୀ ବାର ପ୍ରକାର ଯଜ୍ଞ ଭିତରୁ ଯୋଗ ଗୋଟିଏ । ଉପଯୁକ୍ତ ୪୨ ଦ୍ରଷ୍ଟବ୍ୟ ।

ଯୋଗ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛୁକ ବ୍ୟକ୍ତି ସର୍ବାଦୌ କର୍ମଫଳକାମନା ତ୍ୟାଗ କରିବେ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଦମନ କରିବେ, ମନର ସମସ୍ତ ବୃତ୍ତିଗୁଡ଼ିକ ନିରୁଦ୍ଧ କରିବେ, ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱସହିଷ୍ଣୁ ହେବେ ଏବଂ ଜଗତର ସକଳ ପଦାର୍ଥ ଓ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ସମବୁଦ୍ଧିଯୁକ୍ତ ହେବେ । ଯୋଗର ପ୍ରଥମ, ଦ୍ୱିତୀୟ ଅଙ୍ଗ ଯମ ନିୟମ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ କୋଡ଼ିଏଟି ଯାକ ଗୁଣର ସେ ଅଧିକାରୀ ହେବା ଉଚିତ୍ । ପ୍ରତ୍ୟାହାର ଯୋଗାଙ୍ଗ ଅଭ୍ୟାସ କରି ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କୁ [illegible]

ବିଷୟରୁ ଓ ମନକୁ ସଂକଳ୍ପାଦିରୁ ନିବୃତ୍ତ କରିବେ । ପ୍ରାଣାୟମ ଯୋଗାଙ୍ଗ (ବିଶଦ୍ ବିବରଣୀ ପରେ ଦିଆଗଲା) ଅଭ୍ୟାସ କରି ପ୍ରାଣ ଓ ଅପାନ ବା ନିଶ୍ୱାସ ପ୍ରଶ୍ୱାସ ଏହି ଦୁଇ ବାୟୁର ଗତି ଓ ବେଗ ନିୟନ୍ତ୍ରିତ କରିବେ । ଯୋଗାରୁଢ଼ ବ୍ୟକ୍ତି ଅତିଭୋଜନ, ଅଳ୍ପଭୋଜନ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଉପବାସ କରିବେ ନାହିଁ । ଉଦରଗହ୍ୱରର ଦୁଇଭାଗ ଅନ୍ନଦ୍ୱାରା ଓ ଏକଭାଗ ଜଳଦ୍ୱାରା ପୂର୍ଣ୍ଣକରି ଅବଶିଷ୍ଟ ଏକଭାଗ ବାୟୁର ଗମନା ଗମନ ପାଇଁ ଖାଲି ରଖିବେ । ସେହିପରି ଯୋଗିବ୍ୟକ୍ତି ଅତିନିଦ୍ରା, ଅତିଜାଗରଣ, ଦିବାନିଦ୍ରା ବର୍ଜନ କରିବେ । ଅନିୟମିତ ଭ୍ରମଣାଦି ମଧ୍ୟ ତ୍ୟାଗ କରିବେ । ନିୟମିତରୂପେ ପ୍ରଣବ ଉଚ୍ଚାରଣାଦି କର୍ମରେ ମଧ୍ୟ ଯତ୍ନ କରିବେ । ଏ ସବୁ ବୃତ୍ତି ଅଭ୍ୟାସ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଉପଯୁକ୍ତ ସ୍ଥାନରେ ଏକାନ୍ତ ଭକ୍ତିଯୁକ୍ତ ଚିତ୍ତରେ ସମାଧିରେ ଉପବେଶନ କରିବେ । ସ୍ଥାନ, ଆସନ, ଧ୍ୟାନ, ଧାରଣା ଓ ସମାଧିର ସ୍ଥାୟିତ୍ୱକାଳ ଇତ୍ୟାଦି ନିମ୍ନୋକ୍ତ ପ୍ରକାର ହେବା ଉଚିତ୍ ।

ପର୍ବତ ଗୁହା ବା ଅନ୍ୟ ନିର୍ଜନ କୋଳାହଳଶୂନ୍ୟ ଗୁପ୍ତସ୍ଥାନ ଯୋଗପାଇଁ ଉପଯୁକ୍ତ ଅଟେ । ଏପରି ସ୍ଥାନକୁ ଗୋମୟାଦି ଦ୍ୱାରା ପରିଶୁଦ୍ଧ କରି ଆପଣାର ସ୍ଥାୟୀ ଆସନ ସଂସ୍ଥାପନ କରିବେ । ସେହି ଆସନ ସମତଳ ଭୂମିଠାରୁ ଅତି ଉଚ୍ଚ ବା ଅତି ନୀଚ ହେବା ଉଚିତ୍ ନୁହେଁ । ମୃତ୍ତିକା ସମତଳ କରି ତହିଁ ଉପରେ କୁଶାସନ ଓ ତାହା ଉପରେ କୋମଳ ମୃଗ ବା ବ୍ୟାଘ୍ରଚର୍ମ ଏବଂ ତାହା ଉପରେ କୋମଳ ବସ୍ତ୍ର ବିସ୍ତୃତ କରିବ ଏହା ଉପରେ ପଦ୍ମାସନରେ (୧୪ ପ୍ରକାର ଆସନ ଭିତରୁ ଏକ ପ୍ରକାର ଆସନ) ଗଣ୍ଡିମୁଣ୍ଡ ଓ ଗଳଦେଶ ସରଳ ଓ ଅଚଳ ଭାବରେ ରଖି ଉପବେଶନ କରିବ । ବାମ ଦକ୍ଷିଣ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱକ ଅଧଃ କୌଣସି

ଦିଗକୁ ନଚାହିଁ ଦୃଷ୍ଟିକୁ ନିଜର ନାସିକା ଅଗ୍ରଭାଗରେ ସ୍ଥାପନ କରିବ । ମନରୁ ସର୍ବପ୍ରକାର ରାଗଦ୍ୱେଷ, ଭୟ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଭୋଗେଚ୍ଛା ତ୍ୟାଗ କରିବ । ମନକୁ ନିଶ୍ଚଳ, ଏକାଗ୍ର ବା ଏକବସ୍ତୁ ବିଷୟକ କରିବ । ଅର୍ଥାତ୍ କେବଳ ଈଶ୍ୱର ଚିନ୍ତା କରିବ । ଏକବସ୍ତୁ ବିଷୟକ ବୃତ୍ତି ଏକଦଣ୍ଡ ସ୍ଥାୟୀ ହେଲେ ତାହାକୁ 'ଏକାଗ୍ରତା' କୁହାଯାଏ । ଏକାଗ୍ରତା ୧୨ ଦଣ୍ଡ ସ୍ଥାୟୀ ହେଲେ ତାହାକୁ 'ଧାରଣା' କୁହାଯାଏ । ଧାରଣା ୧୪୪ ଦଣ୍ଡ ସ୍ଥାୟୀ ହେଲେ 'ଧ୍ୟାନ' କୁହାଯାଏ । ଧ୍ୟାନ ୧୭୨୮ ଦଣ୍ଡ ସ୍ଥାୟୀ ହେଲେ 'ସମାଧି' ଓ ସମାଧି ୨୦୭୩୬ ଦଣ୍ଡ ସ୍ଥାୟୀ ହେଲେ ସଂପ୍ରଜ୍ଞାତ ଯୋଗ ହୁଏ । ୬୦ ଦଣ୍ଡରେ ଏକ ଅହୋରାତ୍ର ହୁଏ ବୋଲି ୨୦୭୩୬ ଦଣ୍ଡରେ ୩୪୫ ଦିନ ଓ ୩୬ ଦଣ୍ଡ ହେଉଅଛି, ଅର୍ଥାତ୍ ପ୍ରାୟ ଏକବର୍ଷ କାଳ ମନ ସଂଯମ କରି ଏ ପ୍ରକାର ସମାଧିରେ ବସି ରହିପାରିଲେ ସଂପ୍ରଜ୍ଞାତ ଯୋଗ ହୁଏ । ଏହି ପ୍ରକାର ଯୋଗ ଯେ, ଅଭ୍ୟାସ କରି ଆୟତ୍ତ କରିପାରନ୍ତି, ସେ ନିର୍ବାଣ ମୁକ୍ତି ଲାଭ କରନ୍ତି । କାରଣ ଯୋଗ ଅଭ୍ୟାସ କରୁ କରୁ ମନ ସଂଯତ ହୋଇ ଏକାବେଳକେ ବାହ୍ୟ ବିଷୟରୁ ନିବୃତ୍ତ ହୁଏ । ଅଗ୍ନିରେ କାଷ୍ଠ ନ ଦେଲେ ଯେପରି ତାହା ଲିଭିଯାଏ । ବାହ୍ୟ ବିଷୟ ସହିତ ଆଦୌ ସଂସ୍ପର୍ଶ ନହେଲେ ମନର ବୃତ୍ତି ଗୁଡ଼ିକ ସେହିପରି ନିବୃତ୍ତ ହୋଇଯାଏ । ମନର ଏ ପ୍ରକାର ଉପଶମ ଅବସ୍ଥା ହେଲେ ରଜଃ ଓ ତମୋଗୁଣର ବିନାଶ ହୁଏ । ଶୁଦ୍ଧ ଓ ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣର ପ୍ରକାଶ ହୁଏ । ସେହି ସ୍ୱଚ୍ଛ ଅବସ୍ଥାରେ ଯୋଗୀ ପରମାତ୍ମାଙ୍କର ପ୍ରକାଶ ଅନୁଭବ କରି ନିତ୍ୟ ଆତ୍ମାନନ୍ଦପରମାନନ୍ଦ ଲାଭ କରନ୍ତି । ଯୋଗୀଙ୍କର ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ ମନୋବୃତ୍ତି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନିରୁଦ୍ଧ ହୋଇଥିବାରୁ ସଂସାରର ସୁଖ ଦୁଃଖ ସଂଯୋଗ ବିଯୋଗ ପ୍ରଭୃତି ଆଉ ମନରେ ପ୍ରତିବିମ୍ବିତ ହୁଏ ନାହିଁ । ଆତ୍ମାନୁଭବ ହେବାରୁ ଯୋଗୀଙ୍କର ଭେଦ ଜ୍ଞାନ

ହନ୍ତେନ୍ତ ନାହିଁ । ସେ ଜଗତର ପ୍ରତ୍ୟେକ ପଦାର୍ଥରେ ବ୍ରହ୍ମଭିନ୍ନ ଆଉ କିଛି ଦେଖି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ ।

ଯୋଗରେ ସମାଧି ଅଭ୍ୟାସ ହେବା ପୂର୍ବରୁ ସାଧକ ନାନା-ପ୍ରକାର ଅଦ୍ଭୁତ କ୍ରିୟାରେ ଦକ୍ଷତା ଲାଭ କରନ୍ତି । ସେ ସବୁ ଅଦ୍ଭୁତ କ୍ଷମତା ଦେଖାଇ ଲୋକଙ୍କୁ ବିସ୍ମିତ କରିବାକୁ ଗଲେ ସମାଧିରେ ମନ ନିଶ୍ଚଳ ହୁଏ ନାହିଁ । ଏ ଗୁଡ଼ିକୁ ସମାଧିର ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ଭାବି ପରିତ୍ୟାଗ କରିବା ଉଚିତ୍ । ଏକମାତ୍ର ଆତ୍ମାସ୍ୱରୂପ ଅନୁଭବ କରିବାରେ ନିମଗ୍ନ ହେବା ଉଚିତ୍ ।

(୧୩୮)

ପ୍ରାଣାୟାମ ବିଧି— ଉପଯୁକ୍ତ ଆସନରେ ବସି ଦକ୍ଷିଣ ହସ୍ତର ଅଙ୍ଗୁଷ୍ଠଦ୍ୱାରା ଦକ୍ଷିଣ ନାସାପୁଟ ରୁଦ୍ଧ କରି ବାମ ନାସାପୁଟଦ୍ୱାରା ଯଥାଶକ୍ତି ଉଦର ମଧ୍ୟରେ ଅପାନ ବାୟୁକୁ ପୂରଣ କରିବାକୁ 'ପୂରକ' କୁହାଯାଏ । ପୁଣି ବାମ ନାସାପୁଟକୁ ଦକ୍ଷିଣହସ୍ତର ଅନାମିକା ଓ କନିଷ୍ଠାଙ୍ଗୁଳିଦ୍ୱାରା ଏବଂ ଦକ୍ଷିଣା ନାସାପୁଟକୁ ଦକ୍ଷିଣହସ୍ତର ଅଙ୍ଗୁଷ୍ଠିଦ୍ୱାରା ରୁଦ୍ଧ କରି ପୂରକ ଦ୍ୱାରା ଗୃହୀତ ବାୟୁକୁ ଆବଦ୍ଧ କରିବାର ନାମ 'କୁମ୍ଭକ' । ପୁଣି ଦକ୍ଷିଣ ନାସାପୁଟରେ ଅବରୁଦ୍ଧ ବାୟୁକୁ ତ୍ୟାଗ କରିବାକୁ 'ରେଚକ' ବୋଲାଯାଏ । ପୂରକ, କୁମ୍ଭକ, ରେଚକ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ପ୍ରଣାଳୀରେ ମଧ୍ୟ କରାଯାଏ । ପ୍ରଥମରେ ବାମ ନାସାପୁଟରେ ପୂରକ, ଉଭୟ ନାସାପୁଟ ରୁଦ୍ଧକରି କୁମ୍ଭକ ଓ ଦକ୍ଷିଣ ନାସାପୁଟରେ ରେଚକ କରି ପୁଣି ଦକ୍ଷିଣ ନାସାରେ ପୂରକ, ଉଭୟ ନାସାପୁଟ ରୁଦ୍ଧ କରି କୁମ୍ଭକ ଏବଂ ବାମନାସାପୁଟରେ ରେଚକ କରାହୁଏ । ପୂରକ, କୁମ୍ଭକ, ରେଚକ କରିବାର ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସଂଖ୍ୟା ବା କାଳ ଅଛି । ଅର୍ଥାତ୍ ହ୍ରୀଁ, କ୍ଲୀଂ ବା ଓଁ ବା ସେହିପରି ବର୍ଣ୍ଣ ଉଚ୍ଚାରଣ

ଯୋଗ୍ୟ କୌଣସି ମନ୍ତ୍ର ୩୨ ବାର ପାଠ କରିବାହାଏ ପୂରକ, ୬୪ ଥର ପାଠଯାଏ କୁମ୍ଭକ ଏବଂ ୧୬ ଥର ଯାଏ ରେଚକ ହୁଏ। ପ୍ରାଣାୟମ ଅଭ୍ୟାସଦ୍ୱାରା ଚିତ୍ତସଂଯତ ହୁଏ ଓ ବିଷୟାସକ୍ତ ବୁଦ୍ଧିକୁ ଜୟ କରାଯାଏ।

(୧୩୯)

ଚାରି ମହର୍ଷି - ସନକ, ସନନ୍ଦ, ସନାତନ ଓ ସନତ୍ କୁମାର।

ସାତ ଋଷି— ଭୃଗୁ, ମରୀଚି, ଅତ୍ରି, ପୁଲସ୍ତ୍ୟ, ପୁଲହ, କ୍ରତୁ ଓ ବଶିଷ୍ଠ।

ଚଉଦ ମନୁ— ସ୍ୱାୟମ୍ଭୁବ, ସ୍ୱାରୋଚିଷ, ଉତ୍ତମ, ରେବତ, ଚାକ୍ଷୁଷ, ବୈବସ୍ୱତ, ସାବର୍ଣ୍ଣି, ଦକ୍ଷସାବର୍ଣ୍ଣି, ଧର୍ମସାବର୍ଣ୍ଣି, ରୁଦ୍ରସାବର୍ଣ୍ଣି, ବ୍ରହ୍ମସାବର୍ଣ୍ଣି, ଦେବସାବର୍ଣ୍ଣି, ଇନ୍ଦ୍ରସାବର୍ଣ୍ଣି, ତାମସ।

ଏମାନେ ଭଗବାନଙ୍କ ମନର ସଂକଳ୍ପରୁ ଜାତ ହୋଇଥିଲେ। ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ମନୁଙ୍କଠାରୁ ଜନ୍ମଦ୍ୱାରା ଏବଂ ବିଦ୍ୟାଦି ପ୍ରଭାବରେ ମର୍ତ୍ତ୍ୟଲୋକର ପ୍ରଜାବର୍ଗ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଛନ୍ତି ଏବଂ ଋଷିମାନଙ୍କଦ୍ୱାରା ବେଦମାନଙ୍କର ପ୍ରଚାର ହୋଇଅଛି।

(୧୪୦)

ଭଗବାନଙ୍କର ପ୍ରିୟ ଲୋକ ବା ଭକ୍ତର ଲକ୍ଷଣ - ଯେ ସମସ୍ତ ପ୍ରାଣୀଙ୍କ ପ୍ରତି ଦ୍ୱେଷଶୂନ୍ୟ, ହିତୈଷୀ, ଦୟାଳୁ, ମମତାଶୂନ୍ୟ, (ଜଗତର କୌଣସି ଜିନିଷ ପ୍ରତି ଆରମ୍ଭରୁ ଏପରି ଭାବ ନଥିବା) ଅହଙ୍କାର ବର୍ଜିତ, ସୁଖ ଦୁଃଖରେ ସମାନଜ୍ଞାନୀ, କ୍ଷମାଶୀଳ, ସର୍ବଦା ସନ୍ତୁଷ୍ଟ, ଯୋଗାଭ୍ୟାସୀ, ଜିତେନ୍ଦ୍ରିୟ, ଭଗବାନଙ୍କଠାରେ ଅଚଳ ବିଶ୍ୱାସୀ ଓ ଭକ୍ତି ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ, ଯାହାଙ୍କଠାରୁ ଲୋକେ ଉଦ୍‌ବେଗ ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ କି ଯେ ଲୋକଙ୍କଠାରୁ

ଉଦ୍‌ବେଗ ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ, ଏବଂ ଯେ ହର୍ଷ, ଦ୍ୱେଷ, ଭୟ, ଆକୁଳତାଶୂନ୍ୟ, ନିରପେକ୍ଷ, ଶୁଚିମନ୍ତ, ଆଳସ୍ୟହୀନ, ଉଦାସୀନ, ମାନସିକପୀଡ଼ା ବର୍ଜିତ, ସର୍ବପ୍ରକାର ଉଦ୍ୟମତ୍ୟାଗୀ, ପାପପୁଣ୍ୟ ପରିତ୍ୟାଗ, ଶତ୍ରୁ, ମିତ୍ର, ସୁଖ, ଦୁଃଖ, ମାନ, ଅପମାନ, ଶୀତ, ଉଷ୍ଣରେ ଯାହାଙ୍କର ସମାନଜ୍ଞାନ, ଏବଂ ଯେ ଆସକ୍ତିବର୍ଜିତ, ନିନ୍ଦା ପ୍ରଶଂସାରେ ସମାନଜ୍ଞାନ, ବଚନସଂଯମୀ, ଯଥା ଲାଭସନ୍ତୁଷ୍ଟ, ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ବାସଶୂନ୍ୟ, ସ୍ଥିରବୁଦ୍ଧି, ସେପରି ଲୋକଙ୍କୁ ପ୍ରକୃତ ଭକ୍ତ କୁହାଯାଏ ଏବଂ ସେ ଭଗବାନଙ୍କର ପ୍ରିୟ ଅଟନ୍ତି ।

(୧୪୧)

ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞାନ ଲାଭ ନିଜ ଚେଷ୍ଟାଦ୍ୱାରା ହେବାର ନୁହେଁ । ଗୁରୁଙ୍କଠାରୁ ଉପଦେଶ ନ ପାଇଲେ ତାହା ସିଦ୍ଧ ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ । ପୁଣି ଜ୍ଞାନଶିକ୍ଷା ପାଇଁ ଆଗ୍ରହ ବା ଆକାଙ୍‌କ୍ଷା ନଥିଲେ ଗୁରୁ ପାଇବ କିପରି ? ଅର୍ଥାତ୍ ଜ୍ଞାନଶିକ୍ଷା ପାଇଁ ପ୍ରଥମେ ଆଗ୍ରହ ଜନ୍ମିବା ଦରକାର ବା ଜ୍ଞାନ ବିଷୟରେ ତତ୍ପର ହେବା ଆବଶ୍ୟକ । ପୁଣି ତତ୍ପର ହୋଇ ଗୁରୁଙ୍କ ଉପଦେଶରେ ବା ବେଦାନ୍ତାଦି ଶାସ୍ତ୍ର ବଚନରେ ଶ୍ରଦ୍ଧା ବା ଅଟଳ ବିଶ୍ୱାସ ନକଲେ ଜ୍ଞାନଲାଭ ଆଶା ବୃଥା । ଏଥିପାଇଁ ଜ୍ଞାନାଭିଳାଷୀ 'ଶ୍ରଦ୍ଧାବାନ' ହେବା ଆବଶ୍ୟକ । ପୁଣି ଯଦି କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଜାତ ହେଲା, ମାତ୍ର ଉକ୍ତ ପ୍ରକାର ସାଧନାରେ ସିଦ୍ଧି ହେବ କି ନାହିଁ, ଏ ପ୍ରକାର ସନ୍ଦେହ ଜାତ ହେଲା, ତାହାହେଲେ ମଧ୍ୟ ଜ୍ଞାନଲାଭ ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଜ୍ଞାନାଭିଳାଷୀ ସଂଶୟହୀନ ହେବା ଦରକାର । ତତ୍ପର, ଶ୍ରଦ୍ଧାବାନ, ସଂଶୟହୀନ ହୋଇ ସୁଦ୍ଧା ଯଦି ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ବଶୀଭୂତ ନ ହୋଇଛନ୍ତି, ତେବେ ସବୁ ପରିଶ୍ରମ ବୃଥା ହେବ । ଅତଏବ ଜ୍ଞାନଲାଭ ପାଇଁ ତତ୍ପର, ଶ୍ରଦ୍ଧାବାନ, ସଂଶୟହୀନ

ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଜିତେନ୍ଦ୍ରିୟ ହେବା ଦରକାର । ଯେତେଦିନ ଯାଏ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନେ ବଶୀଭୂତ ନ ହୋଇଛନ୍ତି, ସେତେଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନିଷ୍କାମ ଭାବରେ କର୍ମ କରିବା ଉଚିତ୍ ।

(୧୪୨)

ଭଗବାନ ଯାହାକୁ ଇହଲୋକରୁ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱକୁ (ସ୍ୱର୍ଗାଦିକୁ) ନେବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରନ୍ତି, ତାକୁ ସାଧୁ କର୍ମ କରାନ୍ତି ଏବଂ ଯାହାକୁ ଇହଲୋକଠାରୁ ନୀଚଲୋକକୁ (ନରକାଦିକୁ) ନେବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରନ୍ତି, ତାକୁ ଅସାଧୁ କର୍ମ କରାନ୍ତି । ଅର୍ଥାତ୍ ଜୀବ ଅଜ୍ଞାନୀ, ଆପଣାର ସୁଖ ଦୁଃଖ ସାଧନରେ ନିଜେ ଅସମର୍ଥ । କେବଳ ଭଗବାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରେରିତ ପୁଣ୍ୟ ବା ପାପ କାର୍ଯ୍ୟରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହୋଇ ସ୍ୱର୍ଗ ବା ନରକକୁ ଗମନ କରେ ।

ଏ ଧାରଣା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭୁଲ୍ । କାରଣ ତତ୍ତ୍ୱ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖିଲେ ଜୀବ, ଯେତେବେଳେ ପାପ ବା ପୁଣ୍ୟର କର୍ତ୍ତା ନୁହେଁ, କେବଳ ସ୍ୱଭାବ ବା ପ୍ରକୃତି ସେ ସବୁର ପ୍ରବର୍ତ୍ତକ, ତେତେବେଳେ ସର୍ବବ୍ୟାପୀ ଓ କ୍ରିୟାଶୂନ୍ୟ ପରମେଶ୍ୱର କିପରି ପାପ, ପୁଣ୍ୟର କର୍ତ୍ତା ହେବେ ? ଅସଲ କଥା ଏହିକ ଯେ ସେ ପାପ ଓ ପୁଣ୍ୟର ପ୍ରବର୍ତ୍ତକ କି ଫଳଭାଗୀ ନୁହନ୍ତି । କେବଳ ସର୍ବଦା ପ୍ରକାଶମାନ ଯେ ଜ୍ଞାନ, ସେ ଆବରଣ ଓ ବିକ୍ଷେପାଦି ଗୁଣଯୁକ୍ତ ମାୟାରେ ଆଚ୍ଛନ୍ନ ରହି ମେଘାଚ୍ଛନ୍ନ ସୂର୍ଯ୍ୟପରି ପ୍ରଭାହୀନ ହେବାରୁ ଜୀବ, ଆପଣାର ସ୍ୱରୂପ ଦର୍ଶନରେ ଅସମର୍ଥ ହୋଇ ଭ୍ରମରେ ପତିତ ହୁଏ । ଭଗବାନ ସୁଖ, ଦୁଃଖ, ପାପ, ପୁଣ୍ୟର କର୍ତ୍ତା ବୋଲି ଓ ଇଚ୍ଛାକରି ପକ୍ଷପାତିତା କରନ୍ତି ବୋଲି ଯେଉଁ ଧାରଣା, ତାହା ଏହି ଭ୍ରମରୁ ଜାତ । ସାଧନରୂପ ବାୟୁଦ୍ୱାରା ଅଜ୍ଞାନରୂପ ମେଘ

ଦୂରୀଭୂତ ହେଲେ ସୂର୍ଯ୍ୟସ୍ୱରୂପ ଆତ୍ମଜ୍ଞାନ ପ୍ରକାଶିତ ହୁଏ । ସୂର୍ଯ୍ୟାଲୋକରେ ସମସ୍ତ ପଦାର୍ଥ ଯେପରି ଉତ୍ତମରୂପେ ଦେଖାଯାଏ, ସେହିପରି ଜ୍ଞାନାଲୋକ ଦ୍ୱାରା ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ସାକ୍ଷାତକାର ଲାଭ କରାଯାଏ ।

(୧୪୩)

କେହି କେହି ଅଦୂରଦର୍ଶୀ ଯୋଗାଭିଳାଷୀ ବ୍ୟକ୍ତି ଔଷଧାଦି ପ୍ରୟୋଗ କରି ଆପଣାର ଆକ୍ଷି ଫୁଟାଇ ଦିଅନ୍ତି ଓ କର୍ଣ୍ଣର ଶକ୍ତି ନଷ୍ଟ କରନ୍ତି । ମାତ୍ର ତାହାଦ୍ୱାରା ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ସଂଯମ ସାଧିତ ହୁଏ ନାହିଁ । ମନୋବୃତ୍ତି ସେଥିରେ ସଂଯୁକ୍ତ ନ କରିବା ଦ୍ୱାରା ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କୁ ନିଜ ନିଜ ବିଷୟରୁ ବିମୁଖ କରିବା ହିଁ ପ୍ରକୃତ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ସଂଯମ ଅଟେ । ମନ ସଂଯୋଗ ନହେଲେ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ କିପରି ଆପଣା ବିଷୟରୁ ବିମୁଖ ହୁଏ, ତାହାର ଅନେକ ଉଦାହରଣ ପ୍ରତିଦିନ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୁଏ । କୌଣସି ପୁସ୍ତକାଦି ପାଠକରୁ କରୁ ତଦନ୍ତର୍ଗତ କଠିନ ବିଷୟ ଭାବିଲା ବେଳେ ଆମ୍ଭେମାନେ ଉପରକୁ ଚାହୁଁ । ମାତ୍ର ମନ ପୁସ୍ତକ ଅନ୍ତର୍ଗତ କଠିନ ବିଷୟରେ ସଂଯୁକ୍ତ ଥାଏ ଓ ଚକ୍ଷୁରେ ସଂଯୁକ୍ତ ନଥାଏ ବୋଲି ସେତେବେଳେ ଉପରର କୌଣସି ପଦାର୍ଥ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଚକ୍ଷୁର ଗୋଚର ହୁଏ ନାହିଁ ।

(୧୪୪)

ମୃତ୍ୟୁଦ୍ୱାରା ଦେହର ବିନାଶ ହୁଏ । ଆତ୍ମାର ବିନାଶ ହୁଏ ନାହିଁ । ଆତ୍ମା ନିତ୍ୟ । ଦେହର ବିନାଶ ପରେ ଆତ୍ମା ସୂକ୍ଷ୍ମଶରୀରର ସହ ନୂତନ ଶରୀର ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି । ଏଥିରୁ ଜଣାଗଲା, ବର୍ତ୍ତମାନ ଶରୀରରେ ଥିବା ଆତ୍ମା ପୂର୍ବେ ଅନ୍ୟ ଶରୀରରେ ଥିଲା ଏବଂ ବର୍ତ୍ତମାନ ଦେହର ବିନାଶପରେ ଅନ୍ୟ ଶରୀରରେ ରହିବ । ଦେହରେ ବାଲ୍ୟ, ଯୌବନ, ବୃଦ୍ଧାବସ୍ଥା ଯେପରି ଆସେ,

ଦେହାନ୍ତର ପ୍ରାପ୍ତି ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଅଟେ । ଯୌବନାବସ୍ଥାରେ ବାଲ୍ୟାବସ୍ଥାରେ ଅଦର୍ଶନରେ ବା ବୃଦ୍ଧାବସ୍ଥାର ବାଲ୍ୟ ଓ ଯୌବନର ଅଦର୍ଶନ ହେତୁ ଆତ୍ମା ମୃତ ବୋଲି କୁହାଯାଏ ନାହିଁ । ସେହିପରି ଶରୀର ବିନାଶ ପରେ ଦେହାନ୍ତର ପ୍ରାପ୍ତିରେ ଆତ୍ମା ମୃତ ବୋଲି କାହିଁକି କୁହାଯିବ ? ପୁନଶ୍ଚ ଇହଲୋକରେ ପ୍ରାଣୀ ପାପ ବା ପୁଣ୍ୟ କିଛି ନ କରି ସୁଖ ବା ଦୁଃଖ ଭୋଗ କରିବାର ଦେଖାଯାଏ । ଦରିଦ୍ରଘରେ ଜନ୍ମ ଲାଭକରି ଶିଶୁ ବିନା ଅପରାଧରେ ଦୁଃଖ ଭୋଗକରେ ଏବଂ ଧନୀଘରେ ଜନ୍ମିଥିବା ଶିଶୁ ନିଜର ବିନା କରଣୀରେ ସୁଖ ଭୋଗକରେ । ଏ ସବୁର କାରଣ ହେଲା ପୂର୍ବ ଜନ୍ମରେ ବା ପୂର୍ବ ଦେହରେ କରିଥିବା ପାପ ବା ପୁଣ୍ୟର ଫଳ ।

ଏଥିରୁ ଆତ୍ମାର ନିତ୍ୟତା, ପୁନର୍ଜନ୍ମ ଓ ପ୍ରାରବ୍ଧ କର୍ମର ପ୍ରଭାବ ସୂଚିତ ହେଉଛି ।

(୧୪୪)

ଆତ୍ମଜ୍ଞାନ ଉଦୟ ହେବା ପୂର୍ବରୁ ମନୁଷ୍ୟ କଦାପି କର୍ମଶୂନ୍ୟ ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ । କର୍ମ କଲେ ଫଳ ନିଶ୍ଚୟ ଅଛି ଏବଂ ତାହା ଭୋଗ କରିବାପାଇଁ ଦେହଧାରଣ ଅବଶ୍ୟମ୍ଭାବୀ । ଅର୍ଥାତ୍ କାମନାଯୁକ୍ତ ହୋଇ କର୍ମକଲେ ପ୍ରାଣୀ ଜନ୍ମ ମରଣଆଦି ବନ୍ଧନର ଅଧୀନ ହୁଏ । ମୋକ୍ଷର କଳ୍ପନା ତାହା ପକ୍ଷରେ ଅସମ୍ଭବ । ମୋକ୍ଷାଭିଳାଷୀ ପାଇଁ ନିଷ୍କାମ କର୍ମ ଏକମାତ୍ର ଉପାୟ । କାମନା ନଥିଲେ ବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହୀନଭାବରେ କର୍ମ ସମ୍ପାଦନ ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ ବୋଲି ଅନେକ ଭାବନ୍ତି । ନିଷ୍କାମ ହେବା ଅବଶ୍ୟ କଷ୍ଟ । ପ୍ରଥମତଃ ଭଗବାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଭକ୍ତିଭାବ ରହିଲେ ଏହା ସହଜ ହେବ । ସମସ୍ତ କର୍ମ ଭଗବାନଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ତାଙ୍କର ପ୍ରୀତିପାଇଁ ତାଙ୍କର ଆରାଧନା ପାଇଁ କରିବାକୁ ହେବ

ଏବଂ ସମସ୍ତ କର୍ମ ଓ ତାହାର ଫଳ ତାଙ୍କୁ ଅର୍ପଣ କରିବ । ଏହିପରି ଭଗବାନଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ କର୍ମ କଲେ ଫଳ କାମନା ନ ଥିବାରୁ ତହିଁରେ ଜୀବର ବନ୍ଧନ ହୁଏ ନାହିଁ । ବିଶେଷରେ ଅଧିକାରୀ ଶୀତ, ଉଷ୍ଣ, ସୁଖ, ଦୁଃଖ ସିଦ୍ଧି ଅସିଦ୍ଧିକୁ ସମାନ ଜ୍ଞାନ କରି ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱହୀନ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ । ଅଟଳ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଅବଲମ୍ବନ କରି ଏ ସବୁ ସହ୍ୟ କରିବା ଦରକାର । ଯୋଗ ଓ କ୍ଷେମରୂପ ଯତ୍ନ ତ୍ୟାଗ କରିବା ଦରକାର । ଆତ୍ମବାନ ହେଲେ ଅର୍ଥାତ୍ ପରମେଶ୍ୱର ସର୍ବଦା ସର୍ବତ୍ର ବିଦ୍ୟମାନ ଥାଇଁ ମୋହପାଇଁ ଆହାରାଦିର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବେ ଏପରି ବିଶ୍ୱାସ ରହିଲେ ଗ୍ରାସାଚ୍ଛାଦନର ଅସୁବିଧା ହେବ ନାହିଁ । ସକାମ କର୍ମପରି ନିଷ୍କାମ କର୍ମରେ ପାପ ବା ପୁଣ୍ୟ କିଛି ହୁଏ ନାହିଁ । ଏହା କେବଳ ଚିତ୍ତର କଳୁଷତା ଦୂର କରେ ! ସକାମ କର୍ମରେ ବୁଦ୍ଧି ଚଞ୍ଚଳ ହୁଏ । ମାତ୍ର ନିଷ୍କାମ କର୍ମରେ ଫଳହାନିର ଆଶଙ୍କା, ଆୟୋଜନ ଓ ମନ୍ତ୍ରାଦିର ତ୍ରୁଟି ଆଶଙ୍କା ଇତ୍ୟାଦି ନ ଥିବାରୁ ବୁଦ୍ଧି ସ୍ଥିର ହୁଏ ।

ନିଷ୍କାମ କର୍ମକଲେ ଅଧିକାରୀ ଚିତ୍ତ ନିର୍ମଳତା ଲାଭ କରନ୍ତି । ଚିତ୍ତ ନିର୍ମଳ ହେଲେ ସେଥିରେ ଜ୍ଞାନାଲୋକ ଉଦ୍ଭାସିତ ହୁଏ । ଅଜ୍ଞାନ, ମାୟା ଦୂର ହୁଏ । ଅଧିକାରୀ ତ୍ରିଗୁଣାତୀତ ହୋଇ ବ୍ରହ୍ମାନନ୍ଦ ସୁଖ ଲାଭ କରନ୍ତି । ସକାମ କର୍ମୀ ବିଶେଷ ବିଶେଷ କର୍ମ ପାଇଁ ଯେଉଁ ଯେଉଁ ସୁଖ ପାଆନ୍ତି, ତାହା ଏହି ବ୍ରହ୍ମାନନ୍ଦ ସୁଖର ଏକ ଏକ ଅଂଶ ମାତ୍ର ।

(୧୪୭)

ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କର ରାଜା ମନକୁ ଜୟ କରି ନ ପାରିଲେ ଶ୍ରବଣ ମନନରୂପ ବେଦାନ୍ତ ବିଚାର ବୁଦ୍ଧିର ଉଦୟ ହୁଏ ନାହିଁ । ଏ ପ୍ରକାର ବୁଦ୍ଧି ନଥିଲେ ଧ୍ୟାନ ବା ଆତ୍ମଭାବନା ହୁଏ ନାହିଁ ।

ଧ୍ୟାନଶୂନ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତିର ବ୍ରହ୍ମ ସାକ୍ଷାତକାର ରୂପ ଶାନ୍ତି ଲାଭ ହୁଏ ନାହିଁ । ଶାନ୍ତିହୀନ ଲୋକର ବ୍ରହ୍ମାନନ୍ଦ ରୂପ ସୁଖ କେଉଁଠାରୁ ହେବ ?

(୧୪୭)

ଚିତ୍ତ ନିର୍ମଳ ହେଲେ ସବୁ ପଦାର୍ଥର ପ୍ରକୃତ ପ୍ରତିବିମ୍ବ ତହିଁରେ ପଡ଼େ, ଅର୍ଥାତ୍ କେଉଁ ପଦାର୍ଥ ହିତକାରୀ, କିଏ ଅହିତକର, କିଏ ସତ୍ୟ, କିଏ ମିଥ୍ୟା, ତାହା ଚିତ୍ତ ବୁଝିପାରେ । ସୁତରାଂ କୌଣସି ପ୍ରକାର ଦୁଃଖକର ପଦାର୍ଥ ସେ ଗ୍ରହଣ କରେ ନାହିଁ । ଅତଏବ ତାହାର ସମସ୍ତ ଦୁଃଖ ବିନଷ୍ଟ ହୁଏ । ଆଉ ସେହି ନିର୍ମଳବୁଦ୍ଧି, ମାୟାଯୁକ୍ତ ପଦାର୍ଥରେ ଅରୁଚି ହେଉରୁ ତାହା ଗ୍ରହଣ ନକରି ଶୀଘ୍ର ଆତ୍ମାରେ ଅବସ୍ଥିତ କରେ ।

(୧୪୮)

ଚକ୍ଷୁ, କର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରଭୃତି ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଥିଉଁ ଥାଉଁ ଦର୍ଶନ, ଶ୍ରବଣ ଆଦି ବ୍ୟାପାର ଏଡ଼ାଇ ଦେବା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ ବୋଲି ଆଶଙ୍କା ହୁଏ । ଏହାର ଉତ୍ତରରେ ଏତିକି କୁହାଯାଇପାରେ ଯେ, ଯେ ସର୍ବଦା ଆତ୍ମତତ୍ତ୍ୱ ଚିନ୍ତାରେ ରତ, ତାଙ୍କୁ ବିଷୟ ବ୍ୟାପାର କିଛି ବାଧେ ନାହିଁ ।

(୧୪୯)

କର୍ମଯୋଗୀ (ନିଷ୍କାମ ଭାବରେ କର୍ମ ଅନୁଷ୍ଠାନକାରୀ) ନ ହୋଇ କେହି ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ବା କର୍ମତ୍ୟାଗୀ ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ । କର୍ମ ନ କରିବା ଓ କର୍ମତ୍ୟାଗ ଏ ଦୁଇଟି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ପୃଥକ୍ । କର୍ମ ନ କରିବାର ନାମ ସନ୍ନ୍ୟାସ ନୁହେଁ । କର୍ମ କରି ତାହା ତ୍ୟାଗ କରିବାର ନାମ ସନ୍ନ୍ୟାସ । କର୍ମର ସମସ୍ତ ଫଳ ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କଠାରେ ଅର୍ପଣ କରି ଫଳକାମନା ରହିତ ହୋଇ ଯେ କର୍ମ ଅନୁଷ୍ଠାନ କରେ, ସେ କର୍ମତ୍ୟାଗ ନ କରିଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ତାଙ୍କୁ ପ୍ରକୃତ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ବୋଲି ଜାଣିବ । ନିଷ୍କାମ କର୍ମାନୁଷ୍ଠାନ ଦ୍ୱାରା

ଚିତ୍ତଶୁଦ୍ଧି ହେବ । ଚିତ୍ତଶୁଦ୍ଧି ହେଲେ ଆତ୍ମଜ୍ଞାନ ଉଦୟ ହେବ । ଆତ୍ମଜ୍ଞାନ ଲବ୍ଧ ହେଲେ ଆଉ କର୍ମାନୁଷ୍ଠାନର ଆବଶ୍ୟକତା ନାହିଁ । ଏଣୁ କର୍ମାନୁଷ୍ଠାନ ହିଁ କର୍ମତ୍ୟାଗର ଏକମାତ୍ର କାରଣ । ଉଭୟ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ଆଉ ଯୋଗୀ ମୋକ୍ଷପ୍ରାପ୍ତ ହୁଅନ୍ତି ।

(୧୪୦)

ଜ୍ଞାନ ଦୁଇ ପ୍ରକାର—ପରୋକ୍ଷ ଜ୍ଞାନ ଓ ଅପରୋକ୍ଷ ଜ୍ଞାନ । ଦୂରସ୍ଥିତ ବା ତୃଷ୍ଟାପୁ ବ୍ୟକ୍ତି କଥିତ ବାକ୍ୟ ଦ୍ୱାରା ଯେଉଁ ଜ୍ଞାନ ଜନ୍ମେ, ତାକୁ ପରୋକ୍ଷ ଜ୍ଞାନ ବୋଲାଯାଏ । ଯେପରି ସତ୍ୟଂ ଜ୍ଞାନ ମନନ୍ତଂ ବ୍ରହ୍ମ' । ଏ ବାକ୍ୟରେ ବ୍ରହ୍ମର ଆଭାସ ବୁଝାଗଲେ ସୁଦ୍ଧା ବ୍ରହ୍ମ ଅନୁଭବ ହେଉନାହିଁ — ଯେପରି କି ମଝିରେ କିଛି ଆବରଣ ଅଛି । ମାତ୍ର 'ତତ୍ତ୍ୱମସି' ଏହି ବାକ୍ୟକୁ ଶ୍ରବଣ ମନନ ଓ ଅଭ୍ୟାସ କଲେ ଏକ ପ୍ରକାର ଅପୂର୍ବ ଅନୁଭବାତ୍ମକ ଜ୍ଞାନ ଜାତ ହୁଏ । ତାହାକୁ ଅପରୋକ୍ଷ ବା ସାକ୍ଷତ ଜ୍ଞାନ ବୋଲାଯାଏ । ଏପରି ଜ୍ଞାନ ଜନ୍ମିଲେ ପରମେଶ୍ୱର ଓ ଆପଣା ମଧ୍ୟରେ କିଛିମାତ୍ର ବ୍ୟବଧାନ ଥିଲାପରି ବୋଧହୁଏ ନାହିଁ । 'ଅହଂ ବ୍ରହ୍ମାସ୍ମି' ଏହି ଜ୍ଞାନ ଜନ୍ମେ, ଯେପରି ଆତ୍ମା ପରମାତ୍ମା ମିଶି ଏକାକାର ହୋଇଯାଏ । ଏହି ଅପରୋକ୍ଷ ଜ୍ଞାନ ଜନ୍ମିଲେ ଜୀବର ବ୍ରହ୍ମଦର୍ଶନ ହୁଏ ।

(୧୪୧)

ସଂସାର ଗୋଟିଏ ସମୁଦ୍ର ସ୍ୱରୂପ, ମାୟା ତହିଁରେ ଅଗାଧଜଳ, କାମକ୍ରୋଧାଦି ରିପୁଗଣ ତିମି, କୁମ୍ଭୀର ପ୍ରଭୃତି ଭୟାନକ ଜୀବରୂପେ ତହିଁରେ ବିଦ୍ୟମାନ । ଆତ୍ମଜ୍ଞାନ ତାହାର କୂଳ ସ୍ୱରୂପ । ବିବେକ ମନ ଏ ସମୁଦ୍ର ପାରହେବା ପାଇଁ ନୌକା ସ୍ୱରୂପ ଓ ନିଜର ଯତ୍ନ ହେଉଛି ନୌକାଚାଳନ ପାଇଁ ଶକ୍ତି ସ୍ୱରୂପ । ସାବଧାନ ହୋଇ ବା ଯତ୍ନ ପୂର୍ବକ ବିବେକ

ମନରୂପ ନୌକା ଚଳାଇଲେ ସଂସାର ସମୁଦ୍ର ପାର ହୋଇ ଆତ୍ମଜ୍ଞାନ ରୂପ କୂଳପ୍ରାପ୍ତ ହେବ । ଅସାବଧାନ ହୋଇ ବିବେକଶୂନ୍ୟ ଭାବରେ ଚଳିଲେ ମାୟାରୂପ ଅଗାଧ ଜଳରେ ବୁଡ଼ି ତିମି କୁମ୍ଭୀର ପ୍ରଭୃତି ରିପୁରୂପ ଜୀବଦ୍ୱାରା ଆକ୍ରାନ୍ତ ହୋଇ ଯନ୍ତ୍ରଣା ଭୋଗିବ ।

ଆତ୍ମଜ୍ଞାନ ରୂପ କୂଳ ଦୂରର କଥା ।

ଏଥିରୁ ଜଣାଗଲା— ବିବେକ ମନ ଆପଣାର ମିତ୍ର ପରି ଓ ଇନ୍ଦ୍ରିୟାସକ୍ତ ବା ଅବିବେକ ମନ ଶତ୍ରୁ ପରି ଅଟେ ।

(୧୫୨)

ବର୍ଣ୍ଣାଶ୍ରମ ଧର୍ମକୁ ଆସକ୍ତି, ଅହଙ୍କାର ଓ କାମନା ବର୍ଜିତ ଭାବରେ ଅନୁଷ୍ଠାନ କରି ଈଶ୍ୱରଙ୍କଠାରେ ଅର୍ପଣ କରୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି କିପରି ବ୍ରହ୍ମଲାଭ କରନ୍ତି, ତାହା ନିମ୍ନରେ ବିଶ୍ଳେଷଣ କରାଗଲା ।

୧- କର୍ମାଧିକାରୀ ବ୍ୟକ୍ତି ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ଆଶ୍ରମରେ ରହି ସାତ୍ତ୍ୱିକୀ ବୁଦ୍ଧି [ବିଶୁଦ୍ଧ ବୁଦ୍ଧି] ଲାଭ କରିବେ ।

(ଯେଉଁ ବୁଦ୍ଧିଦ୍ୱାରା ପ୍ରବୃତ୍ତି ଓ ନିବୃତ୍ତି ମାର୍ଗ, କାର୍ଯ୍ୟ ଓ ଅକାର୍ଯ୍ୟ, ଭୟ ଓ ଅଭୟ, ବନ୍ଧନ ଓ ମୋକ୍ଷ ଜଣାଯାଏ- ଅର୍ଥାତ୍ ସଂକ୍ଷେପରେ କହିଲେ ଯାହାଦ୍ୱାରା ସତ୍ ଓ ଅସତ୍ ଜଣାଯାଏ— ସେହି ବୁଦ୍ଧିକୁ ସାତ୍ତ୍ୱିକୀ ବୁଦ୍ଧି କୁହାଯାଏ ।)

ତତ୍ପରେ ସାତ୍ତ୍ୱିକୀ ଧୃତି ଦ୍ୱାରା ଆପଣାର ମନ, ପ୍ରାଣ ଇନ୍ଦ୍ରିୟାଦିକୁ ସଂଯତ କରିବେ ଅର୍ଥାତ୍ ନିଜ ବଶରେ ରଖିବେ ।

(ଯେଉଁ ଧୃତି ଯୋଗଦ୍ୱାରା ନିଜେ ନିୟମିତ ହୋଇ ମନ, ପ୍ରାଣ ଓ ଇନ୍ଦ୍ରିୟାଦିଙ୍କ ପ୍ରକ୍ରିୟାକୁ ଶାସ୍ତ୍ର ବିହିତ

ମାର୍ଗରେ ଯୁକ୍ତ କରେ, ତାହାକୁ ସାତ୍ତ୍ୱିକୀ ଧୃତି ବୋଲାଯାଏ ।)

ଏହିପରି ସାତ୍ତ୍ୱିକ ବୁଦ୍ଧି ଓ ସାତ୍ତ୍ୱିକୀ ଧୃତିଦ୍ୱାରା କର୍ମାଧିକାରୀ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ଅସତ୍, ଅନିତ୍ୟ ଓ ବନ୍ଧନ ଜନକ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଆସକ୍ତି ରହିବ ନାହିଁ । ତେଣୁ ସେ ଗୃହସ୍ଥାଶ୍ରମର ଅଧିକାରୀ ହେବେ ।

୨- ଗୃହସ୍ଥାଶ୍ରମରେ ରହି ବିଷୟ ଭୋଗ କଲେ ମଧ୍ୟ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ ଆଶ୍ରମରୁ ତାଙ୍କର ମନ ଓ ଇନ୍ଦ୍ରିୟାଦି ସଂଯତ ହୋଇଥିବାରୁ ତାହାରି ବଳରେ ସେ ବିଷୟରେ ଆସକ୍ତ ହେବେ ନାହିଁ । ବରଂ କ୍ରମେ ବିଷୟ ଗ୍ରହଣରୁ ବିରତ ହେବେ । ତାହାହେଲେ ତାଙ୍କର ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ଶତ୍ରୁତା (ରାଗ ଦ୍ୱେଷ) ରହିବ ନାହିଁ । କାହାରି ପ୍ରତି ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ଶତ୍ରୁତା ନ କରିବାରୁ ତାଙ୍କ ପାଇଁ ସମାଜ ବନ୍ଧନର କୌଣସି ଉପଯୋଗୀତା ରହେ ନାହିଁ । ତେଣୁ ସେ ବାନପ୍ରସ୍ଥାଶ୍ରମ ପାଇଁ ଉପଯୁକ୍ତ ହେବେ ।

୩- ବାନପ୍ରସ୍ଥାଶ୍ରମ ଗ୍ରହଣ କଲେ କର୍ମାଧିକାରୀ ଗୃହ ଛାଡ଼ି ନିର୍ଜନ ସ୍ଥାନରେ, ପର୍ବତ ଗୁହା, ପବିତ୍ର ନଦୀ ତଟ ପ୍ରଭୃତି ସ୍ଥାନରେ ବାସ କରିବେ । ବାନପ୍ରସ୍ଥାଶ୍ରମରେ ରହି କେବଳ ଶରୀର ରକ୍ଷାପାଇଁ ପରିମିତ ଆହାର କରିବେ ଅର୍ଥାତ୍ ଶିଳୋଞ୍ଛବୃତ୍ତି ଦ୍ୱାରା ଲବ୍ଧ ସ୍ୱଳ୍ପାନ୍ନ ଗ୍ରହଣ କରିବେ । ଏହାଦ୍ୱାରା ନିଦ୍ରା, ଆଳସ୍ୟ, ଅଜୀର୍ଣ୍ଣାଦି ରୋଗ ତାଙ୍କର ହେବ ନାହିଁ ଏବଂ ଶରୀର ସଂଯତ ହେବ । ନିର୍ଜନ ସ୍ଥାନରେ ରହୁଥିବାରୁ ମନ୍ତ୍ରାଦି ଉଚ୍ଚାରଣ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ବାକ୍ୟ ଓ ବ୍ୟୟ ନ କରିବାରୁ ତାଙ୍କର ବଚନ ସଂଯତ ହେବ । ବଚନ ଓ ଶରୀର ସଂଯତ ହେଲେ ମନ କ୍ରମେ କ୍ରମେ ଆପଣା ଛାଏ ସଂଯତ ହୋଇଯିବ । ମନ ସଂଯତ ହେଲେ ତାଙ୍କୁ

ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କ ଧ୍ୟାନରେ ଏପରି ନିଯୁକ୍ତ କରିବେ ଯେପରି ମନ ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କ ଭିନ୍ନ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ପ୍ରକାର ବାହ୍ୟ ବିଷୟରେ ପୁନର୍ବାର ପ୍ରବୃତ୍ତ ହେବ ନାହିଁ । ଏପରି ହେଲେ ତାଙ୍କର ବୈରାଗ୍ୟ ଜାତ ହେବ । ପ୍ରକୃତ ବୈରାଗ୍ୟ ଜାତ ହେଲେ କର୍ମାଧିକାରୀ ଅହଙ୍କାର, ବଳ, ଦର୍ପ, କାମ, କ୍ରୋଧ, ପରିଗ୍ରହ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ତ୍ୟାଗ କରି ମମତାଶୂନ୍ୟ ଓ ଅଚଞ୍ଚଳ ଚିତ୍ତ ହୋଇ ସନ୍ନ୍ୟାସାଶ୍ରମର ଅଧିକାରୀ ହେବେ ।

୪- ସନ୍ନ୍ୟାସାଶ୍ରମରେ ରହି ବେଦାନ୍ତବାକ୍ୟର ଶ୍ରବଣ ମନନାଦି ଦ୍ୱାରା ସାଧକ ଆପଣଙ୍କୁ ବ୍ରହ୍ମରୁ ଅଭିନ୍ନ ବୋଲି ଜାଣନ୍ତି । ଅର୍ଥାତ୍ ଆତ୍ମା ଓ ପରମାତ୍ମାର ଏକତା ବୁଝିପାରନ୍ତି । ପୃଥିବୀର ଯାବତୀୟ ପ୍ରାଣୀ ବର୍ଗକୁ ପରମାତ୍ମା ସହିତ ଅଭେଦ ଭାବରେ ଦେଖିବାରୁ ଜାତି, ଧର୍ମ, ଗୁଣାଗୁଣର ପ୍ରଭେଦ ନମାନି ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସମାନ ଭାବରେ ଅର୍ଥାତ୍ ପରମାତ୍ମାଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଏହି ସର୍ବାତ୍ମଦୃଷ୍ଟି ଭଗବାନଙ୍କଠାରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠଭକ୍ତି ଅଟେ । ଏହି ଶ୍ରେଷ୍ଠଭକ୍ତିକୁ ନିଦିଧ୍ୟାସନ ବା ଚିତ୍ତର ଏକାଗ୍ରତା ବୋଲିଯାଏ । ଏହି ନିଦିଧ୍ୟାସନ ଦ୍ୱାରା ସାଧକ ଭଗବାନଙ୍କର ପ୍ରକୃତ ସ୍ୱରୂପ ଅବଗତ ହୋଇ ଜୀବନ୍ମୁକ୍ତ ଅବସ୍ଥା ଲାଭ କରନ୍ତି । ତାହାପରେ ପ୍ରାରବ୍ଧ-କର୍ମଜନିତ ଦେହର ପତନପରେ ବ୍ରହ୍ମରେ ଲୀନ ହୁଅନ୍ତି । ଏହି ବ୍ରହ୍ମଲାଭ ଜ୍ଞାନର ଶେଷକାର୍ଯ୍ୟ ଅଟେ । ସାଧକ ସନ୍ନ୍ୟାସର ଅନଧିକାରୀ କ୍ଷତ୍ରିୟ ବା ବୈଶ୍ୟ ହୋଇଥିଲେ ଚିତ୍ତଶୁଦ୍ଧି ଉତ୍ତାରୁ ମଧ୍ୟ ଭଗବତ୍ ଆଜ୍ଞା ପାଳନ ପାଇଁ ବା ଲୋକଶିକ୍ଷା ପାଇଁ ଯେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ନିଷ୍କାମ କର୍ମ ଅନୁଷ୍ଠାନ କରିବେ ।

ସନ୍ନ୍ୟାସାଶ୍ରମରେ ଅଧିକାର ନଥିବାରୁ ତାଙ୍କ ପକ୍ଷରେ

ବାନପ୍ରସ୍ଥାଶ୍ରମ ମଧ୍ୟ ଗ୍ରହଣୀୟ ନୁହେଁ । ଏହିପରି କର୍ମ କରୁ କରୁ ଭଗବାନଙ୍କଠାରେ ଏକାନ୍ତ ଭକ୍ତହେଲେ ଅର୍ଚ୍ଚିରାଦି ମାର୍ଗରେ ଅମାନବ ପୁରୁଷଦ୍ୱାରା ହିରଣ୍ୟଗର୍ଭ ଲୋକକୁ ଯାଇ ସେଠାରୁ ମୋକ୍ଷପ୍ରାପ୍ତ ହେବେ କିମ୍ବା ଭଗବାନଙ୍କଠାରେ ଏକାନ୍ତ ଭାବରେ ଶରଣ ପଶିଲେ ତାହାଙ୍କ ଅନୁଗ୍ରହରୁ ପରଜନ୍ମରେ ବ୍ରାହ୍ମଣ କୁଳରେ ଜାତ ହୋଇ ସନ୍ନ୍ୟାସ ଗ୍ରହଣ ପୂର୍ବକ ମୋକ୍ଷପ୍ରାପ୍ତ ହେବେ ।

(୧୪୩)

ନିଷ୍କାମ କର୍ମାନୁଷ୍ଠାନ ବିନା ଚିତ୍ତଶୁଦ୍ଧି ହୁଏ ନାହିଁ । ଚିତ୍ତଶୁଦ୍ଧି ନହେଲେ ଜ୍ଞାନୋଦୟ ହୁଏ ନାହିଁ । ଜ୍ଞାନହୀନ ଭକ୍ତି ମୁକ୍ତିର ଉପାୟ ନୁହେଁ । ବିନା ଭକ୍ତିରେ ଯୋଗ ସାଧନ ହୁଏ ନାହିଁ । ଯୋଗ ବିନା ବ୍ରହ୍ମ ସାକ୍ଷାତ୍କାର ହୁଏ ନାହିଁ । ଅତଏବ ମୁକ୍ତିପାଇଁ କର୍ମ, ଜ୍ଞାନ, ଭକ୍ତି, ଯୋଗ ସବୁପ୍ରକାର ସାଧନ ଆବଶ୍ୟକ । ମୁକ୍ତି ହିଁ ଜୀବର ଚରମ ଲକ୍ଷ୍ୟ ।

ଗୀତାରେ କର୍ମ ଈଶ୍ୱର

ମୋକ୍ଷ ଆଉ ପୁନର୍ଜନ୍ମ — ଏ ଦୁଇ ବିଷୟର ଚିନ୍ତାଧାରା ହିନ୍ଦୁ ସଂସ୍କୃତିରେ ଚିରନ୍ତନ । ସାଧାରଣରେ ବିଶ୍ୱାସ — ଭଲ କାମ କଲେ ମୋକ୍ଷ ମିଳିବ ଓ ମନ୍ଦ କାମ କଲେ ପୁନର୍ଜନ୍ମ ହେବ । ଆମର ଶାସ୍ତ୍ରକାରମାନେ ମୋକ୍ଷକୁ ସର୍ବୋତ୍କୃଷ୍ଟ ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଅଛନ୍ତି । କାରଣ ଏହା ଦ୍ୱାରା ଜୀବ ପରମାତ୍ମାଙ୍କଠାରେ ଲୀନ ହୋଇଯାଏ । ଅର୍ଥାତ୍ ପୁଣି ସଂସାରରେ ଜନ୍ମ ଗ୍ରହଣ କରି ଜନ୍ମ-ମରଣ ଜନିତ ଦୁଃଖ ଯାତନା ତାକୁ ଆଉ ଭୋଗିବାକୁ ପଡ଼େ ନାହିଁ । ସେ ଚିର ଶାନ୍ତି ଲାଭ କରେ । ମନ୍ଦ କର୍ମୀ ଫଳ

କାମନାରେ କର୍ମ କରୁଥିବାରୁ ଫଳ ଭୋଗିବା ପାଇଁ ବାରମ୍ବାର ଜନ୍ମ ଗ୍ରହଣ କରେ ଓ ମରେ । ଏଥିରୁ ଜଣାଗଲା, ଉଭୟ ମୋକ୍ଷ ଆଉ ପୁନର୍ଜନ୍ମର ମୂଳ କାରଣ ହେଲା କର୍ମ । ଯେଉଁ କର୍ମ ମୋକ୍ଷରୂପୀ ସର୍ବୋତ୍କୃଷ୍ଟ ପଦାର୍ଥର କାରଣ, ସେହି କର୍ମ ସଂସାର ବନ୍ଧନରୂପୀ ନାନା ଦୁଃଖ ଯାତନାର କାରଣ । ପ୍ରଭେଦ ଏତିକି-କର୍ମ ଭଲ ବା ସତ୍ ହେଲେ ମୋକ୍ଷାଭିମୁଖୀ ହୁଏ ଓ ମନ୍ଦ ବା ଅସତ୍ ହେଲେ ପୁନର୍ଜନ୍ମ କରାଏ । ତେବେ ପ୍ରାଣୀ ସତ୍ କର୍ମ ନକରି ଅସତ୍ କର୍ମ କାହିଁକି କରେ ?

ଜଗତରେ କୌଣସି କର୍ମ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନିର୍ମଳ ବା ଦୋଷ ଶୂନ୍ୟ ହୋଇପାରେ ନାହିଁ । ଯଜ୍ଞ, ଦାନ, ତପସ୍ୟା, ଯୋଗ, ପୂଜା ଅର୍ଚ୍ଚନା, ଶରୀରରକ୍ଷା ଓ ଯୋଗକ୍ଷେମ ଇତ୍ୟାଦି ନାନା କର୍ମରେ କୌଣସି ନା କୌଣସି କାରଣରୁ କିଛି ନା କିଛି ଦୋଷ ରହିଯାଏ । ଏ ସବୁ ଦୋଷର ନିରାକରଣ ପାଇଁ ମଧ୍ୟ ବିଶେଷ ବିଶେଷ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତର ବିଧାନ ରହିଛି । ଜଗତ ତ୍ରିଗୁଣାତ୍ମିକା ପ୍ରକୃତି ବା ମାୟାର ସୃଷ୍ଟି । ସମସ୍ତେ ସତ୍ତ୍ୱ, ରଜଃ, ତମଃ ଏହି ତ୍ରିଗୁଣର ଅଧୀନ । ଏଣୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନିର୍ମଳ, ଦୋଷଶୂନ୍ୟ, ପୁଣ୍ୟ କର୍ମାନୁଷ୍ଠାନର ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠୁନାହିଁ । ତେବେ କ'ଣ ମୋକ୍ଷର କଳ୍ପନା ଅବାସ୍ତବ ? ମୋକ୍ଷପ୍ରାପ୍ତି ଅବାସ୍ତବ ବା ଅସମ୍ଭବ ନହେଲେ ମଧ୍ୟ ବହୁ କଷ୍ଟସାଧ୍ୟ । ଏହା ଲାଭ କରିବାକୁ ହେଲେ ଲୋକକୁ ନିଷ୍କାମ, ନିରଭିମାନ, ଅନାସକ୍ତ, ଜିତେନ୍ଦ୍ରିୟ, ଗୁଣାତୀତ ଓ ଏକାନ୍ତ ଈଶ୍ୱର ପରାୟଣ ହେବା ଦରକାର । ଏ ବୃତ୍ତିଗୁଡ଼ିକ ହାସଲ କରିବାରେ କୋଟିକରେ ଗୋଟିଏ ଲୋକ କ୍ଷମ ହେଉଥିବ କି ନା ସନ୍ଦେହ   ପୁଣି କର୍ମ ସାଧନ ପ୍ରାଣୀର ଇଚ୍ଛାଧୀନ ହୋଇଥିଲେ

ସେ ତ ବାଛି ବାଛି କେବଳ ସତ୍ କର୍ମର ଅନୁଷ୍ଠାନ କରନ୍ତା । ଅସତ୍ କର୍ମ କରି କିଏ ଅଧୋଗତି ପ୍ରାପ୍ତ ହେବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରିବ ଅର୍ଥାତ୍ କର୍ମ କରିବାରେ ପ୍ରାଣୀର କୌଣସି ସ୍ୱାଧୀନତା ନଥିବାର ଜଣାଯାଏ । ପ୍ରାଣୀର ଇଚ୍ଛାରେ ଯଦି କର୍ମ ନ ହେଉଛି, ତାହାହେଲେ କିଏ ଏହାର କର୍ତ୍ତା ଏବଂ କିପରି ଏହା ଉତ୍ପତ୍ତି ହେଉଛି ?

ମାୟାର ସତ୍ତ୍ୱ, ରଜଃ, ତମଃ ପ୍ରଭୃତି ଗୁଣଦ୍ୱାରା ଓ ମାୟାରୂପ ପ୍ରକୃତିର ବିକୃତି ଯେ ଦେହ, ମନ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ସମୂହ, ତାହାଦ୍ୱାରା ସକଳ କ୍ରିୟା ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୁଏ । ଜୀବ ବା ଆତ୍ମା ଯେ ଶରୀର ମଧ୍ୟରେ ରହି 'ମୁଁ' 'ମୋହର' କହୁଅଛନ୍ତି, ସେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନିଃସଙ୍ଗ ବା ନିର୍ଲିପ୍ତ । ଜ୍ଞାନୀମାନେ ଏକଥା ଜାଣି ନିଜକୁ କର୍ତ୍ତା ବୋଲି ଭାବନ୍ତି ନାହିଁ । ଅର୍ଥାତ୍ କର୍ମାନୁଷ୍ଠାନରେ ତାଙ୍କର ଅଭିମାନ ନଥାଏ । ପୁଣି କର୍ମଫଳ ବନ୍ଧନର କାରଣ ହୋଇଥିବାରୁ ସେଥିରେ ମଧ୍ୟ ସେ ଆସକ୍ତି ରଖନ୍ତି ନାହିଁ । କର୍ମରେ ଦୋଷ ବା ପାପ – ଏଇଟା ବଡ଼ କଥା ନୁହେଁ । କର୍ମ ତ କରିବାକୁ ହେବ । ପ୍ରାଣୀମାନେ କର୍ମ ନକରି ରହିପାରିବେ ନାହିଁ । କର୍ମ କଲେ ଦୋଷ ମଧ୍ୟ ରହିବ ।

ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ଦ୍ୱାରା ତାହାର ନିରାକରଣ ଏକ ସୁଦୀର୍ଘ ପ୍ରକ୍ରିୟା । ଅସଲ୍ କଥା ହେଲ୍ – କର୍ମାନୁଷ୍ଠାନରେ ଅଭିମାନ ଓ କର୍ମଫଳରେ ଆସକ୍ତି । ସାଧାରଣ କର୍ମୀ ବା ଅଜ୍ଞାନୀମାନେ ଏ ଉଭୟକୁ ଛାଡ଼ିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଏହା ତାଙ୍କର 'ଅଦୃଷ୍ଟରେ' ପରିଣତ ହୁଏ ଏବଂ ଏହି ଅଦୃଷ୍ଟ ପୁନର୍ଜନ୍ମର କାରଣ ଓ ତାହାଦ୍ୱାରା ତାହାର ପରଜନ୍ମ ଓ ପରଜନ୍ମର ସୁଖ ଦୁଃଖ,

କର୍ମପ୍ରବୃତ୍ତି ଇତ୍ୟାଦି ନିୟନ୍ତ୍ରିତ ହୁଏ । ଅନାସକ୍ତ ଓ ନିରଭିମାନୀ ଲୋକର ଅଦୃଷ୍ଟ ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ ନାହିଁ । ତେଣୁ ତାହାର ପୁନର୍ଜନ୍ମ ହୁଏ ନାହିଁ । ସେ ମୋକ୍ଷପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏ । ଅଦୃଷ୍ଟର ପ୍ରଭାବ ପୂର୍ବଜନ୍ମ ମାନଙ୍କର କର୍ମ ଅନୁସାରେ କାହାର ଶୁଭ ଓ କାହାର ଅଶୁଭ ହୁଏ । ଯେଉଁମାନଙ୍କର ଅଦୃଷ୍ଟ ପ୍ରଭାବ ଶୁଭ, ସେମାନେ ସ୍ୱାଭାବିକ ଭାବରେ ଶୁଭ କର୍ମରେ ନିଯୁକ୍ତ ହୁଅନ୍ତି ଏବଂ ଉତ୍ତରୋତ୍ତର ଉନ୍ନତି କରି ହୁଏତ ମୋକ୍ଷର ଅଧିକାରୀ ହୋଇପାରନ୍ତି । ମାତ୍ର ଯେଉଁମାନଙ୍କର ଅଦୃଷ୍ଟ ପ୍ରଭାବ ଅଶୁଭ, ସେମାନେ ସେହି ପ୍ରଭାବକୁ ସ୍ୱୀକାର କରି ଅଦୃଷ୍ଟ ଅନୁସାରେ ଯାହା ହେବାର ଥିବ ହେବ-ଏପରି ଭାବି ନିଶ୍ଚେଷ୍ଟ ରହନ୍ତି । କାରଣ ଅଦୃଷ୍ଟ ଅତୀବ ବଳଶାଳୀ । ତାକୁ ଲଙ୍ଘନ କରି ସତ୍‌କର୍ମ କରିବା ସହଜ ନୁହେଁ ।

ଏହି ଅଦୃଷ୍ଟ ଯଦି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅନତିକ୍ରମଣୀୟ ହୋଇ ଥାଆନ୍ତା, ତାହାହେଲେ ଶ୍ରୀମଦ୍ ଭଗବଦ୍ ଗୀତାରେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଅର୍ଜୁନଙ୍କୁ ଯେଉଁ ସବୁ ଉପଦେଶ ଦେଲେ, ତାହା ଅବାନ୍ତର ବିବେଚିତ ହୁଅନ୍ତା । ଅନେକ ଉପଦେଶ ମଧ୍ୟରେ 'କର୍ମକର', 'ଅଭିମାନ ତ୍ୟାଗକର', 'ଆସକ୍ତିଶୂନ୍ୟ ହୁଅ', 'ଯୋଗୀ ହୁଅ', 'ନିଷ୍କାମ ହୁଅ', 'ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଦମନ କର', 'ମନକୁ ବଶୀଭୂତ କର', 'ଈଶ୍ୱର ପରାୟଣ ହୁଅ', 'ତ୍ରିଗୁଣାତୀତ ହୁଅ' ଇତ୍ୟାଦି ଉପଦେଶ ଗୁଡ଼ିକ ଏଠାରେ ଉଲ୍ଲେଖନୀୟ । ଯଦି ଏହି ଉପଦେଶ ଅନୁସାରେ କର୍ମ କରି ହେବ ନାହିଁ—କେବଳ ଅଦୃଷ୍ଟ ପ୍ରଭାବରେ ଯାହା ହେବାର ଥିବ, ତାହା ହେବ, ତେବେ ଭଗବାନ ଏ ସବୁ ଉପଦେଶ ଦେଲେ କାହିଁକି ? ଯୁଦ୍ଧ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅର୍ଜୁନଙ୍କର ଯେଉଁ ମୋହ ଜାତ ହେଲା, ତାହା କଅଣ ତାଙ୍କର ସ୍ୱଭାବଜ

ନଥିଲା ? ତାହା ଯଦି ବଦଳିବାର ନୁହେଁ, ତେବେ ଭଗବାନ ତାହା ପରିହାର କରି ଯୁଦ୍ଧରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହେବା ପାଇଁ କିପରି ଉପଦେଶ ଦେଲେ ? ଯୋଗୀ ହେବା, ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଦମନ କରିବା, ନିଷ୍କାମ ହେବା ଇତ୍ୟାଦି ଅତି କଷ୍ଟକର ବ୍ୟାପାର ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଯତ୍ନକରି ତାହା ସାଧନ କର ବୋଲି କିପରି କହିଲେ ? ଶାସ୍ତ୍ରରେ ଅମୁକ କାର୍ଯ୍ୟ ବିଧି ଓ ଅମୁକ କାର୍ଯ୍ୟ ନିଷେଧ — ଏପରି ଯେଉଁ ନିୟମ କରାଯାଇଅଛି, ତାହାର ସଫଳତା ରହିଲା କେଉଁଠି ? ଅର୍ଥାତ୍ ସଂସ୍କାର ବା ଅଦୃଷ୍ଟ ଯଦି ସବୁ କର୍ମର ପ୍ରବର୍ତ୍ତିକା, ତେବେ ଜୀବର ବା ଲୋକର ପୁରୁଷାର୍ଥ ରହିଲା କେଉଁଠି ଯେ ସେ ସଂସ୍କାରକୁ ଏଡ଼ି ସତ୍ କର୍ମ କରିବ ?

ଏହାର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ହେଉଅଛି — ଅଦୃଷ୍ଟ ବଳବାନ୍ ସତ, ମାତ୍ର ଚେଷ୍ଟା, ଉଦ୍ୟମ, ଯତ୍ନ, ଅଧ୍ୟବସାୟ ବା ପୁରୁଷକାର ପ୍ରୟୋଗ ଦ୍ୱାରା ଅଦୃଷ୍ଟ ବିଧାନର ଉନ୍ନତି ସାଧନ କରିହେବ ବା ସେଥିରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରି ସତ୍କର୍ମ ସାଧନ କରିହେବ । ଏହା ଅବଶ୍ୟ କଷ୍ଟକର । ମାତ୍ର ଅସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ଗୀତା ଉପଦେଶ ଅଦୃଷ୍ଟ ବଳ ସ୍ୱୀକାର କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ପରୋକ୍ଷରେ ପୁରୁଷକାରର ବାର୍ତ୍ତା ବହନ କରେ ।

ଗୀତାରେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସର୍ବପ୍ରକାର ଉପଦେଶ ଦେଇ ଶେଷରେ କହିଅଛନ୍ତି ଯେ ଏକାନ୍ତ ଈଶ୍ୱର ଭକ୍ତି ବିନା କୌଣସି ସିଦ୍ଧି ଲାଭ କରିହେବ ନାହିଁ । ଏହାର ତାତ୍ତ୍ୱିକ ଆଲୋଚନାରୁ ଜଣାଯାଏ, ଶରୀର ଅହଙ୍କାର, ଇନ୍ଦ୍ରିୟଗଣ, ପ୍ରାଣାଦି ବାୟୁ ଓ ଦେବତାନୁଗ୍ରହ — ଏହି ପାଞ୍ଚଟି କର୍ମସାଧନ ବିଷୟରେ କାରଣ ଅଟନ୍ତି । ଏମାନଙ୍କୁ ଯଥାକ୍ରମେ ଅଧିଷ୍ଠାନ, କର୍ତ୍ତା, କରଣ, ଚେଷ୍ଟା

ଓ ଦୈବ କୁହାଯାଏ । ଶରୀର, ଅହଙ୍କାର, ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ ବାୟୁ — ପ୍ରତ୍ୟେକ ଏକ ଏକ ଦେବତା ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଭାବିତ । କର୍ମ ସାଧନ ପାଇଁ ସେହି ସେହି ଦେବତାଙ୍କର ଅନୁଗ୍ରହ ଆବଶ୍ୟକ । ଦେବତାଙ୍କର ଶକ୍ତିକୁ ଦୈବ କୁହାଯାଏ । ବିଭିନ୍ନ ଦେବତାଙ୍କର ସନ୍ତୋଷ ବିଧାନ ପାଇଁ ବା ଦୈବର ଶୁଭଦୃଷ୍ଟି ଲାଭ କରିବା ପାଇଁ ଯତ୍ନ କରିବା ଈଶ୍ୱରଭକ୍ତି ବା ଈଶ୍ୱର ଶରଣର ନାମାନ୍ତର । କାରଣ ଯେ ଯେଉଁ ବିଧିରେ ଯେଉଁ ଦେବତାଙ୍କର ପୂଜା କରୁ ପଛକେ, ସବୁ ପୂଜାର ପୂଜ୍ୟ ଏକ ପରମେଶ୍ୱର ଅଟନ୍ତି ଓ ସେ ସବୁ ପୂଜାର ଫଳ ଦାତା ଅଟନ୍ତି । ଏଣୁ କର୍ମସିଦ୍ଧି ପାଇଁ ଈଶ୍ୱର ପରାୟଣ ହୋଇ ପୁରୁଷାର୍ଥ ପ୍ରୟୋଗ କରିବା ଉଚିତ୍ । ଅଦୃଷ୍ଟ ଚିନ୍ତାରେ ମନ ପ୍ରଭାବିତ ହେଲେ ନିଷ୍କ୍ରିୟତା ଓ ହତାଶାଙ୍କ ସାର ହେବ ।

କାମନା ଦୁଃଖର କାରଣ

'କାମନା ଦୁଃଖର କାରଣ ଓ କାମନା ବିନାଶରେ ଦୁଃଖର ବିନାଶ' — ଏହି ମହାତତ୍ତ୍ୱ ବୌଧ ଧର୍ମର ମୂଳମନ୍ତ୍ର-ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କ ପ୍ରଚାରିତ ବାଣୀ । ଶ୍ରୀମଦ୍ ଭଗବଦ୍ ଗୀତାରେ ମଧ୍ୟ 'କାମ'କୁ ମନୁଷ୍ୟର ସର୍ବପ୍ରକାର ଦୁଃଖ, ଜଞ୍ଜାଳ, ପାପ କର୍ମ ଅଧୋଗତିର କାରଣ ବୋଲି ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରାଯାଇଛି । ଏହାର ତାତ୍ତ୍ୱିକ ଆଲୋଚନା ଏଠାରେ କରାଯାଉଛି ।

ମହାଭାରତ ଯୁଦ୍ଧରେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଅର୍ଜୁନଙ୍କ ରଥର ସାରଥୀ ହୋଇଥିଲେ । ଅର୍ଜୁନଙ୍କ ଇଚ୍ଛାନୁସାରେ ସେ ତାଙ୍କ ରଥକୁ ଉଭୟ ସେନା ମଧ୍ୟରେ ସ୍ଥାପନ କଲେ । ଫଳରେ ଅର୍ଜୁନ କୌରବ ପକ୍ଷୀୟ ସୈନ୍ୟ ସେନାପତିମାନଙ୍କୁ ଭଲ ଭାବରେ ଦେଖିପାରିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅଧିକାଂଶ ଅର୍ଜୁନଙ୍କର ଆତ୍ମୀୟ, ଗୁରୁ,

ଗୁରୁଜନ ଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗ କିପରି ଯୁଦ୍ଧ କରିବେ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କୁ ମାରିବେ, ଏ ଭାବନା ତାଙ୍କ ମନକୁ ବିଷଣ୍ଣ କରିଦେଲା । ସେ ଯୁଦ୍ଧ କରିବେ ନାହିଁ ବୋଲି କହିଲେ । ଭଗବାନ ବୁଝିଲେ, ଯଦ୍ୟପି ଅର୍ଜୁନ କ୍ଷତ୍ରିୟ ପୁଣି ମହାବୀର, ତଥାପି ସେ ମୋହଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇ ଏପରି କ୍ଷତ୍ରିୟ ସ୍ୱଭାବ ବିରୁଦ୍ଧ କଥା କହୁଅଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଏହି ମୋହ ଭାଙ୍ଗି ତାଙ୍କୁ ଯୁଦ୍ଧରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ କରିବାପାଇଁ ଭଗବାନ ତାଙ୍କୁ ଆତ୍ମଜ୍ଞାନର ଉପଦେଶ ଦେଲେ । ଏହି ଉପଦେଶ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଅର୍ଜୁନଙ୍କର କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ହେଲେ ଅଧିକ ସ୍ପଷ୍ଟୀକରଣ ପାଇଁ ସେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ନାନା ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରିଥିଲେ । ସେଥିମଧ୍ୟରୁ ଗୋଟିଏ ପ୍ରଶ୍ନ ହେଲା-ଲୋକମାନଙ୍କୁ କିଏ ବଳ ପୂର୍ବକ ପାପ କର୍ମରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ କରାଏ । ଅର୍ଥାତ୍ ମନୁଷ୍ୟ ଶିକ୍ଷା, ଉପଦେଶ ଓ ବିବେକ ବଳରେ କେଉଁ କର୍ମ ନିନ୍ଦାର ଯୋଗ୍ୟ, କେଉଁ କର୍ମ ପ୍ରଶଂସାର ଯୋଗ୍ୟ, ଏବଂ କାହିଁରେ ପାପ ଓ କାହିଁରେ ପୁଣ୍ୟ ହୁଏ, ଏହା ବୁଝିପାରେ । ତଥାପି ସମୟ ସମୟରେ ମନୁଷ୍ୟ କାହାଦ୍ୱାରା ନିଯୁକ୍ତ ହେଲପରି ପାପର ଅନୁଷ୍ଠାନ କରେ । ଉକ୍ତ ପାପ କାର୍ଯ୍ୟ ଅନୁଷ୍ଠାନ କରିବା ପୂର୍ବରେ ଓ ପରେ ତାହା ପାପ ବୋଲି ତାହାର ଯେପରି ଜ୍ଞାନ ଥାଏ, ଅନୁଷ୍ଠାନ ବେଳେ ତାହାର ସେ ଜ୍ଞାନ କୁଆଡ଼େ ଯାଏ ଅଥବା ଜ୍ଞାନ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ନିବୃତ୍ତ ହୋଇପାରେ ନାହିଁ କାହିଁକି ? ମନୁଷ୍ୟକୁ ବଳ ପୂର୍ବକ କିଏ ଏପରି ପ୍ରବୃତ୍ତ କରାଏ ? ଭଗବାନ ଏ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଯୋଡ଼ିଏ ଅକ୍ଷରରେ ଦେଲେ । ଭଗବାନ କହିଲେ, “ଏହା କାମ” ।

ଏ କାମ କିଅଣ, ଏହାର ଉତ୍ପତ୍ତି କେଉଁଠି, ଏହା କିପରି ମନୁଷ୍ୟକୁ ପାପ କର୍ମରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ କରାଏ, ଓ ଏହା କି ଉପାୟରେ

ତମଗାସ୍ତୁ — ଏ ସବୁ ବିଷୟରେ ଭଗବାନ ଯାହା କହିଲେ, ଏଥିରେ ତାହା ଆଲୋଚନା କରାଯାଉଛି ।

ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ସୁଖକର ପଦାର୍ଥ ପାଇବାକୁ ମନୁଷ୍ୟର ଯେଉଁ ତୃଷ୍ଣା ବା ଲୋଭ ହୁଏ, ତାହାକୁ 'କାମ' ବା କାମନା କୁହାଯାଏ । ଚକ୍ଷୁ, କର୍ଣ୍ଣ, ନାସା, ଜିହ୍ୱା, ଚର୍ମ — ଏ ପାଞ୍ଚଟି ମନୁଷ୍ୟର ଜ୍ଞାନେନ୍ଦ୍ରିୟ । ରୂପ, ରସ, ଗନ୍ଧ, ଶବ୍ଦ, ସ୍ପର୍ଶ — ଏହି ପାଞ୍ଚଟି ଇନ୍ଦ୍ରିୟର ବିଷୟ । ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ସହିତ ବିଷୟର ସଂଯୋଗ ହେଲେ ସୁଖ ଦୁଃଖ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୁଏ । ଜିହ୍ୱା ଇନ୍ଦ୍ରିୟର ବିଷୟ ରସ । କୌଣସି ମଧୁର ରସଯୁକ୍ତ ପଦାର୍ଥ ଜିହ୍ୱାର ସଂଯୋଗରେ ଆସିଲେ, ତାହା ତାକୁ ସୁଖକର ହୁଏ, ଏବଂ ସେ ପଦାର୍ଥ ପାଇବା ପାଇଁ ମନରେ ସଂକଳ୍ପ ହୁଏ ଓ ବୁଦ୍ଧି ଦ୍ୱାରା ଉପାୟ ସ୍ଥିର ହୁଏ । ଏଥିରୁ ଜଣାଗଲା—ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା କାମ ଉତ୍ତେଜିତ ହୁଏ ଏବଂ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ, ମନ, ବୁଦ୍ଧି ଏହାର ଅଧିଷ୍ଠାନ ଭୂମି । ଏହା ରଜୋଗୁଣରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ । ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ମନ, ବୁଦ୍ଧି ଦ୍ୱାରା କାମ ଜ୍ଞାନକୁ ଆବରଣ କରେ ଏବଂ ଦେହାଭିମାନୀ ଜୀବକୁ ମୋହିତ କରେ ।

ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନେ ସଦାବେଳେ ନିଜ ନିଜ କାମରେ ଲାଗିଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଉତ୍ତେଜିତ କାମର ସେବା କରିବାକୁ ଯାଇ ମନୁଷ୍ୟ ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ଦୁଃଖ, ଯାତନା, ଅଶାନ୍ତି, ବାଦ ବିବାଦ ବରଣ କରିଥାଏ । ଚର୍ମ ଇନ୍ଦ୍ରିୟର ତୃପ୍ତି ପାଇଁ ସୁକୋମଳ ଶଯ୍ୟା, ଜିହ୍ୱା ଇନ୍ଦ୍ରିୟର ତୃପ୍ତି ପାଇଁ ସୁମିଷ୍ଟ ଖାଦ୍ୟ, କର୍ଣ୍ଣ ଇନ୍ଦ୍ରିୟର ତୃପ୍ତି ପାଇଁ ସୁଲଳିତ ସଙ୍ଗୀତ, ନାସା ଇନ୍ଦ୍ରିୟର ତୃପ୍ତି ପାଇଁ ସୁବାସିତ ପ୍ରସାଧନ ସାମଗ୍ରୀ, ଏବଂ ଚକ୍ଷୁ ଇନ୍ଦ୍ରିୟର ତୃପ୍ତି ପାଇଁ ସୁନ୍ଦରରୂପ ଆବଶ୍ୟକ ହୁଏ । ଏହିପରି ପାଞ୍ଚ ଇନ୍ଦ୍ରିୟଯାକ

ତାଙ୍କର ଶାଖା ପ୍ରଶାଖା ମେଲାଇ ଲୋକଙ୍କୁ ଆବୃତ କରନ୍ତି । କାମନାରେ ଉତ୍ତେଜିତ ବ୍ୟକ୍ତି ହିତାହିତ ଜ୍ଞାନ ଶୂନ୍ୟହୋଇ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସାଧନ ପାଇଁ ଯେ କୌଣସି ପାପ କର୍ମ ବା ନିଷିଦ୍ଧ କର୍ମ କରିବାକୁ ପଶ୍ଚାଦ୍‌ପଦ ହୁଏ ନାହିଁ । କେହି ଏଥିରେ ବାଧା ଦେଲେ କ୍ରୋଧାନ୍ୱିତ ହୋଇ ତାହା ପ୍ରତି ଶତ୍ରୁତା ଆଚରଣ କରେ । ନାନା ଉପାୟରେ ଧନ ରୋଜଗାର ହେଉଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଆହୁରି ଅଧିକ ଧନ ଉପାର୍ଜନ ପାଇଁ ଲୋଭଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇ ଅହରହ ବିଭିନ୍ନ କର୍ମରେ ନିୟୋଜିତ ରହେ । ଗୋଟିଏ କାମ୍ୟବସ୍ତୁ ଭୋଗ ନ ସରୁଣୁ ଅନ୍ୟ ଗୋଟିଏ କାମ୍ୟବସ୍ତୁ ପାଇବାର ଇଚ୍ଛା ଜାତ ହୁଏ । କାମ୍ୟବସ୍ତୁ ଭୋଗରେ କାମ ତୃପ୍ତ ହୁଏ ନାହିଁ । ଅଗ୍ନି ଯେପରି ସମିଧ, ଘୃତ ଆଦି ଦ୍ୱାରା ତୃପ୍ତ ନ ହୋଇ ଜଳି ଉଠେ ଓ ଅତୃପ୍ତି ସୂଚକ ଅଗ୍ନିକଣାମାନ ପ୍ରକାଶ କରେ, ସେହିପରି କାମନା କାମ୍ୟବସ୍ତୁ ପ୍ରାପ୍ତି ବା ଭୋଗରେ ତୃପ୍ତ ନ ହୋଇ ଅଧିକ ଉତ୍ତେଜିତ ହୋଇ ଅତୃପ୍ତି ରୂପ ନୂତନ ନୂତନ ଆଶା ପ୍ରକାଶ କରେ । କାମ୍ୟବସ୍ତୁ ଭୋଗରେ ଯେଉଁ ସୁଖ, ତାହା ରାଜସ ସୁଖ । ତେଣୁ ଏହା ପ୍ରଥମରେ ସୁଖକର ବୋଧ ହେଲେହେଁ ପରିଣାମରେ ଦୁଃଖଦାୟକ । କାମ୍ୟବସ୍ତୁ ପାଇବାରେ ବାଧା ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ ତାହା କ୍ରୋଧରେ ପରିଣତ ହୁଏ । କ୍ରୋଧରୁ ମୋହ, ମୋହରୁ ସ୍ମରଣଶକ୍ତି ନାଶ ଓ ସ୍ମରଣଶକ୍ତି ବିନାଶରୁ ବୁଦ୍ଧି ନାଶ ହୁଏ । ବୁଦ୍ଧି ନାଶ ହେଲେ ପ୍ରାଣୀ ମୃତପରି ନିଶ୍ଚେଷ୍ଟ ହୁଏ । କାମ ଜ୍ଞାନର ବିରୋଧୀ । ତେଣୁ ମୋକ୍ଷର ମଧ୍ୟ ବିରୋଧୀ । କାମାସକ୍ତ ହେଲେ କଦାପି ଯୋଗସାଧନ ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ । କାରଣ କାମନାଶୂନ୍ୟ ହୋଇ କର୍ମାନୁଷ୍ଠାନ ନ କଲେ ଚିତ୍ତଶୁଦ୍ଧି ହେବ ନାହିଁ ଓ ଚିତ୍ତଶୁଦ୍ଧି ନ ହେଲେ ଜ୍ଞାନ ଉଦୟ ହେବ ନାହିଁ । କାମନାରେ

ଯାହାର ମନ ସର୍ବଦା ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ-ଯୋଗ ସାଧନ କରିବା ପକ୍ଷରେ ସମ୍ଭବ ? ଏହିପରି କାମନା ସାଧାରଣତଃ ଜୀବନରେ ସର୍ବ ପ୍ରକାର ଅଶାନ୍ତି ଉପଦ୍ରବର କାରଣ ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଦିଗରେ ସବୁ ସାଧନାର ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ହୁଏ ।

ଏ ପ୍ରକାର ଉକ୍ତ 'କାମ'କୁ ଦମନ କରିବାର ପ୍ରଥମ ସୋପାନ ହେଉଛି, କାମନା ବର୍ଜନ କରିବା ବା କାମ୍ୟବସ୍ତୁ ଉପଭୋଗ ନ କରିବା । କାରଣ ଅଗ୍ନିକୁ ନିର୍ବାପିତ କରିବାକୁ ହେଲେ ଯେପରି ସମିଧ ଆଦି ବାହାର କରି ନିଆଯାଏ, ସେହିପରି କାମକୁ ଦମନ କରିବାକୁ ହେଲେ ତାହାର ଭୋଗ୍ୟ ବସ୍ତୁକୁ ପରିହାର କରିବା ଦରକାର । ମନ ଓ ବୁଦ୍ଧି ସଂଯତ ହେଲେ ଏହା ସହଜ ହେବ । ମନ ଓ ବୁଦ୍ଧିକୁ ସମସ୍ତ ବିଷୟରୁ ନିବୃତ୍ତ କରି ଈଶ୍ୱରଙ୍କଠାରେ ସ୍ଥାପନ କରିବ । ଅର୍ଥାତ୍ ମନରେ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଚିନ୍ତା ନ କରି କେବଳ ଈଶ୍ୱର ଚିନ୍ତା କରିବ ଓ ବୁଦ୍ଧି ପ୍ରୟୋଗ କରି କେବଳ ଈଶ୍ୱର ତତ୍ତ୍ୱ ଆଲୋଚନା କରିବ । ମନ, ବୁଦ୍ଧି ସଂଯତ ହେଲେ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନେ ଆପେ ଆପେ ସଂଯତ ହେବେ । ଏପରି ନ କଲେ ଅର୍ଥାତ୍ ଈଶ୍ୱରାନୁଗ୍ରହ ଲାଭ ନ ହେଲେ ନିଜ ବଳର ବୁଦ୍ଧିରେ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଦମନ କରିବା ସହଜ ନୁହେଁ । ମନ ଓ ବୁଦ୍ଧି ଈଶ୍ୱରନିଷ୍ଠ ହେଲେ ବିଷୟ ବାସନା କମିଯିବ ଓ ଜ୍ଞାନାଭିଳାଷ ଜାତ ହେବ ଯାହା ସତ୍ତ୍ୱ ଗୁଣର ଲକ୍ଷଣ । ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣ ବୃଦ୍ଧି ହେଲେ ରଜୋଗୁଣର ପ୍ରବଳତା ହ୍ରାସ ପାଇବ । କାମ ରଜୋଗୁଣରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଥିବାରୁ ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣ ବୃଦ୍ଧି ଦ୍ୱାରା ରଜୋଗୁଣ ନିବୃତ୍ତି ହେଲେ କାମର ପ୍ରଭାବ ହ୍ରାସ ପାଇବ ।।

ଅତଏବ ସବୁ ପ୍ରକାର ଅଶାନ୍ତି ଓ ଦୁଃଖରୁ ଶାନ୍ତି ପାଇ

[illegible] ସୁସ୍ଥ ଜୀବନ ଯାପନ କରିବାକୁ ହେଲେ ସେ ସମସ୍ତ ଦୁଃଖଦ କାମନା ଓ ତହିଁରୁ ଜାତ କ୍ରୋଧ, ଲୋଭ ଏମାନଙ୍କୁ ସବୁ ପ୍ରକାରେ ଯତ୍ନକରି ତ୍ୟାଗ କରିବା ଉଚିତ୍ । ଏହା ସ୍ପଷ୍ଟ ଗୀତାରେ ଭଗବାନଙ୍କ ଉପଦେଶ ।

ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଧାରାରେ ସମାଜ ବାଦର ସ୍ୱରୂପ

ସମାଜବାଦ କହିଲେ ମୋଟା ମୋଟି ବୁଝାଯାଏ ସମାଜରେ ସମସ୍ତେ ସମାନ ହେବେ । ଅର୍ଥାତ୍ ଜଣେ ବଡ଼, ଜଣେ ସାନ, ଏପରି ବିଚାର କରାଯିବ ନାହିଁ । ସମାଜର ସୁବିଧା ସୁଯୋଗ ସମସ୍ତେ ସମାନ ଭାବରେ ଉପଭୋଗ କରିବେ । ଏ ମନ୍ତ୍ରର ପ୍ରଚାର ଚାଲିଛି । ତାକୁ କାର୍ଯ୍ୟରେ ରୂପାୟିତ କରିବା ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା ମଧ୍ୟ ଚାଲିଛି । ମାତ୍ର କୃତକାର୍ଯ୍ୟତା କେତେ ହାସଲ କରାଯାଇ ପାରିଛି ? ଅବଶ୍ୟ ସମାଜର ବହୁତ ସମୃଦ୍ଧ ଉନ୍ନତି ସାଧିତ ହୋଇଛି । ଶିକ୍ଷା, ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ, କୃଷି, ଶିଳ୍ପ ପ୍ରଭୃତି ଦିଗରେ ଦେଶ ବହୁତ ଅଗ୍ରଗତି କରିଛି । ଦେଶର ସମ୍ପତ୍ତି ବଢ଼ିଛି, ଜୀବନଧାରଣମାନ ବଢ଼ିଛି । ମାତ୍ର ସମାଜରୁ ବିଷମତା ଦୂର ହୋଇଛି କି ? ସମାଜରେ ଚେଷ୍ଟାଦ୍ୱାରା ବା ଯୋଜନାଦ୍ୱାରା ଯେଉଁ ସୁବିଧା ସୁଯୋଗ ସୃଷ୍ଟି କରାଯାଇଛି ବା ଯେଉଁ ଅଧିକା ସମ୍ପଦ ବା ସମ୍ପତ୍ତି ସୃଷ୍ଟି କରାଯାଇଛି, ସେଥିରୁ ସମସ୍ତେ ସମାନ ଭାବରେ ତାଙ୍କର ଅଂଶ ପାଉଛନ୍ତି କି ? ବୋଧହୁଏ ନୁହେଁ । ବିଷମତା ଯେପରି ଥିଲା, ସମସ୍ତ ଚେଷ୍ଟା ସତ୍ତ୍ୱେ, ସେପରି ରହିଛି । ପାଠୁଆ, ଅପାଠୁଆ, ଧନୀ, ଗରିବ, ସୁସ୍ଥ, ରୋଗୀ ଯେପରି ଥିଲେ, ସେପରି ଅଛନ୍ତି । ଏସବୁ ଦେଖିଲେ ଯୋଜନା ବିଫଳ ହୋଇଛି ବୋଲି ମନେହୁଏ । ଅଭିବୃଦ୍ଧି ତ ସବୁକ୍ଷେତ୍ରରେ

ହେଉଛି । ତେବେ ଯୋଜନା ବିଫଳ ହେଲା କିପରି ? ପୁଣି ଗରିବଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ବଢ଼ି ଚାଲିଛି । ଏହା କାହିଁକି ହେଉଛି ? ଗରିବଙ୍କ ଅବସ୍ଥାର ଉନ୍ନତି କରିବା ପାଇଁ କଅଣ ଯୋଜନାରେ ବ୍ୟବସ୍ଥା ନାହିଁ ? ସେପରି ବହୁ ପ୍ରକାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହେଉଛି ବୋଲି ଶୁଣାଯାଉଛି । ମାତ୍ର ସେ ସବୁ ଆଶାନୁରୂପ ଫଳପ୍ରସୂ ହେଉନାହିଁ । କାରଣସ୍ୱରୂପ କୁହାଯାଉଛି — ସାହାଯ୍ୟ ଧନ ବାଣ୍ଟମାରଣା ହୋଇଯାଉଛି ବା ଗ୍ରହୀତା ଉପଯୁକ୍ତ ଭାବରେ ବିନିଯୋଗ କରୁନାହିଁ ବା ଅନ୍ୟ ବାଟରେ ଖର୍ଚ୍ଚ କରି ଦେଉଛି । ପ୍ରକୃତ ପକ୍ଷର ଲୋକଙ୍କର — କର୍ମଚାରୀ ହୁଅନ୍ତୁ ବା ଜନସାଧାରଣ ହୁଅନ୍ତୁ- କାର୍ଯ୍ୟରେ ନିଷ୍ଠାର ଅଭାବ ରହିଛି । ପରିଶ୍ରମ କାତରତା, ଆଳସ୍ୟ ଲୋକଚରିତ୍ରକୁ କଳୁଷିତ କରିଛି । ବିନା ପରିଶ୍ରମରେ ଧନ ପାଇବା, ଅଳ୍ପ ପରିଶ୍ରମରେ ବହୁତ ପାଇବା, ନିଜ ଶକ୍ତି ବା ଯୋଗ୍ୟତାର ଅଷ୍ଟତ ଧନ ପାଇବା ପ୍ରଭୃତି ଅଯୌକ୍ତିକ କଳ୍ପନା ଏକ ପ୍ରକାର ସାମାଜିକ ବ୍ୟାଧିରେ ପରିଣତ ହୋଇଛି । ତଥାପି ଆଶା କରାଯାଉଛି ଯେ ଆଜି ଦୁଇ ଚାରିଟା ଯୋଜନା କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହୋଇଗଲେ ବୋଧହୁଏ ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ବିଷମତା ଦୂର ହୋଇଯିବ ଓ ସମସ୍ତେ ସମାନ ହୋଇଯିବେ । ମାତ୍ର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ଦେଖିଲେ ଜଣାଯିବ — ଏ ବିଷମତା ପ୍ରକୃତି ସୃଷ୍ଟ । ମନୁଷ୍ୟ ଯେତେ ଚେଷ୍ଟା କଲେ ମଧ୍ୟ ତାକୁ ଲୋପ କରିପାରିବ ନାହିଁ । ଏ ମତ ସପକ୍ଷରେ ନିମ୍ନରେ ଆଲୋଚନା କରାଗଲା ।

ବ୍ରହ୍ମ ଏକ ଓ ଅଖଣ୍ଡ—ସେ ସର୍ବବ୍ୟାପୀ । ବ୍ରହ୍ମଙ୍କର ଯେଉଁ ଅଂଶ ପ୍ରକୃତିରୁ ଜାତ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ ମନକୁ ଆକର୍ଷଣ କରେ, ତାହା ଜୀବ ନାମରେ କଥିତ । ଅର୍ଥାତ୍ ଜୀବାତ୍ମା, ପରମାତ୍ମାଙ୍କର

ଅଖଣ୍ଡିତ ଅଂଶ । ସବୁ ମନୁଷ୍ୟଙ୍କ ଦେହରେ ଏକ ଜୀବ ବିଦ୍ୟମାନ । ଏଥିରୁ ଜଣାଗଲା—ଆତ୍ମ ଭାବରେ ସବୁ ମନୁଷ୍ୟ ସମାନ । ସମସ୍ତଙ୍କର ଚୈତନ୍ୟଶକ୍ତି ସମାନ । ମାତ୍ର ଅନାତ୍ମ ଭାବରେ କେହି କାହା ସହିତ ସମାନ ନୁହେଁ । ସମସ୍ତଙ୍କର ଶରୀର ଗଠନ ସମାନ ନୁହେଁ । କିଏ ସୁନ୍ଦର, କିଏ କୁତ୍ସିତ, କିଏ ଦୀର୍ଘ, କିଏ ଖର୍ବ, କିଏ ଦୁର୍ବଳ, କିଏ ବଳିଷ୍ଠ, କିଏ ରୋଗୀ, କିଏ ସୁସ୍ଥ । ସମସ୍ତଙ୍କର ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ମଧ୍ୟ ସମାନ ନୁହେଁ । କାହାକୁ ଦିଶୁ ନାହିଁ ତ କାହାକୁ ଶୁଭୁ ନାହିଁ । କିଏ ପଙ୍ଗୁ ତ କାହାର ହସ୍ତ ନାହିଁ, କିଏ ବା ବାକ୍‌ଶକ୍ତିହୀନ । ସମସ୍ତଙ୍କର ମନ ଓ ବୁଦ୍ଧି ମଧ୍ୟ ସମାନ ଭାବରେ ବିକଶିତ ନୁହେଁ । ଏ ବିଷମତା ଜନ୍ମଗତ ଅର୍ଥାତ୍ ପୂର୍ବ ଜନ୍ମକୃତ କର୍ମ ଓ ବାସନାରୁ ସୃଷ୍ଟ ସଂସ୍କାର ଅନୁସାରେ ଲୋକ ଦେହ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟ, ମନ ବୁଦ୍ଧି ପାଇଥାଏ ଓ ତାହାର କର୍ମ ପ୍ରବୃତ୍ତି ମଧ୍ୟ ତଦନୁସାରେ ହୋଇଥାଏ । ଦେହ ଭିତରେ ଥିବା ଜୀବ କିନ୍ତୁ କର୍ମ କରନ୍ତି ନାହିଁ କି ଲୋକର ସୁଖ, ଦୁଃଖ ଭୋଗ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ସେ ସବୁ ଭ୍ରମରେ ଜୀବଠାରେ ଆରୋପିତ ହୁଏ । ଜୀବ ନିର୍ଲିପ୍ତ, ନିଃସଙ୍ଗ ଭାବରେ ସାକ୍ଷୀ ସ୍ୱରୂପ ଦେହରେ ବିଦ୍ୟମାନ ଥାଆନ୍ତି । କର୍ମର କାରଣ ବା କର୍ତ୍ତା ହେଲ୍ ତ୍ରିଗୁଣ (ସତ୍ତ୍ୱ, ରଜଃ, ତମଃ) ଓ ତହିଁରୁ ଜାତ ଦେହ, ମନ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଆଦି । ଏମାନେ ଜଡ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଜୀବର ସାନ୍ନିଧ୍ୟ ଲାଭ କରିବାରୁ ଏମାନଙ୍କର କ୍ରିୟାଶକ୍ତି ଜାତ ହୁଏ । ଯେହେତୁ ଶରୀର, ଇନ୍ଦ୍ରିୟ, ମନ, ବୁଦ୍ଧି ବିଭିନ୍ନ, ତେଣୁ କର୍ମଶକ୍ତି ମଧ୍ୟ ବିଭିନ୍ନ । ଲୋକମାନଙ୍କର ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ନିଷ୍ଠା ମଧ୍ୟ ବିଭିନ୍ନ । କର୍ମଶକ୍ତି ଓ କର୍ମପ୍ରେରଣା ବିଭିନ୍ନ ହେବାରୁ ଫଳ ମଧ୍ୟ ବିଭିନ୍ନ ହେବ । ଅର୍ଥାତ୍ ସମସ୍ତେ ସମାନ ପାଉଥା

ସମାନ ରୋଜଗାରିଆ ହେବେ, ଏହା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ଯେ ଯେପରି କର୍ମ କରିବ ଓ ଯାହାର କର୍ମଶକ୍ତି ଯେପରି, ସେ ସେହି ଅନୁସାରେ ଫଳ ପାଇବ । ପୁଣି ଫଳ ଯାହା ପାଇବ ତାହାର ଉପଯୋଗ ମଧ୍ୟ ସମସ୍ତେ ଏକ ପ୍ରକାରେ ବା ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ହିସାବରେ କରି କରିପାରିବେ ନାହିଁ । କାରଣ ମନ ଓ ବୁଦ୍ଧି ବିଭିନ୍ନ ଥିବାରୁ ମୂଲ୍ୟବୋଧ ଓ ବିଚାର ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଭିନ୍ନ ହେବ । ଏ ବିଷମତା ଯେ କେବଳ ମନୁଷ୍ୟ ଦେହରେ ଅଛି, ତାହା ନୁହେଁ । ଦେଶର ପ୍ରାକୃତିକ ପରିବେଶର ମଧ୍ୟରେ ବିଭିନ୍ନତା ଅଛି । ଯେପରି ଦେଶର କେଉଁ ଅଂଶ ଉର୍ବର, କିଏ ବା ଅନୁର୍ବର, କିଏ ବାଲିଆ, କିଏ ପଥୁରିଆ, କେଉଁଠି ବହୁଳ ବୃଷ୍ଟିପାତ, କେଉଁଠି ବୃଷ୍ଟିପାତ ସ୍ୱଳ୍ପ, କେଉଁଠି ନଦୀ ପ୍ରବାହିତ, କିଏ ମରୁଭୂମି, କେଉଁଠି ଖଣିଜ ଦ୍ରବ୍ୟ ଓ ଜଙ୍ଗଲ ଭରପୂର, କେଉଁଠି ଆଦୌ ନାହିଁ ଇତ୍ୟାଦି । ଯେ ଅନୁକୂଳ ପ୍ରାକୃତିକ ପରିବେଶରେ ରହିଛି, ସେ ସ୍ୱଭାବିକ ଅଧିକ କର୍ମକ୍ଷମ ହେବ ଓ ଅଧିକ ଫଳ ବା ଅଧିକ ଉତ୍ପନ୍ନ ଦ୍ରବ୍ୟ ପାଇବ । ଏହି ପରିବେଶର ପ୍ରଭାବ ମଧ୍ୟ ଆଞ୍ଚଳିକ ବୈଷମ୍ୟର ଅନ୍ୟତମ କାରଣ ।

ଏ ଆଲୋଚନାରୁ ଜଣାଯିବ – ଯେଉଁ ପ୍ରକାର ସମାନତା ଆଣିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରାଯାଉଛି, ତାହା ପ୍ରକୃତିର ନିୟମ ନୁହେଁ । ସମସ୍ତେ ସମାନ ପାଠୁଆ, ସମାନ ବୁଦ୍ଧିଆ, ସମାନ ଧର୍ମୀ ହୋଇପାରିବେ ନାହିଁ । ସମାଜରେ ପାଠୁଆ, ଅପାଠୁଆ, ବଳୁଆ, ଦୁର୍ବଳିଆ, ବୁଦ୍ଧିଆ, ନିର୍ବୁଦ୍ଧିଆ ରହିବେ । ମାତ୍ର ସମସ୍ତଙ୍କର ଅଧିକାର ସମାନ । ସମାଜର ବିଭିନ୍ନ କର୍ମପାଇଁ ସମସ୍ତେ ନିଜର ଶକ୍ତି ଅନୁସାରେ ଅବଦାନ ଦେବେ ଓ ଚାହିଦା ଅନୁସାରେ ସମ୍ପଦ

ଉପଦ୍ରବ କରିବେ । ଶିଶୁ, ବୃଦ୍ଧ, ରୋଗୀ, ଅକ୍ଷମ ଲୋକଙ୍କର ଅବଦାନ ବେବାଙ୍କରେ ଶକ୍ତ ନଥାଏ । ତେବେ ସେମାନଙ୍କର କଅଣ ଉପଭୋଗ କରିବାର ଅଧିକାର ରହିବ ନାହିଁ ? ଉପଭୋଗକୁ ଅବଦାନ ସହ ସମ୍ପୃକ୍ତ ନକରି ଅବଦାନକୁ ଶକ୍ତି ସହ ଓ ଉପଭୋଗକୁ ଚାହିଦା ସହ ସମ୍ପୃକ୍ତ କରାଯିବା ଉଚିତ୍ । ଚାହିଦାଠୁ ଅତି ବେଶୀ ତାରତମ୍ୟ ରହିବା ମଧ୍ୟ ଅବାଞ୍ଛିତ । ମାତ୍ର ଏ କଥା ସମାଜରେ ସ୍ୱୀକାର କରାଯାଉ ନାହିଁ । ଆଇନ ବଳରେ ଏହା ପ୍ରଚଳନ କରାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ତେଣୁ ସେ ପ୍ରକାର ଭାବଧାରା ଉପରେ ତର୍କ ବିତର୍କ କରି ଉପଦେଶକୁ ସିଦ୍ଧି ଯେଉଁଠି ଯେତେ ସୁବିଧା, ସୁଯୋଗ, ସମ୍ବଳ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇ ପାରିବ – କରାଯାଉ । ସବୁ ମଣିଷ ଆତ୍ମ ଭାବରେ ସମାନ — ଏ ଚିନ୍ତା ସମାଜରେ ପ୍ରଚଳିତ ହେଉ । ଶାସ୍ତ୍ର, ପୁରାଣ, ଗୀତା, ଭାଗବତ, ବାଇବେଲ, କୋରାନ୍, ସମସ୍ତେ କହିଲେ, ଏଥିପାଇଁ ସୁଯୋଗ ସୃଷ୍ଟି କରାଯାଉ । ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଚିନ୍ତାଧାରା ମୁଷ୍ଟିମେୟ ସାଧୁସନ୍ଥଙ୍କ ପାଖରେ ସୀମାବଦ୍ଧ ନ ହୋଇ ସମ୍ପ୍ରସାରିତ ହେଉ । ତାହାହେଲେ ସମାଜରେ ପ୍ରେମ, ସୌହାର୍ଦ୍ଦ୍ୟର ବାତାବରଣ ସୃଷ୍ଟି ହେବ । ହିଂସା, ଦ୍ୱେଷ, ଅପହରଣ, ନିଷ୍ଠୁରତା ପ୍ରଭୃତି ଅମାନୁଷିକ କାର୍ଯ୍ୟ ଆପେ ଆପେ କମିଯିବ । ପରସ୍ପର ମଧ୍ୟରେ ଶରୀର ଓ କର୍ମ ହିସାବରେ ପାର୍ଥକ୍ୟ ହେଲେ ମଧ୍ୟ କେହି କାହାକୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ମଣିବେ ନାହିଁ । ପାରସ୍ପରିକ ସ୍ନେହ, ସହାନୁଭୂତି, ଦୟା ବିରାଜମାନ କରିବ । ଜଣଙ୍କ ପାଖରେ ବଳକା ଖାଦ୍ୟ ଥିଲାବେଳେ ପଡୋଶୀ ଖାଦ୍ୟଅଭାବରେ କଷ୍ଟ ପାଇବ, ଏହା ସେ ସହ୍ୟ କରିପାରିବ ନାହିଁ । ଅର୍ଥାତ୍ ସମ୍ବଳର ସୁଷମ ବଣ୍ଟନ ସ୍ୱତଃ ହୋଇଯିବ । ସମସ୍ତେ ଭଗବାନ ନାମରେ (ଯିଶୁ, ଅଲ୍ଲା, ବିଷ୍ଣୁ) ସେହି ଏକ

ବ୍ରହ୍ମଙ୍କର ପୂଜା କରୁଅଛନ୍ତି । ବ୍ରହ୍ମରେ ବିଭିନ୍ନତା ନାହିଁ । ଯେ ଯେଉଁ ପ୍ରଣାଳୀରେ ଈଶ୍ୱର ପୂଜା ଆରାଧନା କରୁ ପଛକେ, ସମସ୍ତେ ଏକ ବ୍ରହ୍ମନିଷ୍ଠ ହେଲେ ଓ ସମସ୍ତେ ଏକ ବ୍ରହ୍ମଙ୍କର ଲୀଳାମୟ ପ୍ରକାଶ — ଏକଥା ବୁଝିଲେ ସାମ୍ପ୍ରଦାୟିକ ବିଦ୍ୱେଷ ରହିବ ନାହିଁ । ସମାଜ କଲ୍ୟାଣ, ମାନବ କଲ୍ୟାଣ ଭାବଧାରାରେ ଲୋକେ ଅନୁପ୍ରାଣିତ ହେବେ । ଏହିପରି ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଭିତ୍ତିରେ ସମାଜରେ ସମତା ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେଲେ ଦେଶର ଶାସନଗତ କାର୍ଯ୍ୟପ୍ରଣାଳୀ ମଧ୍ୟ ସୁଗମ ହେବ । ପ୍ରକୃତି ସୃଷ୍ଟ ଅସମାନତା ଥାଇଁ ମଧ୍ୟ ସମାଜରେ ଶାନ୍ତି ସ୍ଥାପିତ ହେବ ଓ କେହି ଦୁଃଖରେ ରହିବେ ନାହିଁ ।

ଭଗବାନ ପକ୍ଷପାତ କରନ୍ତି ?

ଦୁଇ ପକ୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ବିବାଦ ମୀମାଂସା କରିବା ବ୍ୟକ୍ତି ଯଦି କୌଣସି ଗୋଟିଏ ପକ୍ଷକୁ ଢଳିଲା ଅର୍ଥାତ୍ ଅଯୌକ୍ତିକ ଭାବରେ ଗୋଟିଏ ପକ୍ଷର କଥାକୁ ସମର୍ଥନ କଲା, ତାହାହେଲେ ବିଚାର-ବିଭ୍ରାଟ ହେଲା ବୋଲି ଆମେ ଭାବିଥାଉଁ । ବିଚାରରେ ପବିତ୍ରତା ନଷ୍ଟ ହେଲା । ଏପରି ହେଲେ ପ୍ରକୃତ ନ୍ୟାୟ ମିଳିବା ବିଡମ୍ବିତ ହୁଏ । ଏଥିପାଇଁ ବିଚାରକଙ୍କୁ ଦଳ, ପକ୍ଷ, ମତର ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ ରହି ସ୍ୱାର୍ଥର ଲେଶମାତ୍ର କଳ୍ପନା ମନରେ ନରଖି ଘଟଣାର ଅନୁଧ୍ୟାନ କରି ନ୍ୟାୟ ଦେବାକୁ ହୁଏ । ସେଥିପାଇଁ ବିଚାରକମାନଙ୍କୁ 'ଧର୍ମାବତାର' କୁହାଯାଏ । ଅର୍ଥାତ୍ ସେମାନେ ଧର୍ମ ବା ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ଅବତାର ବା ପ୍ରତିନିଧି ବୋଲି ଧରାଯାଏ । ଏପରି ବିଶ୍ୱାସର କାରଣ — ଈଶ୍ୱର ନିରପେକ୍ଷ ଏବଂ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ପରି ନିରପେକ୍ଷ ଭାବରେ ବିଚାରକ କାମ କରନ୍ତି ବୋଲି ଧରାଯାଏ ।

ଏଥିରୁ ଜଣାଗଲା – ଈଶ୍ୱର ନିରପେକ୍ଷ ବୋଲି ଆମର ସର୍ବଦା ବିଶ୍ୱାସ ରହିଛି । ମାତ୍ର ଆମେ ସବୁବେଳେ ସେହି ବିଶ୍ୱାସର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ କାମ କରୁନାହୁଁ । ଈଶ୍ୱର ପକ୍ଷପାତିତା କରନ୍ତି ବୋଲି ଅନେକ ସମୟରେ କୁହାଯାଏ । ଅର୍ଥାତ୍ ସେ ଭକ୍ତମାନଙ୍କୁ ସବୁପ୍ରକାର ସୁବିଧା ସୁଯୋଗ ଦିଅନ୍ତି, ବିପଦାପଦରୁ ରକ୍ଷା କରନ୍ତି, ଆଦର କରି ନିଜ ପାଖକୁ ନିଅନ୍ତି ଅର୍ଥାତ୍ ମୁକ୍ତି ଦିଅନ୍ତି । ମାତ୍ର ଅଭକ୍ତମାନଙ୍କୁ ସେ ଦୟା ଦେଖାନ୍ତି ନାହିଁ । ସେମାନେ ସଂସାରରେ ନାନା ଦୁଃଖ କଷ୍ଟ ଭୋଗ କରନ୍ତି । ଏପରିକି ଭଗବାନଙ୍କୁ ଭଜନ କରୁଥିବା ଲୋକ ବା ଭକ୍ତ ତାହାର ଇପ୍ସିତ ଜିନିଷ ନ ପାଇଲେ ବା କୌଣସି ଦୁଃଖ କଷ୍ଟର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେଲେ ନିଜ ଭକ୍ତିରେ ବିଶ୍ୱାସ ହରାଏ ଏବଂ ଭାବେ ଯେ ସେ ଯଦି ପ୍ରକୃତ ଭକ୍ତ ହୋଇଥାଆନ୍ତା, ତାହାହେଲେ ତାହାର କଅଣ ଏପରି ଦୁଃଖ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ହୁଅନ୍ତା । ସେ ନିଜକୁ ଅଭକ୍ତ ସ୍ତରକୁ ନେଇ ଆସି ଭଗବାନ ଅଭକ୍ତମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ପକ୍ଷପାତ କରୁଛନ୍ତି ବୋଲି ତାଙ୍କୁ ଗାଳିଦିଏ ବା ନିନ୍ଦାକରେ । ଏହା ଭକ୍ତର ଭଗବାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଅଭିମାନରୁ ହୁଏ ସତ, ମାତ୍ର ଅସଲ କଥା – ଭକ୍ତ ଗାଳି ଦେଲାବେଳେ ନିଜକୁ ଅଭକ୍ତ ବୋଲି ଭାବେ । କାରଣ ତାହାର ଦୃଢ଼ ଧାରଣା - ଭକ୍ତର ଡାକ ଭଗବାନ ନିଶ୍ଚୟ ଶୁଣନ୍ତି ଓ ତାହାର ଦୁଃଖ କଷ୍ଟ ସେ ସହ୍ୟ କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଏହି ପ୍ରକାର ଭାବ ବ୍ୟକ୍ତ କରୁଥିବା ଶହ ଶହ ଜଣାଣ ଭଜନ ଆମ ସମାଜରେ ପ୍ରଚଳିତ ଅଛି । ଏଥିରୁ ଜଣାଯାଏ—'ଭଗବାନ ନିରପେକ୍ଷ' – ଏ ଭାବ ଅପେକ୍ଷା 'ଭଗବାନ ପକ୍ଷପାତୀ' – ଏ ଭାବ ଲୋକମାନଙ୍କ ମନରେ ଦୃଢ଼ତାର ଆସନ ଅଧିକାର କରିଛି । ତାହାହେଲେ ସତରେ କଅଣ ଭଗବାନ ଭକ୍ତ ଓ ଅଭକ୍ତ ଭିତରେ ପ୍ରଭେଦ ଦେଖନ୍ତି ?

ଅଭକ୍ତମାନଙ୍କୁ ନିଜ ଅନୁଗ୍ରହରୁ ବଞ୍ଚିତ କରନ୍ତି ? ଭକ୍ତକୁ ସୁଖ ଓ ଅଭକ୍ତକୁ ଦୁଃଖ ଦିଅନ୍ତି ?

ଭଗବାନଙ୍କୁ ଆମର ଶାସ୍ତ୍ରମାନଙ୍କରେ ନିଃସଙ୍ଗ, ନିର୍ଲିପ୍ତ, ନିଷ୍କ୍ରିୟ, ଉଦାସୀନ ରୂପେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି । ତେଣୁ ସେ ପକ୍ଷପାତୀ ହେବା ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠୁନାହିଁ । ସେ ଭକ୍ତ, ଅଭକ୍ତ ନିର୍ବିଶେଷରେ ସମସ୍ତଙ୍କ ପ୍ରତି ସମାନ ଅଟନ୍ତି । କେହି ତାଙ୍କର ଶତ୍ରୁ ବା ମିତ୍ର ନୁହେଁ । ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କର ଭକ୍ତ ପ୍ରତି ଯେ ବିଶେଷ ଅନୁଗ୍ରହ ଥିବାର ବୋଧହୁଏ, ତାହା ଭକ୍ତର ଭକ୍ତିଗୁଣରେ ହୁଏ । ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ପକ୍ଷପାତିତା ଦୋଷରୁ ନୁହେଁ । କାରଣ ଯେଉଁମାନେ ଏକାନ୍ତ ଭକ୍ତିର ସହିତ ଭଗବାନଙ୍କର ପୂଜା କରନ୍ତି, ସେମାନେ ଜଗତକୁ ଭଗବାନଙ୍କର ସ୍ୱରୂପ ମଣୁଥିବାରୁ ଜଗତରେ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଭଗବାନଙ୍କଠାରେ ଅବସ୍ଥାନ କରନ୍ତି ଏବଂ ଭକ୍ତିଦ୍ୱାରା ତାଙ୍କର ହୃଦୟ ସ୍ୱଚ୍ଛ ହୋଇଥିବାରୁ ଧାନ ବଳରେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଆପଣା ହୃଦୟରେ ପ୍ରତିବିମ୍ବିତ କରାଇ ପାରନ୍ତି । ମାତ୍ର ଅଭକ୍ତ ଜଗତକୁ ଭଗବାନଙ୍କଠାରୁ ପୃଥକ୍ ମଣୁଥିବାରୁ ଭଗବାନଙ୍କଠାରେ ରହିପାରନ୍ତି ନାହିଁ ଏବଂ ତାଙ୍କର ହୃଦୟ ଅସ୍ୱଚ୍ଛ ଥିବାରୁ ଭଗବାନ ପ୍ରତିବିମ୍ବିତ ହୋଇପାରନ୍ତି ନାହିଁ ।

ଏଥିରୁ ଜଣାଯିବ — ଭକ୍ତ ଯାହା ପାଏ, ତାହା ତାହାର ଭକ୍ତି ପ୍ରଭାବରେ ସ୍ୱତଃ ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏ । ଭଗବାନଙ୍କ ଇଚ୍ଛାରୁ ନୁହେଁ । 'ଭଗବାନ ଦେଲେ' 'ଭଗବାନ ଦେଲେ ନାହିଁ' କହିଲେ ସମସ୍ତ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ତତ୍ତ୍ୱାଧାର ବିପର୍ଯ୍ୟସ୍ତ ହୋଇଯିବ । ପ୍ରକୃତି କର୍ମର କର୍ତ୍ତା ଓ କର୍ମ ଅନୁସାରେ ଫଳ ସ୍ୱତଃ ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ ହୁଏ । ଚୈତନ୍ୟମୟ ପୁରୁଷ ବା ଭଗବାନଙ୍କ ସାନିଧ୍ୟ ଯୋଗୁ ସମସ୍ତ

କ୍ରିୟା ତ୍ରିଗୁଣାତ୍ମିକା ପ୍ରକୃତି ଦ୍ୱାରା ସଂଘଟିତ ହୁଏ । ତାଙ୍କର ସାନ୍ନିଧ୍ୟ ଯୋଗୁ ହେଉଥିବାରୁ ତାଙ୍କୁ ସର୍ବକର୍ମର କାରଣ ଓ ସର୍ବଫଳଦାତା କୁହାଯାଏ । ଏଣୁ ଭଗବାନଙ୍କ ନିରପେକ୍ଷତା ବିଷୟରେ ସନ୍ଦେହ କରିବାର କିଛି କାରଣ ନାହିଁ । ଭଗବାନଙ୍କୁ ଏକାନ୍ତ ଭକ୍ତି କଲେ ମନ ନିର୍ମଳ ହୁଏ । ମନ ନିର୍ମଳ ହେଲେ ଜ୍ଞାନାଲୋକ ଉଦ୍ଭାସିତ ହୁଏ । ଜ୍ଞାନ ଉଦୟ ହେଲେ ଅଜ୍ଞାନ ବା ମାୟା ବା ପ୍ରକୃତି ଅପସରି ଯାଏ । ଭକ୍ତ ପରମାନନ୍ଦ ସୁଖ ଲାଭ କରେ । ଏହା ସ୍ୱୟଂକ୍ରିୟ—ଭକ୍ତିର କାମ । ଭଗବାନଙ୍କ ଇଚ୍ଛା ଅନିଚ୍ଛାର ପ୍ରଶ୍ନ ନାହିଁ । ଅଭକ୍ତ ଚିତ୍ତ ନିର୍ମଳତା ଅଭାବରୁ ଅଜ୍ଞାନରେ ବୁଡ଼ିରହି ଦୁଃଖ ଜଞ୍ଜାଳରେ ଘାଣ୍ଟି ହୁଏ ।

ଏକାଦଶୀ ବ୍ରତ

'ଏକାଦଶୀ ବ୍ରତ' ହିନ୍ଦୁ ଲୋକମାନଙ୍କର ଗୋଟିଏ ପର୍ବପର । ଏ ପର୍ବ ପାଳନରେ କୌଣସି ଉପଦ୍ରବ, ଆଡ଼ମ୍ବର ଆଦି ହୁଏ ନାହିଁ । ଅନୁଷ୍ଠାନ କର୍ତ୍ତା କେବଳ ସେ ଦିନ ଉପବାସ ରହନ୍ତି । ଦିନର ଶେଷ ଭାଗକୁ କୌଣସି ମନ୍ଦିରକୁ ଯାଇଁ ଦେବ ଦର୍ଶନ କରି ଫଳମୂଳ ଯାହା ଭୋଗ ଲଗାନ୍ତି, ତାହାକୁ ଆହାର କରି ସେ ଦିନଟି କଟାନ୍ତି । ଉପବାସ କରିବାଦ୍ୱାରା ବା ଗତାନୁଗତିକ ଅନ୍ନବଞ୍ଜନାଦି ନଖାଇ ସାମାନ୍ୟ ଫଳମୂଳ ଖାଇ ଦିନଟି କଟାଇବା ଦ୍ୱାରା ଅନୁଷ୍ଠାନ କର୍ତ୍ତାଙ୍କର ଶରୀର ଶୁଦ୍ଧ ହୁଏ ଏବଂ ଈଶ୍ୱର ନିଷ୍ଠାଦ୍ୱାରା ମନର ପବିତ୍ରତା ସମ୍ପାଦିତ ହୁଏ । ପ୍ରତି ଏକାଦଶୀ ତିଥିରେ ଏହା ପାଳନ କରାଯାଏ । ମାସରେ ଦୁଇଟି କରି ବର୍ଷରେ ଚବିଶ ଏକାଦଶୀ ପାଳନ କରାଯାଏ । ଏହି ପାଳନ

ପ୍ରକ୍ରିୟା କାଳକ୍ରମେ ଏତେ ଗତାନୁଗତିକ ହୋଇଗଲାଣି ଯେ ପାଳନ କର୍ତ୍ତା କେବଳ ଉପବାସ ରହିବା କଥାଟି ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କଷ୍ଟ ଅନୁଭବ ନ କଲା ପରି ଜଣାଯାଏ । ଏ ବ୍ରତର ମୂଳ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହେଲା, ଦିନଟିଯାକ ଶୁଚିମନ୍ତ ହୋଇ ଈଶ୍ୱର ସ୍ମରଣ କରିବା । ଲୋକ ମନରେ ଇଶ୍ୱର ନିଷ୍ଠା, ଈଶ୍ୱର ଭକ୍ତି ଜାତ କରାଇବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଏ ବ୍ରତର ବିଧାନ କରାଯାଇଛି । ଅନେକେ ଦେବ ଦର୍ଶନକୁ ବ୍ରତପାଳନ ପ୍ରକ୍ରିୟାରୁ ବାଦ୍ ଦେଇ ଦେବାର ଦେଖାଗଲାଣି । କେବଳ ଅନାହାର ରହିବା ବ୍ରତର ଏକମାତ୍ର ଅଙ୍ଗରୂପେ ଧରି ନିଆଗଲାଣି । ଏହି ବ୍ରତକୁ ଅଧିକ ଓ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଭାବରେ ଫଳପ୍ରଦ କରିବା ପାଇଁ ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧି ବୋଧହୁଏ ଏହାର ପାଳନ ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ନୂତନ ପଦ୍ଧତିର ପ୍ରସ୍ତାବନା କରିଥିଲେ । ସେଥିରେ ପୂର୍ବୋକ୍ତ ଉପବାସ ଓ ଦେବ ଦର୍ଶନାଦିର ବ୍ୟବସ୍ଥା ନାହିଁ । ତାହା କେବଳ କେତେ ଗୁଡ଼ିଏ ନିୟମ ପାଳନରେ ପର୍ଯ୍ୟବସିତ । ପୂର୍ବୋକ୍ତ ବ୍ରତ ପରି ମାସରେ ଦୁଇ ଦିନ କରି ବର୍ଷରେ ଚବିଶ ଦିନ ମାତ୍ର ପାଳନ ନକରି ସେ ନିୟମ ଗୁଡ଼ିକ ଜୀବନ ସାରା ସବୁବେଳେ ପାଳନ କରିବା ଦରକାର । ଅର୍ଥାତ୍ ସେ ନିୟମ ଗୁଡ଼ିକ ଲୋକର ଅଭ୍ୟାସରେ ପରିଣତ ହେବା ଦରକାର । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ନିର୍ଦ୍ଦେଶିତ ବ୍ରତ ପାଳନ ପାଇଁ କୌଣସି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଅନୁଷ୍ଠାନାଦିର ଆବଶ୍ୟକତା ନାହିଁ । ଏହା ଧର୍ମ ନିର୍ବିଶେଷରେ ସମସ୍ତଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପାଳନୀୟ । ସେ ନିୟମ ଗୁଡ଼ିକ ହେଲା –

୧-ସତ୍ୟ, ୨-ଅହିଂସା, ୩-ଆସ୍ତିକତା, ୪-ଅସ୍ତେୟ (ଚୋରି ନକରିବା), ୫-ଅପରିଗ୍ରହ, ୬-ଅଭୟ, ୭-ଅକ୍ରୋଧ, ୮-ଅଦ୍ରୋହ,

୯-ଅପୈଶୁନ (ପଛରେ ନିନ୍ଦା ନକରିବା), ୧୦-ନିର୍ଲୋଭତା, ୧୧-ସରଳତା ।

ଏ ମନ୍ତ୍ର ଗୁଡ଼ିକର ଅର୍ଥ ମୋଟାମୋଟି ବୁଝାଯାଉଛି । କେତେକ ନିୟମ ମଧ୍ୟ କେତେକାଂଶରେ ପାଳିତ ହେଉଥିବ । ମାତ୍ର 'ଅପରିଗ୍ରହ' ନିୟମଟି ଆଦୌ ପାଳିତ ନ ହେଉଥିବାର ଦେଖାଯାଉଛି । ତେଣୁ ଏ ନିୟମଟିର ଏଠାରେ ବିଶ୍ଳେଷଣ କରାଗଲା ।

ଅପରିଗ୍ରହ ଅର୍ଥ – ନିଜ ଆବଶ୍ୟକତାଠାରୁ ଅଧିକ ଜିନିଷ ବା ଧନ ସଂଗ୍ରହ ନ କରିବା । କୌଣସି ଜିନିଷ ବା ସମ୍ପଦ କୌଣସି ଏକ ବ୍ୟକ୍ତି ଦ୍ୱାରା ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ ନାହିଁ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ପଦାର୍ଥ ବା ସମ୍ପଦର ସୃଷ୍ଟିରେ ସମାଜର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଲୋକ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ବା ପରୋକ୍ଷ ଭାବରେ ସମ୍ପୃକ୍ତ । କୃଷି ଉତ୍ପାଦନ କଥା ଦେଖାଯାଉ । କୃଷକ ଜମି ଚାଷକରି ଫସଲ ଉତ୍ପାଦନ କରେ । ମାତ୍ର ସେ ଯେଉଁ ଲଙ୍ଗଳରେ ଚାଷକରେ, ତାହା ବଢ଼େଇ ଦ୍ୱାରା ତିଆରି ହୋଇଥାଏ । ଲଙ୍ଗଳରେ ଯେଉଁ 'ଫାଳ' ବା ଲୁହା ଲାଗେ, ତାହା କମାର ଦ୍ୱାରା ତିଆରି ହୋଇଥାଏ । ଫାଳରେ ବ୍ୟବହୃତ ଲୁହା କାରଖାନାରୁ ଆସିଥାଏ । କୋଡ଼ି, କୋଦାଳ, ଦାଆ ଇତ୍ୟାଦି ଯାହା କୃଷକ ଚାଷ କାମରେ ବ୍ୟବହାର କରେ, ସେ ସମସ୍ତ କମାର ଦ୍ୱାରା ବା କାରଖାନାରେ ତିଆରି ହୋଇଥାଏ । ସାର, କୀଟ ନାଶକ ଔଷଧ ପ୍ରଭୃତି ମଧ୍ୟ ବିଭିନ୍ନ କାରଖାନାରୁ ଅଣାଯାଇଥାଏ । ସେ ସବୁ ଜିନିଷ ଯେଉଁ ବୈଜ୍ଞାନିକମାନେ ଉଦ୍‌ଭାବନ କରିଅଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ କୃଷକର କାମର ସଫଳତାରେ ଅବଦାନ ଅଛି । ଏହିପରି ପ୍ରତ୍ୟେକ ଜିନିଷ

ସମାଜର ସବୁ ଲୋକଙ୍କର ସହଯୋଗରେ ହିଁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଉଛି । ତେଣୁ ଜଣେ କେହି ନିଜକୁ ମାଲିକ ବୋଲି ଭାବିବା ଅନ୍ୟାୟ । ସମାଜରେ ଯାହା ସମ୍ପଦ ଅଛି ବା ଯାହା ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଉଛି, ସେ ସବୁର ମାଲିକ ନ୍ୟାୟତଃ ସମାଜ ଅଟେ । ସମାଜର ଅଧିବାସୀ ନିଜର ଆଶୁ ବ୍ୟବହାର ପାଇଁ କେବଳ ଜିନିଷ ଗ୍ରହଣ କରିବା ଉଚିତ୍ । ବଳକା କରି ଠୁଳ କରିବା ପାଇଁ ନୁହେଁ । କାରଣ କେହି ବୁଦ୍ଧି ବା ପ୍ରଭାବ ଇତ୍ୟାଦି ବଳରେ ଯଦି ଆଶୁ ଆବଶ୍ୟକତାରୁ ଅଧିକ ଗ୍ରହଣ କରେ, ଅନ୍ୟ ଜଣେ ନିଶ୍ଚୟ ତାହା ଅଂଶ ପାଇବାରୁ ବଞ୍ଚିତ ହେବ । କୌଣସି ପଦାର୍ଥ ଏକା ବେଳକେ ଦୀର୍ଘ କାଳର ଚାହିଦା ପୂରଣ କରିବା ପାଇଁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇପାରେ ନାହିଁ । ଉତ୍ପାଦନ ପ୍ରକ୍ରିୟା ସବୁବେଳେ ଚାଲିଛି । ତେଣୁ ଯାହାର ଯେତିକି ଆବଶ୍ୟକ, ସେ ସେତିକି ଜିନିଷ ଏକାବେଳେ ନ ନେଇ ଥରଥର କରିନେବା ଦରକାର । ଏକକାଳୀନ ନେଇ ଠୁଳ କଲେ ଅନ୍ୟମାନେ ନିଶ୍ଚୟ ସ୍ଥାୟୀ ଭାବରେ ବା ଅସ୍ଥାୟୀ ଭାବରେ ତାଙ୍କ ପ୍ରାପ୍ୟ ପାଇବାରୁ ବଞ୍ଚିତ ହେବେ । କେହି ନିଜର ଆବଶ୍ୟକତାରୁ ବଳି ଅଧିକ ଦ୍ରବ୍ୟ ଉତ୍ପନ୍ନ କଲେ ବଳକା ଦ୍ରବ୍ୟ ସ୍ୱେଚ୍ଛାରେ ସମାଜର ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ବ୍ୟବହାର ପାଇଁ ସୁଲଭ ମୂଲ୍ୟନେଇ ତ୍ୟାଗ କରିବା ଉଚିତ୍ । ଏକା ବେଳକେ ନେବା, ଅଧିକ ନେଇ ଠୁଳ କରିବା, ବଳକା ଦ୍ରବ୍ୟ ନଦେଇ ଅଧିକ ମୂଲ୍ୟ ପାଇବା ଆଶାରେ ଲୁଚେଇ ରଖିବା ପ୍ରବୃତ୍ତି ଲୋକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଏତେ ପ୍ରବଳ ଯେ ଲୋକ ନିଜେ ସଂଯତ ନହେଲେ ତାକୁ ଅନ୍ୟ କେହି ରୋକିବା ସହଜ କଥା ନୁହେଁ । ନିୟମ ଭଙ୍ଗକାରୀ ନିୟମ ଭଙ୍ଗ କରୁଛନ୍ତି ବୋଲି ସହଜରେ ଧରା ପଡ଼ନ୍ତି ନାହିଁ । ଧରା ପଡ଼ିଲେ ବି

ଦଣ୍ଡଦାନ ପ୍ରକ୍ରିୟାକୁ ନାନା ଉପାୟରେ ଭଣ୍ଡୁର କରିପାରନ୍ତି ।

ଲୋକଙ୍କର ଏହି ପ୍ରବୃତ୍ତିରୁ ସମାଜରେ ଧନୀ ଗରିବର ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଛି । କୌଣସି ପଦାର୍ଥ ଜଣକ ପାଖରେ ବ୍ୟବହୃତ ନହୋଇ ଠୁଳ ହୋଇଥିବା ବେଳେ ଅନ୍ୟଲୋକ ସେ ଜିନିଷ ନପାଇ ଅସୁବିଧା ଭୋଗ କରେ । ଏଥିରୁ ସାମାଜିକ ବୈଷମ୍ୟ ଓ ତଜ୍ଜନିତ ଅଶାନ୍ତି, ଅବିଶ୍ୱାସ, ଦ୍ୱେଷ ଡକାୟତି ସୃଷ୍ଟି ହେଉଛି । ସମାଜ ଯେତେବେଳେ ସମସ୍ତଙ୍କର ସୁଖ ସୁବିଧା ବିଷୟରେ ସଚେତନ, ସେତେବେଳେ ଜଣେ ଅଧିକ ସଂଗ୍ରହ କରି ଠୁଳ କରିବାରେ କିଛି ଲାଭ ବା ଗୌରବ ନାହିଁ । ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ମଧ୍ୟ ଜଣାଯାଏ ଯେ ଅତ୍ୟଧିକ ସଂଗ୍ରହ ପ୍ରବୃତ୍ତି କେବଳ ଅଜ୍ଞାନୀମାନଙ୍କଠାରେ ଦେଖାଯାଏ । ଜ୍ଞାନାଭିଳାଷୀ ବା ଈଶ୍ୱରନିଷ୍ଠ ଲୋକ ସଂଗ୍ରହାଦି କ୍ରିୟାରେ ମନ ଦିଅନ୍ତି ନାହିଁ । ଏହିସବୁ ଦୃଷ୍ଟିରୁ 'ଅସଂଗ୍ରହ' ନିୟମଟି ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ।

ଆମର ପାରମ୍ପରିକ ଏକାଦଶୀ ବ୍ରତ ସମାଜର ସାମୂହିକ ମଙ୍ଗଳ ସାଧନାରେ ସହାୟକ ହେଲାପରି ଅନୁଭୂତ ହେଉନାହିଁ । ପୁଣି ସମାଜରେ ଯେଉଁ ବୈଷମ୍ୟ, ଅଶାନ୍ତି, ଅବିଶ୍ୱାସ, ଦ୍ୱେଷ ଡକାୟତି ପ୍ରଭୃତି ବିସ୍ତାର ଲାଭ କରିଛି ଓ ଯାହା ମୁଖ୍ୟତଃ ଲୋକଙ୍କର ଅତ୍ୟଧିକ ସଂଗ୍ରହ ମନୋବୃତ୍ତିରୁ ସୃଷ୍ଟ, ସେ ସବୁର ନିରାକରଣ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ବୋଧହୁଏ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏକାଦଶୀ ବ୍ରତକୁ ଉପବାସ ରହିବାରେ ପର୍ଯ୍ୟବସିତ ନକରି ଉପର୍ଯ୍ୟୁକ୍ତ ଏଗାରଟି ନିୟମ ପାଳନ କରି ନିଜର ଚରିତ୍ର ଶୁଦ୍ଧ ଓ ଶୃଙ୍ଖଳିତ କରିବା ପାଇଁ ଉପଦେଶ ଦେଇଥିଲେ । ଏହା ବିସ୍ମୃତିଗର୍ଭରେ ଲୀନ ହୋଇଗଲଣି କି ଲୋକମାନସରେ ଜାଗ୍ରତ ଅଛି ବା ଥିଲେ

କେତେଦୂର ଆନ୍ତରିକତା ସହ ପାଳିତ ହେଉଛି, ତାହା ଚିନ୍ତା କରିବା କଥା ।

ତ୍ରିଗୁଣ ରଜ୍ଜୁ କରେଧରି
ମୃଗୀ ନଚାଏ ନରହରି

ଏ ପଂକ୍ତି ଦୁଇଟି ଶ୍ରୀମଦ୍ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ଭାଗବତରୁ ଉଦ୍ଧୃତ । ଏଥିରେ ଜଗତ ଓ ତାହାର ସମସ୍ତ କ୍ରିୟା କଳାପକୁ ମୃଗୀସହ ଓ ସତ୍ତ୍ୱ, ରଜଃ ତମଃ ଏହି ତିନିଗୁଣକୁ ରଜ୍ଜୁସହ ତୁଳନା କରାଯାଇଛି । ନରହରି ବା ଭଗବାନ ତ୍ରିଗୁଣରୂପୀ ରଜ୍ଜୁ ସାହାଯ୍ୟରେ ଜଗତରୂପୀ ମୃଗୀର ରକ୍ଷଣା ବେକ୍ଷଣ କରୁଅଛନ୍ତି । ଅର୍ଥାତ୍ ଏହି ତିନିଗୁଣ ନରହରିଙ୍କ ହାତରେ ବା ଆଶ୍ରୟରେ ଥାଇଁ ଜଗତକୁ ଆତଜାତ କରୁଅଛି ।

ଏ ତ୍ରିଗୁଣ କଅଣ — ଏହା କିପରି ଜଗତକୁ ଆତଜାତ କରୁଛି । ଏ ବିଷୟ ଶ୍ରୀମଦ୍ ଭଗବଦ୍ ଗୀତା ଅନୁସରଣରେ ଏଠାରେ ଆଲୋଚନା କରାଯାଉଛି ।

ସତ୍ତ୍ୱ, ରଜଃ ଓ ତମଃ ଏହି ତିନିଗୁଣର ସାମ୍ୟାବସ୍ଥାକୁ ପ୍ରକୃତି କୁହାଯାଏ । ଏହି ଗୁଣତ୍ରୟର ବୈଷମ୍ୟ ହେଲେ ଅର୍ଥାତ୍ କୌଣସି ଏକ ଗୁଣର ଆଧିକ୍ୟ ହେଲେ ସେହି ବର୍ଦ୍ଧିତ ଗୁଣ, ପ୍ରକୃତିରୁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରରୂପେ ବ୍ୟକ୍ତ ହୁଏ । ଗୁଣତ୍ରୟ ଏହିପରି ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ହୋଇ ପ୍ରକୃତିରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୁଅନ୍ତି । ଏଥିପାଇଁ ପ୍ରକୃତିକୁ ଅବ୍ୟକ୍ତ କୁହାଯାଏ । ଏହାକୁ ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କର ମାୟାଶକ୍ତି ମଧ୍ୟ କୁହାଯାଏ । ଏହି ପ୍ରକୃତିରୁ ବୁଦ୍ଧି ଅଂହଙ୍କାର, ପଞ୍ଚମହାଭୂତ, ପଞ୍ଚକର୍ମେନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ ମନ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୁଅନ୍ତି । ଏହି ଗୁଣତ୍ରୟ ହିଁ ଦେହ,

ଅନ୍ତଃ-କରଣ, ବୁଦ୍ଧି ଇନ୍ଦ୍ରିୟାଦି ରୂପରେ ପରିଣତ ହୁଅନ୍ତି । ଅର୍ଥାତ୍ ବୁଦ୍ଧି, ମନ, ଅହଂକାର, ଇନ୍ଦ୍ରିୟାଦି ବିଶିଷ୍ଟ ଶରୀରକୁ କ୍ଷେତ୍ର ବା ଅପରା ପ୍ରକୃତି କୁହାଯାଏ । ଶରୀର ମଧ୍ୟରେ ଥାଇ 'ମୁଁ', 'ମୋହର' ଅଭିମାନଯୁକ୍ତ ଯେ ଜୀବାତ୍ମା ତାଙ୍କୁ କ୍ଷେତ୍ରଜ୍ଞ ବା ପରା ପ୍ରକୃତି କୁହାଯାଏ । ଜୀବାତ୍ମା ପରମାତ୍ମାଙ୍କଠାରୁ ଅଭିନ୍ନ । ଚିତ୍ ଅଂଶରେ ଜୀବାତ୍ମା ଓ ପରମାତ୍ମା ଏକ । ଅର୍ଥାତ୍ ପରମେଶ୍ୱର ଜୀବାତ୍ମା ରୂପରେ ସର୍ବ ଶରୀରରେ ବିରାଜିତ ଅଛନ୍ତି । କ୍ଷେତ୍ର ବା ପ୍ରକୃତି ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ଶକ୍ତି ବୋଲି ଅନାଦି ଅଟେ ଓ କ୍ଷେତ୍ରଜ୍ଞ ବା ପୁରୁଷ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ଅଂଶ ହୋଇଥିବାରୁ ସେ ମଧ୍ୟ ଅନାଦି ଅଟନ୍ତି ।

ପ୍ରକୃତିରୁ ଏହି ତିନି ଗୁଣରୁ କୌଣସି ଗୁଣ ବର୍ଦ୍ଧିତ ହେଲେ ତାକୁ 'ପ୍ରବଳ' ବୋଲାଯାଏ ଏବଂ ସେହି ପ୍ରବଳ ଗୁଣ ଜୀବାତ୍ମାକୁ ନିଜ କାମରେ ନିଯୁକ୍ତ କରେ । ଯଦି ପ୍ରାରବ୍ଧ ବଶରୁ କାହାର ସତ୍ତ୍ୱ ଗୁଣ ଏପରି ବର୍ଦ୍ଧିତ ହୁଏ ଯେ, ତାହା ରଜ ଓ ତମଃ ଗୁଣକୁ ପରାସ୍ତ ବା ଆବରଣ କରି ଆପେ ପ୍ରକାଶିତ ହୁଏ । ତେବେ ତାହା ଜୀବାତ୍ମାଙ୍କୁ ସୁଖ ଓ ଜ୍ଞାନାଭିଳାଷରେ ନିଯୁକ୍ତ କରେ । ଯଦି କାହାର ରଜୋଗୁଣ ଏପରି ପ୍ରବଳ ହୁଏ ଯେ, ତାହା ସତ୍ତ୍ୱ ଏବଂ ତମ ଏ ଦୁଇ ଗୁଣକୁ ପରାଭବ ବା ଆବରଣ କରି ଆପେ ପ୍ରକାଶିତ ହୁଏ, ତେବେ ତାହା ଜୀବାତ୍ମାଙ୍କୁ ନାନା ପ୍ରକାର କର୍ମରେ ଆସକ୍ତ କରେ । ସେହିପରି ଯଦି କାହାର ତମୋଗୁଣ ଏପରି ପ୍ରବଳ ହୁଏ ଯେ, ତାହାଦ୍ୱାରା ସତ୍ତ୍ୱ ଓ ରଜୋଗୁଣ ପରାସ୍ତ ହୁଏ, ତେବେ ସେହି ତମୋଗୁଣ ଜୀବାତ୍ମାଙ୍କୁ ପ୍ରମାଦ, ଆଳସ୍ୟ, ନିଦ୍ରାରେ ଅଭିଭୂତ

କରେ । ଗୁଣତ୍ରୟର ସାମାନ୍ୟ ଇତର ବିଶେଷ ହେଲେ ଜୀବାତ୍ମା କୌଣସି ବିଶେଷ ଏକ ଗୁଣର କାର୍ଯ୍ୟରେ ନିଯୁକ୍ତ ନହୋଇ ଅନିୟମିତ ରୂପେ ସମସ୍ତ ଗୁଣର କର୍ମ କରନ୍ତି ।

ଏ ଜଗତରେ ଯେତେ ପ୍ରକାର କର୍ମ ହେଉଅଛି, ତାହା ଏହିପରି ତ୍ରିଗୁଣାତ୍ମିକା ପ୍ରକୃତି ଦ୍ୱାରା ହେଉଅଛି । ଜଗତର ନାନା ପ୍ରକାର ଅବସ୍ଥା ହେଲେ ସୂର୍ଯ୍ୟ, ଗ୍ରହ, ନକ୍ଷତ୍ର, ମୃତ୍ତିକା ପ୍ରସ୍ତରାଦି ନାମ ଓ ରୂପରେ ପୃଥକ୍ ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ସମସ୍ତେ ଏକ ପ୍ରକୃତିରେ ସ୍ଥିତ ଅଛନ୍ତି । ପୁଣି ସମସ୍ତ ଜଗତ ସେହି ପ୍ରକୃତିରୁ ବିସ୍ତୃତ ହୁଏ । ପ୍ରକୃତି ଜଗତର ଗର୍ଭାଶୟ ସ୍ୱରୂପ । ସେଥିରେ ଭଗବାନ ଜଗତ ବିସ୍ତାରର କାରଣ ସ୍ୱରୂପ ଯେ ଚିଦାଭାସ ଅର୍ଥାତ୍ ନିଜର ପ୍ରତିବିମ୍ବ ସ୍ୱରୂପ ବୀଜ, ତାହା ବପନ କରନ୍ତି ଓ ତହିଁରୁ ହିରଣ୍ୟଗର୍ଭାଦି ସମସ୍ତ ଜୀବ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୁଅନ୍ତି । ଭଗବାନଙ୍କର ଚିଦାଭାସ ଯେ କ୍ଷେତ୍ରଜ୍ଞ, ତାଙ୍କ ବ୍ୟତିରେକେ ତ୍ରିଗୁଣାତ୍ମିକା ପ୍ରକୃତି ଜଗତ ଉତ୍ପନ୍ନ କରିପାରେ ନାହିଁ । ଅଥାତ୍ କ୍ଷେତ୍ର ଓ କ୍ଷେତ୍ରଜ୍ଞ – ଏ ଦୁହିଙ୍କର ସଂଯୋଗ ଯହିଁରୁ ସମସ୍ତ ପଦାର୍ଥ, ଜୀବ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୁଅନ୍ତି । ତାହା ଈଶ୍ୱର ଇଚ୍ଛାର ଅଧୀନ । ପ୍ରକୃତି ସମସ୍ତ ଜୀବର ମାତା ସ୍ୱରୂପା ଓ ଭଗବାନ ସେହି ଜୀବର ବୀର୍ଯ୍ୟଦାତା, ପିତା ସ୍ୱରୂପ ଅଟନ୍ତି । ସମସ୍ତ ସୃଷ୍ଟି ଓ କର୍ମର ପ୍ରକୃତି ହେଲା ଉପାଦାନ କାରଣ ଓ ଆତ୍ମା ବା ପରମାତ୍ମା ତହିଁର ନିମିତ୍ତ କାରଣ । ପ୍ରକୃତି ଓ ପୁରୁଷ ଅଭେଦ ଭାବରେ ମିଳିତ ହୋଇଥିବାରୁ ପ୍ରକୃତିର ସମସ୍ତ ବିକାର ଭ୍ରମରେ ପୁରୁଷଠାରେ ଆରୋପିତ ହୁଏ । ଅର୍ଥାତ୍ 'ମୁଁ ସୁଖୀ' 'ମୁଁ ଦୁଃଖୀ' 'ମୁଁ ସୁସ୍ଥ' 'ମୁଁ ରୋଗୀ' ପ୍ରଭୃତି ଭାବ ଜୀବାତ୍ମାଙ୍କଠାରେ

ଆରୋପିତ ହୁଏ । ପ୍ରକୃତରେ ଜୀବାତ୍ମା ଏ ସବୁଥିରେ ସମ୍ପୃକ୍ତ ନୁହନ୍ତି । ସେ ନିର୍ଲିପ୍ତ, ନିଃସଙ୍ଗ ଓ ଉଦାସୀନ ଭାବରେ ଶରୀରରେ ଥାଆନ୍ତି । ତାଙ୍କର ସାନିଧ୍ୟରୁ ପ୍ରକୃତି ଜଡ଼ହେଲେ ମଧ୍ୟ ତାହାର ସୃଜନକାରୀ ଶକ୍ତି ଜାତହୁଏ । ଯେପରି ସ୍ତନଦୁଗ୍ଧ ଜଡ଼ ପଦାର୍ଥ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ସନ୍ତାନ ଦର୍ଶନରେ ତାହା ମାତାର ସ୍ତନରୁ କ୍ଷରଣ ହୁଏ ।

ଏହି ପ୍ରକୃତି ମାୟା ରୂପରେ ଜୀବକୁ ଆବରଣ କରି ଜଗତରେ ମୋହିତ କରେ । ଅର୍ଥାତ୍ ପ୍ରକୃତି ବଳରେ ଜୀବ ସ୍ୱରୂପ ଅବଗତ ହୋଇପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ରଜ୍ଜୁ ଛିନ୍ନ ହେଲେ ଯେପରି ମୃଗୀର ପତ୍ତା ମିଳେ ନାହିଁ, ସେହିପରି ତ୍ରିଗୁଣା ବା ମାୟା ଅପସରି ଗଲେ ଜୀବ ଓ ପରମ ଭିତରେ କଳ୍ପିତ ଭେଦ, ବ୍ୟବଧାନ ରହେନାହିଁ । ତେଣୁ ପରମପଦ, ମୁକ୍ତି ବା ମୋକ୍ଷ ଲାଭ ନିମିତ୍ତ ତ୍ରିଗୁଣକୁ ଜୟ କରିବା ହେଉଛି ଏକମାତ୍ର ଉପାୟ ।

ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ର କାହିଁକି ପାଢ଼ିବା ?

ସମାଜରେ ଅଧିକାଂଶ ଲୋକ ନିରକ୍ଷର । ବହି ପଢ଼ି କୌଣସି ବିଷୟ ଶିଖିବା ବା ଜାଣିବା ସେମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ଦେଖି ଶୁଣି ଯାହା କିଛି ସେମାନେ ଶିଖନ୍ତି ବା ଜାଣନ୍ତି । ଆଉ ଯେଉଁମାନେ ସାକ୍ଷର ବ୍ୟକ୍ତି ରହିଲେ, ସେମାନଙ୍କ ଶିକ୍ଷାର ସ୍ତର ବିଭିନ୍ନ । ପ୍ରଚଳିତ ଶିକ୍ଷମାନ ଅନୁସାରେ କେହି ନିମ୍ନ ପ୍ରାଥମିକ କେହି ଉଚ୍ଚ ପ୍ରାଥମିକ, କେହି ମଧ୍ୟ ଇଂରାଜୀ, କେହି ହାଇସ୍କୁଲ, କେହି କଲେଜର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ତର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଶିକ୍ଷାଲାଭ କରିଥାଆନ୍ତି । ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ଶିକ୍ଷାପ୍ରାପ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ବହୁତ

ସୀମିତ । ବୈଷୟିକ ଜ୍ଞାନଲାଭ କରିଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ମଧ୍ୟ ଅଛନ୍ତି । ଶିକ୍ଷା ସମାପ୍ତି ପରେ ହେଉ, ବା ପାଠପଢ଼ା ଅଧାରୁ ଛାଡ଼ି ଜୀବିକା ଅର୍ଜନ ପାଇଁ ସେମାନେ ବିଭିନ୍ନ ଧନ୍ଦାରେ ଯୋଗ ଦିଅନ୍ତି । କୃଷି, ଶିଳ୍ପ ସଂସ୍ଥାର ଶ୍ରମିକ, କାରିଗର, ପରିଚାଳକ, ଶିକ୍ଷକ, ସରକାରୀ ଅର୍ଦ୍ଧସରକାରୀ ସଂସ୍ଥାର କର୍ମଚାରୀ, ବାଣିଜ୍ୟ ବ୍ୟବସାୟ ପ୍ରଭୃତି ଧନ୍ଦାରେ ନିଯୁକ୍ତ ହୁଅନ୍ତି । ଧନ୍ଦାରେ ଶିକ୍ଷାର ଆବଶ୍ୟକତା ନଥିଲେ କାଳକ୍ରମେ ଅଭ୍ୟାସ ଅଭାବରୁ ଏମାନେ ସାକ୍ଷରତା ହରାଇ ବସନ୍ତି । ଯେପରି ପ୍ରାଥମିକ ସ୍ତରରୁ ଶିକ୍ଷା ଛାଡ଼ି କୃଷିକ୍ଷେତ୍ରରେ ବା ଶିଳ୍ପ ସଂସ୍ଥାରେ ଶ୍ରମିକ ଭାବରେ କାମ କରୁଥିବା ଲୋକ କ୍ରମେ ବହିପତ୍ର ପଢ଼ିବାରେ ବି ଅକ୍ଷମ ହୋଇ ପଡ଼ନ୍ତି । ଏହିପରି ବହିପତ୍ର ପଢ଼ାପଢ଼ି ସହ ସମ୍ପର୍କ ନଥିବା ଲୋକଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ସମାଜରେ ବହୁତ । ଆଉ ଯେଉଁ ଶିକ୍ଷିତ ଲୋକ ରହିଲେ, ସେମାନଙ୍କ ଭିତରୁ ମୁଷ୍ଟିମେୟ ଲୋକ ନିଜ ଶିକ୍ଷାର ଆଲୋଚନା ଓ ପ୍ରୟୋଗ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ର ପଠନ ଓ ଅନୁଶୀଳନ କରିଥାଆନ୍ତି । ଏମାନଙ୍କ ଭିତରୁ କେହି କେହି ଧର୍ମଜ୍ଞାନରେ ଉତ୍କର୍ଷ ଲାଭକରି ଉଚ୍ଚତର ସୋପାନକୁ ଉଠି ସାଧୁସନ୍ଥ ଭାବେ ପରିଚିତ ହୁଅନ୍ତି । ଏ ଆଲୋଚନାରୁ ଜଣାଯିବ, ପଢ଼ାପଢ଼ି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଲୋକମାନଙ୍କୁ ଚାରିଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରାଯାଇପାରେ । ପୂର୍ଣ୍ଣ ନିରକ୍ଷର (ମୂର୍ଖ), କାଳକ୍ରମେ ସାକ୍ଷରତା ହରାଇ ପଢ଼ାପଢ଼ି ସହ ସମ୍ପର୍କ ନଥିବା ଲୋକ, ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ର ପଠନ ଅନୁଶୀଳ କରୁଥିବା ଲୋକ, ଶିକ୍ଷିତ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ର ପ୍ରତି ବିମୁଖ । ସମାଜରେ ନିରକ୍ଷର ଓ ପ୍ରାୟ ନିରକ୍ଷର ଲୋକଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ପ୍ରାୟ ଶତକଡ଼ା ପଞ୍ଚାଅଶୀ, ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ର ପଠନ ଆଲୋଚନାରତ ଲୋକଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ପ୍ରାୟ ଶତକଡ଼ା ପାଞ୍ଚ ଓ

ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ର ବିମୁଖ ଲୋକଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ପ୍ରାୟ ଶତକଡ଼ା ଦଶ ହେବ ବୋଲି ଅନୁମାନ କରାଯାଏ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଏମାନଙ୍କର ଧର୍ମଭାବନା ବିଷୟ ଆଲୋଚନା କରାଯାଉ ।

ଆମ ଲୋକଙ୍କର, କି ମୂର୍ଖ କି ଶିକ୍ଷିତ, ସମସ୍ତଙ୍କର କିଛି ନା କିଛି ଧର୍ମଭାବନା ରହିଛି । ସେମାନଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ – ଈଶ୍ୱର ବୋଲି କେହି ଜଣେ ଅଛନ୍ତି ଯେ ସର୍ବ ଶକ୍ତିମାନ ଓ ଯେ ସବୁକିଛି ଆଚପାଚ କରୁଛନ୍ତି । ନାସ୍ତିକ ଲୋକ ପ୍ରାୟ ଆମ ସମାଜରେ ନାହାନ୍ତି । ଲୋକଙ୍କର ବ୍ୟବହାରରୁ ଓ କାର୍ଯ୍ୟ-ପ୍ରଣାଳୀରୁ ଏହା ପ୍ରତୀୟମାନ ହୁଏ । ହିନ୍ଦୁ ଲୋକମାନେ ମନ୍ଦିର ଯାଆନ୍ତି, ଦେବୀ ଦେବ ଦର୍ଶନ କରନ୍ତି, ପ୍ରସାଦ ପାଆନ୍ତି, ପ୍ରଚଳିତ ଧାର୍ମିକ ପର୍ବ ପର୍ବାଣୀ ପାଳନ କରନ୍ତି, ଧାର୍ମିକ ପରମ୍ପରା ପ୍ରତି ସମ୍ମାନ ଦିଅନ୍ତି ବା ତାହା ଲଙ୍ଘନ କରିବାକୁ ସାହାସ କରନ୍ତି ନାହିଁ । କେହି କେହି ବେଳେ ବେଳେ ବିରୁଦ୍ଧ ମତ ବ୍ୟାଖ୍ୟାନ କଲେ ମଧ୍ୟ ପର ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ସ୍ୱାଭାବିକ ଭାବରେ ପରମ୍ପରା ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ ହୁଅନ୍ତି । ମୁସଲମାନ ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ଲୋକ ରୀତିମତ ସମାଜ ପଢ଼ନ୍ତି । ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନ ମାନେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଦିନରେ ଗୀର୍ଜାକୁ ଯାଇ ପ୍ରାର୍ଥନାରେ ଯୋଗ ଦିଅନ୍ତି । ମାତ୍ର କର୍ଷଣ ଅଭାବରୁ ସ୍ୱାଭାବିକ ଭାବରେ ପ୍ରାପ୍ତ ଏହି ଧର୍ମଚେତନା ଅବିକଶିତ ରହିଯାଏ ।

ମୂର୍ଖ ବା ନିରକ୍ଷର ଲୋକମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଧର୍ମଭାବନା ଗୋଟିଏ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସ୍ତରରେ ଥାଏ । ସେମାନଙ୍କ ମନରେ ବିଭିନ୍ନ ଚିନ୍ତାଧାରା ପ୍ରବେଶ କରିବାର ସୁଯୋଗ ନାହିଁ । ଖୁବ୍ କମ୍ କଥା

ଜାଣୁଥିବାରୁ ହିନ୍ଦୁ, ବିଭ୍ରାନ୍ତିରେ ସେମାନେ ପଡ଼ନ୍ତି ନାହିଁ । କାମ କରି ରୋଜଗାର କରିବା ଓ ସରଳ ଭାବରେ ଜୀବନ ଯାପନ କରିବା ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କଥା ସେମାନେ ଭାବନ୍ତି ନାହିଁ । ପରମ୍ପରା ଓ ପ୍ରଚଳିତ ଧର୍ମକ୍ରିୟା ସବୁ ବିନା ଯୁକ୍ତି ତର୍କରେ ପାଳନ କରିଥାଆନ୍ତି । ଧର୍ମ କଅଣ, ଅଧର୍ମ କଅଣ ଏ ବିଷୟରେ ସେମାନଙ୍କର ନିଜସ୍ୱ ଚିନ୍ତାଧାରା ଥାଏ । ଧର୍ମ ବିରୁଦ୍ଧ କାମକରିବାକୁ ଗଲାବେଳେ ସେମାନଙ୍କ ମନରେ ସ୍ୱତଃ ଭୟଜାତ ହୋଇଥାଏ । କାଁ ହାଁ ସେମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଅତି ନିଷ୍ଠୁର, ନିର୍ଦ୍ଦୟ, ଧର୍ମହୀନ ବ୍ୟକ୍ତି ଦେଖାଯାଆନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ମନର ସୁପ୍ତ ଧର୍ମଧାରଣା ଜାଗ୍ରତ କରାଇ ପାରିଲେ ସେମାନେ ପୁଣି ସହଜ, ସରଳ ଲୋକ ହୋଇ ଯାଆନ୍ତି । ଏମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସମାଜରେ କୌଣସି ସମସ୍ୟା ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ ନାହିଁ । ନିଜର ସୀମିତ ଧନ୍ଦାରେ ସେମାନେ ବ୍ୟସ୍ତ ରହନ୍ତି । କୂଟ, କପଟତା ଛଳନା ସେମାନେ କରି ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ । ସମାଜକୁ .ସରସ, ସୁନ୍ଦର କରିବାରେ ·ସେମାନଙ୍କର ଅବଦାନ ନଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସମାଜର ବିଭ୍ରଷ୍ଟତାରେ ସେମାନଙ୍କର କରଣୀ ନଥାଏ ।

ଯେଉଁମାନେ ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ର ପଠନାଦିରେ ରତ ସେମାନେ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଭାବରେ ଜ୍ଞାନଦୃଷ୍ଟି ହୁଅନ୍ତି ସତ, ମାତ୍ର ସେମାନଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ଏତେ ସୀମିତ ଯେ ସେମାନଙ୍କର ଜ୍ଞାନ ସମାଜରେ ବ୍ୟାପକତା ଲାଭ କରିପାରେ ନାହିଁ । ଏମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେତେକ ମଠ, ମନ୍ଦିର, ଧର୍ମାନୁଷ୍ଠାନ ଓ ଧର୍ମ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ସହ ସଂପୃକ୍ତ ହୋଇ ଥାଆନ୍ତି । ଏ ସ୍ଥାନ ମାନଙ୍କରେ ଏମାନେ ଅନେକ ସମୟରେ ସମ୍ମିଳିତ ହୁଅନ୍ତି, ପୂଜା ଆରାଧନାଦି କରନ୍ତି ।

ମାତ୍ର ଯାହା ଦେଖାଯାଏ, ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ର, ଧର୍ମ ମତରେ ଆଲୋଚନା ପରିବର୍ତ୍ତେ ଅନୁଷ୍ଠାନର ସଙ୍ଗଠନ ଓ ଉନ୍ନତି ବିଷୟକ ଆଲୋଚନା, ପରସ୍ପରର ଦୋଷାରୋପ, ଅନ୍ୟ ଅନୁଷ୍ଠାନ ସହ ପ୍ରତିଯୋଗିତା ଭିତ୍ତିକ ଛିଦ୍ରାନ୍ୱେଷଣ ଓ ଆମୋଦ ପ୍ରମୋଦ ଇତ୍ୟାଦି ମୁଖ୍ୟ ସ୍ଥାନପାଏ । ଏହି ଅନୁଷ୍ଠାନମାନଙ୍କ ବିଷୟରେ ଦୁର୍ନୀତି, ଦୁରାଚାର ମୂଳକ କାର୍ଯ୍ୟ କଳାପ ମଧ୍ୟ ଅନେକ ସମୟରେ ଶୁଣାଯାଏ । ଫଳରେ ନିରୀହ, ନିରକ୍ଷର, ସରଳ ଜନତା ପ୍ରତି ଏମାନେ ଆକର୍ଷଣୀୟ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ । ଶିକ୍ଷିତ ଲୋକମାନେ ମଧ୍ୟ ଏମାନଙ୍କୁ ଭଲ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖନ୍ତି ନାହିଁ । ଧର୍ମ ନାମରେ ଲୋକଙ୍କୁ ଠକିବା ଭଣ୍ଡିବା କାହାଣୀ ମଧ୍ୟ ସମାଜରେ ବିରଳ ନୁହେଁ । ମୋଟା ମୋଟି ଭାବରେ ଦେଖିଲେ ଜଣାଯିବ— ଏ ଲୋକମାନଙ୍କର ଧର୍ମ ଚେତନା ସମାଜର ଉନ୍ନତି ଦିଗରେ କିଛି ସହାୟକ ହୁଏନାହିଁ ।

ଯେଉଁ ଶିକ୍ଷିତ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ରହିଲେ, ସେମାନେ ହେଲେ ପ୍ରକୃତପକ୍ଷେ ସମାଜର ମେରୁଦଣ୍ଡ । ସେମାନେ ଧନୀ, ମାନୀ । ସମାଜର ସମସ୍ତ କ୍ରିୟା କଳାପର ସେମାନେ ହେଲେ ନିୟାମକ । ରାଜନୀତି, ଶାସନନୀତି, ବାଣିଜ୍ୟନୀତି, ଶିକ୍ଷାନୀତି ଯାହାକିଛି ସମାଜରେ ଘଟୁଅଛି ସେ ସବୁଥିର ସେମାନେ ହେଲେ ନିୟନ୍ତ୍ରକୋଷ୍ଠ ।

ନେତା, କର୍ମୀ, କର୍ମଗୁରୁ, କାରିଗର, ବ୍ୟବସାୟୀ, ଲୋକପ୍ରତିନିଧି ସମସ୍ତେ ଏହି ଶ୍ରେଣୀର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ । ସମାଜର ଯାବତୀୟ ଘଟଣା, ଅଘଟଣ ଏମାନଙ୍କର କରଣୀର ଫଳ ।

ମାତ୍ର ସେମାନେ ସେମାନଙ୍କର କର୍ମ ଠିକ୍ ଭାବରେ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ନିଜକୁ ସମାଜର ସେବକ ପରିବର୍ତ୍ତେ ପ୍ରଭୁ ବୋଲି ଜ୍ଞାନ କରନ୍ତି । ଧନ, କ୍ଷମତା ଓ ଶିକ୍ଷାଦିଗରେ ଗର୍ବିତ ହୋଇ ମାନବିକତା ଭୁଲିଯାଆନ୍ତି । ଭୌତିକ ଭୋଗ ବିଳାସରେ ବୁଡ଼ିରହି ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ହେୟ ଜ୍ଞାନ କରନ୍ତି । ଲକ୍ଷ୍ୟ ସାଧନ ପାଇଁ ଯେ କୌଣସି ଉପାୟ ଅବଲମ୍ବନ କରିବାକୁ ପଶ୍ଚାତ୍‌ପଦ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ । ଜନତାର ଉପକାର କରିବା ନାଁରେ ସେମାନେ ନିଜର ଓ ନିଜ ଜ୍ଞାତି କୁଟୁମ୍ବଙ୍କର ସେବାରେ ଲାଗିପଡ଼ନ୍ତି । ସମାଜରେ ଯେତେ ଅନ୍ୟାୟ, ଅତ୍ୟାଚାର, ଦୁଷ୍କର୍ମ, ଦୁର୍ଗତି, ଦୁର୍ଘଟଣା ସଂଘଟିତ ହେଉଅଛି, ସେ ସବୁର ମୂଳରେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ବା ପରୋକ୍ଷ ଭାବରେ ଏହିମାନଙ୍କର ହାତ ନିହିତ ଥାଏ । ଏହି ଶିକ୍ଷିତ ଲୋକ ମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଅନେକ ଅଛନ୍ତି, ଯେଉଁମାନେ ଧର୍ମତତ୍ତ୍ୱ କିଛି ନଜାଣି କେବଳ କାମନା ପୂରଣ ପାଇଁ ଧର୍ମାଚରଣ କରନ୍ତି । ମନ୍ଦିର ଯିବା ଓ ଟଙ୍କା ପଇସା ଖର୍ଚ୍ଚକରି ପୂଜାପୂଜାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିଦେବାରେ ସେମାନଙ୍କର ଧର୍ମାଚରଣ ସୀମାବଦ୍ଧ ।

ସମାଜର ଏହି ସଂପ୍ରଦାୟ ସଂଯତ ନ ହେଲେ ସମାଜରେ ଶାନ୍ତି ସ୍ଥାପନା ବିଡ଼ମ୍ବନା ମାତ୍ର । କିପରି ଏମାନେ ସଂଯତ ହେବେ ? କିଏ ଏମାନଙ୍କ ଉପରେ ସଂଯମର ଅଙ୍କୁଶ ଧାରଣ କରିବେ ? ଶିକ୍ଷିତ ହୋଇ ମଧ୍ୟ କାହିଁକି ଏମାନେ ଅମାନୁଷିକ ଆଚରଣ କରନ୍ତି ? ମନୁଷ୍ୟ ପରମାୟୁ ସୀମିତ ଜାଣି ମଧ୍ୟ କାହିଁକି ସେମାନେ ନିଜର ଧନ, ସଂପଦ, ପ୍ରତିଷ୍ଠାର ଯୁଗ ଯୁଗ ପାଇଁ ଯୋଜନା କରନ୍ତି ? ଅନ୍ୟର ଦୁଃଖ ଯାତନା କାହିଁକି

ଏମାନଙ୍କ ମନରେ ଆଟଶ୍ଳେଷ ସୃଷ୍ଟି କରେ ନାହିଁ । ଏ ପ୍ରକାର ଯେତେ ପ୍ରଶ୍ନ ଉତ୍ଥାପନ ହୋଇପାରେ, ସେ ସବୁର ଉତ୍ତର 'ଧର୍ମଜ୍ଞାନର ଅଭାବ' । ଧର୍ମଜ୍ଞାନ କଅଣ, କିପରି ଏହା ଲାଭ କରାଯାଏ, ଓ କିପରି ଏହା ମନୁଷ୍ୟକୁ ସଂଯତ କରି ସତ୍‌ମାର୍ଗରେ ପରିଚାଳିତ କରେ, ଏସବୁ ବିଷୟର ଆଲୋଚନା ଅବଶ୍ୟ ଦୁରୂହ । ଧର୍ମଜ୍ଞାନ କହିଲେ ଆମେ ଈଶ୍ୱରତତ୍ତ୍ୱ, ଆତ୍ମତତ୍ତ୍ୱ ବା ଆତ୍ମଜ୍ଞାନ ବୁଝୁ । ମହାଭାରତ ଯୁଦ୍ଧରେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଅର୍ଜୁନଙ୍କୁ ଧର୍ମଜ୍ଞାନ ଶିକ୍ଷା ଦେଇଥିଲେ ଯାହା ଫଳରେ ଅର୍ଜୁନଙ୍କର ମୋହ ଦୂର ହୋଇଥିଲା ଓ ସେ ସ୍ୱଧର୍ମ ପାଳନରେ ବା କ୍ଷତ୍ରିୟୋଚିତ ଧର୍ମ ଯୁଦ୍ଧରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହୋଇଥିଲେ । ଏହି ଆତ୍ମଜ୍ଞାନ ଜାଣିବା, ବୁଝିବା ଓ ଲାଭ କରିବା ଅତୀବ କଷ୍ଟକର । ଏହାର ସାଧନମାର୍ଗ ହେଉଛି, ନିଷ୍କାମ କର୍ମାନୁଷ୍ଠାନ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ନିଗ୍ରହ, ଯୋଗାଭ୍ୟାସ ଓ ବେଦାନ୍ତ ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ର ପଠନ, ମନନ ଇତ୍ୟାଦି । ଆମ ସମାଜରେ ଲୋକଙ୍କୁ ଧର୍ମ ବିଷୟରେ ଶିକ୍ଷା ଦେବାର କୌଣସି ବ୍ୟବସ୍ଥା ନାହିଁ । କେବଳ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଚେଷ୍ଟାରେ ଧର୍ମଜ୍ଞାନ ଅର୍ଜନ କରାଯାଏ । ଲେଖାପଢ଼ା ଶିଖି ଲୋକ ଯଦି ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ର ପଢ଼ିବାକୁ ଆଗ୍ରହୀ ନହୁଏ, ଧର୍ମଜ୍ଞାନ ଅର୍ଜନ କରିବାର ଆଉ ଅନ୍ୟ ପନ୍ଥା ନାହିଁ ।

ଚେଷ୍ଟାକଲେ ସମସ୍ତେ ଯେ ଆତ୍ମଜ୍ଞାନୀ ହେବେ, ଏହା କୁହାଯାଇ ନପାରେ । ମାତ୍ର ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ର ପାଠକରି ମୌଳିକ ଆତ୍ମତତ୍ତ୍ୱ ଅବଗତ ହେବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବାରେ କିଛି ବାଧା ନାହିଁ । ଶିକ୍ଷିତ ଲୋକମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଏହା ଆଦୌ କଷ୍ଟକର ନୁହେଁ । ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ର ପାଠରୁ ସବୁ ଦେହରେ ଏକ ଆତ୍ମା ବିରାଜିତ, ଏ ଭାବର ପ୍ରତୀତି ଜନ୍ମେ ଏବଂ ତାହା ମନରୁ ଭୟ, ସନ୍ଦେହ,

ଅବିଶ୍ୱାସ, ଘୃଣା ଦୂରେଇ ଦିଏ । ସତ୍ୟ, ଅହିଂସା, ଦୟା, କ୍ଷମା, ନିର୍ଲୋଭତା, ସରଳତା, ଅକ୍ରୋଧ, ଅସ୍ତେୟ, ଅସଂଗ୍ରହ, ଅପୈଶୁନ, ଅଦ୍ରୋହ, ଆସ୍ତିକତା ପ୍ରଭୃତି ମାନବିକ ଗୁଣ ଗୁଡ଼ିକ ଲୋକ ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ର ପଠନରୁ ଶିକ୍ଷା କରିଥାଏ । ନିଜର ପରମ୍ପରା ପ୍ରତି ଶ୍ରଦ୍ଧାବାନ ହୁଏ । ଜୀବନର ସମସ୍ୟା ଗୁଡ଼ିକର ସମାଧାନର ସୂତ୍ର ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ରରୁ ମିଳିଥାଏ । ଧର୍ମ ଉପଦେଶ, ଶାସ୍ତ୍ରବାଣୀ ମାନି ଚଳୁଥିବା ଲୋକ ଅନେକ ବିଭ୍ରାନ୍ତି, ଦୁଷ୍କର୍ମରୁ ରକ୍ଷା ପାଇଥାଏ । ବଡ଼ ସାନ ଭେଦ ଭାବ ରହେ ନାହିଁ । ମାନବିକ ମୂଲ୍ୟବୋଧ ବୃଦ୍ଧି ପାଏ । ଧର୍ମଚେତନା ବିକଶିତ ହେଲେ ନ୍ୟାୟ, ଅନ୍ୟାୟ, ପାପ, ପୁଣ୍ୟ, ଭଲ, ମନ୍ଦ ଇତ୍ୟାଦିର ସଠିକ୍ ଅବଧାରଣା ମନରେ ଜାଗ୍ରତ ହୁଏ । ଜୀବନର ରହସ୍ୟ ଜାଣିଲେ, ଜଗତର ଅସ୍ଥାୟିତ୍ୱ ବୁଝିଲେ ଅନ୍ୟାୟରେ ସମ୍ପତ୍ତି ଆହରଣ ଇତ୍ୟାଦି ଅପକର୍ମରୁ ନିବୃତ୍ତି ଜନ୍ମେ । ପୁନର୍ଜନ୍ମ, କର୍ମଫଳ, ଅଦୃଷ୍ଟ ଇତ୍ୟାଦି ବିଷୟ ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ର ଶିକ୍ଷା ଦିଏ ଏବଂ ସେଥିରୁ ଶାନ୍ତି ପାଇବାର ବାଟ ବତାଏ । ଭଲମନ୍ଦ ଯାବତୀୟ କର୍ମର ଫଳ ସଂସ୍କାର ରୂପେ ମନରେ ସଞ୍ଚିତ ହୋଇ ରହେ ଏବଂ ତାହା ପରଜନ୍ମ ଏବଂ ପରବର୍ତ୍ତୀ କର୍ମକୁ ପ୍ରଭାବିତ କରେ । ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ର ପଠନ ଆଲୋଚନା ନକରିବା ଲୋକର ଏ ସବୁ ଭାବନା ଜାତ ହୁଏନାହିଁ । ସେ ଇହ ସର୍ବସ୍ୱ ହୋଇ ପଡ଼େ ଏବଂ ମୃତ୍ୟୁପରେ ଆଉ କିଛି ନାହିଁ ବୋଲି ଭାବେ । ମାତ୍ର ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ର କହେ —ଜୀବର ଜୀବତ୍ୱର ଶେଷ ହୁଏ ମୁକ୍ତିରେ -- ମୃତ୍ୟୁରେ ନୁହେଁ । ମୃତ୍ୟୁ କେବଳ ଦେହର ଅବସାନ ଘଟାଏ । ଧର୍ମ ଚେତନାର ବିକାଶ ନହେବାରୁ ଲୋକ ଏସବୁ ରହସ୍ୟ ଜାଣିପାରେ ନାହିଁ । ଧର୍ମ ଚେତନାର ଦୃଢ଼ୀକରଣ ଓ ବିକାଶ ପାଇଁ ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ର ପଠନ ଏକାନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ । ଏକମାତ୍ର ଧର୍ମ

ଜ୍ଞାନହିଁ ଲୋକଙ୍କୁ ଠିକଣା ବାଟରେ ରଖିପାରିବ ଏବଂ କେବଳ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ପ୍ରଚେଷ୍ଟା ଦ୍ୱାରା ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ର ପଠନ ମନନରୁ ଏହା ଲାଭ କରାଯାଇ ପାରିବ । କୌଣସି ଶାସନ, ଆଇନ୍ ଲୋକଙ୍କୁ ଠିକଣା ବାଟରେ ପରିଚାଳିତ କରିପାରିବ ନାହିଁ । ଦୁର୍ନୀତି ନିରୋଧ ବା ନିରାକରଣ ପାଇଁ ନାନା ପ୍ରକାର ଆଇନ କରାଯାଉଛି । ତାହାକୁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବା ପାଇଁ ବିଭିନ୍ନ ସଂସ୍ଥା ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଛି । ଯେପରି ପୋଲିସ, ଭିଜିଲାନ୍ସ, ଏନ୍‌ଫୋର୍ସମେଣ୍ଟ, କୋର୍ଟ, କଚେରୀ, ଲୋକପାଳ ଇତ୍ୟାଦିର ସର୍ଜନା ଚାଲିଛି । ମାତ୍ର ଦୁର୍ନୀତି, ଦୁଷ୍କର୍ମର ନିରାକରଣ କରାଯାଇ ପାରୁଛି କି ? ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ଦୂରୀକରଣ ପାଇଁ ଯୋଜନା ପରେ ଯୋଜନ
କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହେଉଛି । ମାତ୍ର ଦରିଦ୍ରଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ବଢ଼ିବା
ଲାଗିଛି । ସେହିପରି ଦୁର୍ନୀତି ନିରୋଧ ପାଇଁ ଯେତେ ବ୍ୟବସ୍ଥ
ହେଲେ ମଧ୍ୟ ତାହା ବଢ଼ିବାରେ ଲାଗିଛି । ଏହା ସମ
ସମାଜକୁ ଗ୍ରାସ କଲାଣି । କେହି ଏଥିରୁ ମୁକ୍ତ ନୁହନ୍ତି । ଦୁର୍ନୀ
ବିରୋଧରେ ବେଳେବେଳେ ସ୍ୱର ଉତ୍ତୋଳନ ହୁଏ । ଦୁର୍ନୀ
ପ୍ରତି ଘୃଣା ଭାବରୁ ଏ ସ୍ୱର ଉଠେ ନାହିଁ । ସ୍ୱର ଉତ୍ତୋଳନକା
ସୁବିଧା ସୁଯୋଗ ଅଭାବରୁ ଦୁର୍ନୀତି କରି ନପାରି ପ୍ରତିଯୋଗିତା
ପଛରେ ପଡ଼ିଯାଆନ୍ତି । ଏହା ତାଙ୍କର ମୁଖ୍ୟତଃ ଈର୍ଷାଭାବ
ହୋଇ ଥାଏ । ସୁଯୋଗ ଆସିଲେ ସେ ବହୁଗୁଣିତ ହାର
ଦୁର୍ନୀତିର ଆଚରଣ କରିବେ । ଶୋଷଣ ମୁକ୍ତ ସମାଜ ଗଢ଼ିବ
ପାଇଁ ଆମ ସମାଜର ସ୍ତରେ ସ୍ତରେ ଶୋଷଣର ଧାରା ବୁ
ଚାଲିଛି । ଜଡ଼ତା ଏତେ ବଢ଼ିଗଲାଣି ଯେ ଲୋକେ ଆଉ ଦୁର୍ନୀ
ଦୁର୍ନୀତି କହୁ ନାହାନ୍ତି । ଏହା ଜୀବନ ଧାରାର ଗୋଟିଏ
ହୋଇଗଲାଣି । ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ଦୂରୀକରଣ ହେଉ ବା ଦୁ

ଦୂରୀକରଣ ହେଉ, ଉଭୟ କର୍ମର ବିଫଳତାର କାରଣ ଏକ । ଏହାକୁ ସୁଧାର ହେବ କେବଳ ଧର୍ମଚେତନାର ଜାଗରଣ ଦ୍ୱାରା—ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ର ପଠନର ପ୍ରସାର ଦ୍ୱାରା— ଯୁଗାନ୍ତକାରୀ ମହାପୁରୁଷଙ୍କ ଆବିର୍ଭାବ ଦ୍ୱାରା ।

ସମାଜର କଳଙ୍କ ଓ ତାହାର ଦୂରୀକରଣ

(ଆଧୁନିକ ସମାଜରେ କେତେକ ଲୋକ ଅତି ମାତ୍ରାରେ ଉଦ୍‌ଯୋଗୀ, ସ୍ୱାର୍ଥପର, ଆହରଣ ପ୍ରୟାସୀ ହୋଇଥିଲାବେଳେ ଅଧିକାଂଶ ଲୋକ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ନିଶ୍ଚେଷ୍ଟ, ଆଳସ୍ୟ ପରାୟଣ ଓ ଆତ୍ମପ୍ରତ୍ୟୟଶୂନ୍ୟ । ପ୍ରକୃତ ଧର୍ମଜ୍ଞାନ, ଈଶ୍ୱର ପରାୟଣତା କାହାରି ଆତ୍ମାପର ଜଣାପଡୁ ନାହିଁ । ସୁଖୀ ସମାଜ ଗଢ଼ିବା ପାଇଁ ନୂତନ ପ୍ରକାର ଉଦ୍ୟମ ଆବଶ୍ୟକ । ପ୍ରଚଳିତ ପନ୍ଥା ଆଦୌ ଫଳପ୍ରଦ ନୁହେଁ—ଏହା ଅନୁଭବ କରିବାର ବେଳ ଆସିଛି । ଏ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ଏ ଦିଗରେ ମତ୍‌ସାମାନ୍ୟ ଆଲୋକପାତ କରିବା ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରାଯାଇଛି ।)

ନିରକ୍ଷରତା, ଦାରିଦ୍ର୍ୟ, ଦୁର୍ନୀତି ଓ ସାମ୍ପ୍ରଦାୟିକତା- ଏ ଚାରୋଟି ସମାଜର କଳଙ୍କ ରୂପେ ବିବେଚିତ ହେଉଅଛି । ମୂଳତଃ ଅଶିକ୍ଷା ଆଉ ଧର୍ମହୀନତାରୁ ଏ ଗୁଡ଼ିକର ଉତ୍ପତ୍ତି । ଏ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ନାନା ପ୍ରକାର ଲେଖା ବିଭିନ୍ନ ପତ୍ର ପତ୍ରିକାରେ ପଢ଼ିବାକୁ ମିଳୁଛି । ଏ ଗୁଡ଼ିକର ମୂଳୋତ୍ପାଟନ ନ ହେଲେ ସମାଜର ଅଗ୍ରଗତି ନିଶ୍ଚିତ ରୂପେ ବ୍ୟାହତ ହେବ— ଏ କଥା ସମସ୍ତେ ଅନୁଭବ କରୁଛନ୍ତି । ଏ ଗୁଡ଼ିକର କୁଫଳରୁ ଭୟାବହତା ଏତେ ବହୁଳ ଭାବରେ ଚର୍ଚ୍ଚିତ ଯେ ଆଉ ଅଧିକ

ଆଲୋଚନା କରିବା ଏ ପ୍ରବନ୍ଧର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ନୁହେଁ । ମାତ୍ର ଗୋଟିଏ କଥାର ଅଭାବ ବରାବର ଅନୁଭୂତ ହୁଏ । ତାହା ହେଉଛି— ଏ ଗୁଡ଼ିକର ନିରାକରଣ କିପରି କରାଯିବ —ସେ ବିଷୟରେ ବିଶେଷ କିଛି ଶୁଣାଯାଏ ନାହିଁ । ନେତା, ସମାଜସେବୀ, ଚିନ୍ତାଶୀଳ ବ୍ୟକ୍ତି ମାନଙ୍କର ଲେଖା ଓ ଭାଷଣ ମାନଙ୍କରେ ଏ ଗୁଡ଼ିକର ନିନ୍ଦାସମ୍ବଳିତ ନାନାପ୍ରକାର ଆଲୋଚନା ପଢ଼ିବାକୁ ଓ ଶୁଣିବାକୁ ମିଳେ । ସରକାର ଏ ଗୁଡ଼ିକ ହଟାଇବାରେ ଅପାରଗ ବୋଲି ସମାଲୋଚନା ମଧ୍ୟ ଶୁଣାଯାଏ । ନିରକ୍ଷରତା ଦୂରୀକରଣ ପାଇଁ ସ୍କୁଲ ସଂଖ୍ୟା ବଢ଼ାଇବା, ସ୍କୁଲ ମାନଙ୍କର ଅବସ୍ଥାର ଉନ୍ନତି କରିବା, ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷାକୁ ବାଧ୍ୟତା ମୂଳକ କରିବା ପ୍ରଭୃତି ପରିକଳ୍ପନା ଚାଲିଛି । ନିରକ୍ଷର ପ୍ରୌଢ଼ମାନଙ୍କୁ ସାକ୍ଷର କରିବା ପାଇଁ ଅଣ ଅନୁଷ୍ଠାନିକ ଶିକ୍ଷାକେନ୍ଦ୍ରମାନ ଖୋଲି ଯାଇଛି । ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ଦୂରୀକରଣ ପାଇଁ ଯୋଜନାରେ ବିଭିନ୍ନ କର୍ମର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯାଉଛି । ବଜେଟ୍‌ରେ ସେଥିପାଇଁ ବିପୁଳ ଅର୍ଥମଧ୍ୟ ବରାଦ କରାଯାଉଛି । ଦୁର୍ନୀତି ନିରୋଧ ପାଇଁ ନାନା ପ୍ରକାର ଆଇନ ବଳବତ୍ତର ଅଛି ଏବଂ ସେ ସବୁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବା ପାଇଁ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସଂସ୍ଥାମାନେ ମଧ୍ୟ ସକ୍ରିୟ ଥିବାର ଦେଖାଯାଉଛି । ସାମ୍ପ୍ରଦାୟିକ ଦଙ୍ଗା ହଙ୍ଗାମ ହେଲେ ଅପରାଧ ନିରୋଧ, ଓ ଶାନ୍ତିରକ୍ଷା ନାମରେ ନାନା ପ୍ରକାର କାର୍ଯ୍ୟାନୁଷ୍ଠାନ କରାଯାଉଛି । ଏ ପ୍ରକାର ସମାଜ ମଙ୍ଗଳ, ଜନମଙ୍ଗଳ କାମ ସ୍ୱାଧୀନତା ପରଠାରୁ ବିଭିନ୍ନ ଯୋଜନା ମାଧ୍ୟମରେ ଚାଲୁ ରହିଛି । ବିଭିନ୍ନ ସମୟରେ ସେ ସବୁ କାମର ଫଳାଫଳ ଯେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ନୈରାଶ୍ୟ ଜନକ — ଏହା କହିବା ବାହୁଲ୍ୟ । କାରଣ ସବୁକ୍ଷେତ୍ରରେ ଫଳ ଓଲଟା ହେବାର

ଦେଖାଯାଉଛି । ନିରକ୍ଷରଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ବଢିବାରେ ଲାଗିଛି, ଦୁର୍ନୀତି ସମଗ୍ର ସମାଜକୁ ଗ୍ରାସ କଲାଣି, ସାମ୍ପ୍ରଦାୟିକ ଦଙ୍ଗା ହେଙ୍ଗାମ ପୂର୍ବେ ଯାହାଥିଲା, ଏବେ ତାହା ଧର୍ମ ଗଣ୍ଡିର ଅତିକ୍ରମକରି ବିଭିନ୍ନ ଜାତି ଜାତି ମଧ୍ୟରେ ବ୍ୟାପିଲାଣି । ସ୍ୱାଧୀନତା ପରଠାରୁ ସାତ ଗୋଟି ପଞ୍ଚବାର୍ଷିକ ଯୋଜନା କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହେଲାଣି । ଅଭିଜ୍ଞ, ବୈଜ୍ଞାନିକ, ଚିନ୍ତାଶୀଳ ଲୋକମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଯୋଜନା ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଉଛି ଏବଂ ଅଭିଜ୍ଞ ଲୋକମାନଙ୍କଦ୍ୱାରା ତାହା କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହେଉଛି । ଯୋଜନା ପ୍ରଣୟନରେ ତ୍ରୁଟି କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବାରେ ତ୍ରୁଟି ରହୁଛି ବୋଲି କହିବା ନିଶ୍ଚୟ ଧୃଷ୍ଟତା । କାରଣ ଯୋଜନାର ଫଳସ୍ୱରୂପ ବହୁବିଧ ଅଭିବୃଦ୍ଧି ହାସଲ କରାଯାଇ ପାରିଛି । ଖାଦ୍ୟ, ବସ୍ତ୍ର, ଲୁହା, ସିମେଣ୍ଟ, ବୈଜ୍ଞାନିକ ଯନ୍ତ୍ରପାତି ପ୍ରଭୃତି ନାନା ବିଷୟରେ ଦେଶ ସ୍ୱାବଲମ୍ବୀ ହୋଇଛି । ସ୍କୁଲ, କଲେଜ, ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ସଂଖ୍ୟା ବଢ଼ିଛି ଛାତ୍ର ସଂଖ୍ୟା ବଢ଼ିଛି । ମାତ୍ର ନିରକ୍ଷରତା ଘୁଞ୍ଚୁନାହିଁ କି କ୍ଷୁଧା ଦୂର ହେଉନାହିଁ । ନିରକ୍ଷରତା ଦୂରୀକରଣ ପାଇଁ ପ୍ରତିବର୍ଷ ସ୍କୁଲ ସଂଖ୍ୟା ବଢାଯାଉଛି । ଲୋକସଂଖ୍ୟା ବୃଦ୍ଧି ସହ ତାଳ[illegible] ଏକାମ କରାଯାଉଛି । ଶିକ୍ଷକ ନିଜ ଚାକିରିର ନିରାପତ୍ତା ରକ୍ଷ କରିବା ପାଇଁ ସ୍କୁଲଯିବା ବୟସର ଯେତେ ପିଲା ସେ ଅଞ୍ଚଳରେ ଅଛନ୍ତି, ସମସ୍ତଙ୍କର ନାମ ରେଜିଷ୍ଟ୍ରିଭୁକ୍ତ କରୁଛନ୍ତି । ମିଥ୍ୟ ଉପସ୍ଥାନ ଯେ ପକା ନଯାଉଛି, ତାହା ନ କହିବା ଭଲ । ଏସ କାଗଜପତ୍ର ତନଖି କରି ପରିସଂଖ୍ୟାନ ବିଭାଗ ବେଶ୍ ସନ୍ତୋଷଲା କରୁଛନ୍ତି । ଏବେ ବହୁତ ପିଲା ମଝିରୁ ସ୍କୁଲ ଯିବା ବନ୍ଦକ ଦେଉଛନ୍ତି ବୋଲି ତଥ୍ୟ ପ୍ରକାଶିତ ହେଉଛି । ଯାହାକ ପଢ଼ିଥିଲେ, କାଳକ୍ରମେ ତାହା ଭୁଲିଯାଇ ନିରକ୍ଷରଙ୍କ ସଂ

ବୃଦ୍ଧି କରୁଛନ୍ତି । ପିଲାଙ୍କର ବାପାମାଆ ମୂର୍ଖ । ପିଲାର ପାଠପଢ଼ା ପ୍ରତି ଯତ୍ନ କରିବା ମନୋବୃତ୍ତି ସେମାନଙ୍କର ନ ରହିବା ସ୍ୱାଭାବିକ । ସେମାନଙ୍କର ଆର୍ଥିକ ଅବସ୍ଥା ମଧ୍ୟ ବିଚାରକୁ ଆସିବା ଦରକାର । ପିଲାକୁ ଖାଇବା ପିନ୍ଧିବାକୁ ଦେଲେ ତ ସ୍କୁଲକୁ ଯିବ । ଗାଁ ଗହଳରେ କେତେ ଲୋକଙ୍କର ଏ ପ୍ରକାର ଆର୍ଥିକ ସ୍ୱଚ୍ଛଳତା ଅଛି ? ପିଲା କାହିଁକି ସ୍କୁଲ ଯାଉନାହିଁ — ଏ ବିଷୟ ପଚାରିବାକୁ କେହିନାହିଁ ବରଂ ଲୋକ ଅଛନ୍ତି ଯେଉଁମାନେ ପିଲାକୁ କିଛି ପଇସା ଦେଇ ନିଜ କାମରେ ଲଗାଇ ଦେଉଛନ୍ତି । ପିଲାର ବାପା ମାଆ ମଧ୍ୟ ଏଥିରେ ଖୁସି । ଏ ପ୍ରକାର ପିଲାର ପାଠପଢ଼ା ବାଧାପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇ କ୍ରମେ ପୂରା ବନ୍ଦ ହୋଇଯାଏ ।

ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ଦୂରୀକରଣ କାମଟି ମଧ୍ୟ ଠିକ୍ ଏହିପରି । ଯେ ଦରିଦ୍ର, ସେ ବି ନିରକ୍ଷର । ସେ ଦୁନିଆର ହାଲ୍‌ଚାଲ କିଛି ବୁଝେ ନାହିଁ । ନିଜର ଦରିଦ୍ରତା ପାଇଁ ତାହା ମନରେ ମଧ୍ୟ ଗ୍ଲାନି ନାହିଁ । ପଡ଼ୋଶୀ ଖାଇ ଖାଇ ଅଜୀର୍ଣ୍ଣ ରୋଗ ଭୋଗ କରୁଥିବା ବେଳେ ସେ ଖାଇବାକୁ ନପାଇ ଭୋକରେ ଛଟପଟ ହେଉଛି, ଏଥିପାଇଁ ତାହା ମନରେ ଈର୍ଷା ମଧ୍ୟ ନାହିଁ । ଏ ଲୋକଗୁଡ଼ିକ ପୂରାପୂରି ତମୋଗୁଣୀ । ଆଳସ୍ୟ ନିଦ୍ରା ପ୍ରମାଦ ଏମାନଙ୍କର ସ୍ୱାଭାବିକ ଲିପ୍ସା । କ୍ରମାଗତ ଖାଦ୍ୟାଭାବ ଭୋଗି ତାହାର ଶରୀର ଦୁର୍ବଳ ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ନାନା ରୋଗର ମଧ୍ୟ ଶିକାର ହେଉଛି । ପରିଶ୍ରମ କରିବାକୁ ତା ମନରେ ଉତ୍ସାହ ନାହିଁ ? ପିନ୍ଧିବାକୁ ଲୁଗା ନାହିଁ ଝଡ଼ ବର୍ଷାରୁ ରକ୍ଷା ପାଇବା ପାଇଁ କୁଡ଼ିଆଟିଏ ନାହିଁ ବା ଥିଲେ ମରାମତି ଅଭାବରୁ ତାହା

ଜୀର୍ଣ୍ଣଶୀର୍ଣ୍ଣ । କେବଳ କାଲୁରି (Calorie) ବିଷୟ ବିଚାରକୁ ନେଇ ଦରିଦ୍ରତାର ସୀମା ନିରୂପଣ କରାଯାଇ ୩୭ ଭାଗ ଲୋକ ଏ ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ଅଛନ୍ତି ବୋଲି କୁହାଯାଉଛି । ମାତ୍ର ଲୁଗାପଟା, ବାସଗୃହ, ଶିକ୍ଷା ଆଦି ବିଷୟ ବିଚାରକୁ ନେଲେ ଏମାନଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ନିଶ୍ଚିତଭାବେ ଦ୍ୱିଗୁଣ ବା ଶତକଡ଼ା ୭୦।୭୫ ହେବ ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ଏମାନଙ୍କର ଅବସ୍ଥାର ଉନ୍ନତି କରିବା ପାଇଁ ସରକାର ଏମାନଙ୍କୁ ବାସଗୃହ, ଚାଷଜମି, ହଳ ବଳଦ, ଗାଈ ଛେଳି ମେଣ୍ଢା, ଟଙ୍କା ପଇସା ଇତ୍ୟାଦି ବିଭିନ୍ନ ଯୋଜନା ମାଧ୍ୟମରେ ସାହାଯ୍ୟ ଦେଉ ଅଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ କାହାରି ଅବସ୍ଥା ବଦଳିବାର ଦେଖା ଯାଉ ନାହିଁ । ଯଦି କାହାରି ଅବସ୍ଥାର ଉନ୍ନତି ହୋଇଛି ବୋଲି କୁହାଯିବ, ତେବେ ଏମାନଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ନ କମି ବଢ଼ୁଛି କିପରି ? ବୋଧହୁଏ ନୂତନ ଲୋକ ଦରିଦ୍ରର ସୀମାରେଖା ତଳକୁ ଯାଉଛନ୍ତି । ଯଦି ଏପରି ପ୍ରକୃତରେ ହେଉଥାଏ, ତେବେ କହିବାକୁ ହେବ ଯେ ଏ ଅବସ୍ଥାର ପରିବର୍ତ୍ତନ ହେବ ନାହିଁ । କାରଣ ଦଶଜଣ ଦରିଦ୍ରଙ୍କ ଅବସ୍ଥାର ଉନ୍ନତି ହେଲେ ପନ୍ଦର ଜଣ ନୂଆ ଦରିଦ୍ର ସୃଷ୍ଟି ହେବେ । କାରଣ ସ୍କୁଲଟିଏ ବସାଇଲେ ଓ କିଛି କିଛି ଟଙ୍କା ପଇସା ଏମାନଙ୍କୁ ଦେଇଦେଲେ ଏମାନେ ସ୍ୱାକ୍ଷର ହୋଇଯିବେ ନାହିଁ କିମ୍ବା ନିଜର ଦରିଦ୍ରତା ଘୁଞ୍ଚେଇ ଦେବେ ନାହିଁ । ସେମାନଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷା ଦେବା ପାଇଁ, ତାଙ୍କ ପିଲାଙ୍କୁ ବାଧ୍ୟତା ମୂଳକଭାବେ ସ୍କୁଲକୁ ପଠାଇବା ପାଇଁ, ସେମାନେ ଯେପରି ଖାଇପିନ୍ଧି (ସର୍ବନିମ୍ନ ଆବଶ୍ୟକତା) ଚଳିପାରିବେ, ଏହିସବୁ ବିଷୟ ବୁଝିବା ପାଇଁ ପ୍ରତି ଗ୍ରାମରେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ତତ୍ତ୍ୱାବଧାରକ ସଂସ୍ଥା ରହିବା ଦରକାର । ଏ ସଂସ୍ଥାକୁ ଆଇନ ସମ୍ମତ କରିବା ପାଇଁ ସରକାର

ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିପାରିବେ । ଏ ସଂସ୍ଥା ଗ୍ରାମର କୃଷି, ଶିକ୍ଷା, ପରିମଳ ବ୍ୟବସ୍ଥା. ବାସଗୃହ, ରାସ୍ତା, ଘାଟ, ପ୍ରତ୍ୟେକ ପରିବାରର ଆର୍ଥିକ ସ୍ଥିତି ବିଷୟରେ ।

ତଥ୍ୟ ସଂଗ୍ରହ କରିବେ ଏବଂ ଗ୍ରାମର ଉନ୍ନତି ପାଇଁ କ କ କାମ ଜରୁରୀ ଦରକାର, ତାହାର ଚିଠା ତିଆରି କରିବେ । ଅବଶ୍ୟ ସେମାନେ ଲୁହା କାରଖାନା, ସିମେଣ୍ଟ କାରଖାନା, ଲୁଗାକଳ ଇଲେକ୍‌ଟ୍ରି ପ୍ରୋଜେକ୍ଟ ପ୍ରଭୃତି କରିବେ ନାହିଁ । ଗ୍ରାମର ପାଣି କଳଟିଏ, ଉଠାଜଳସେଚନଟିଏ, ସ୍କୁଲଟିଏ କଣ୍ଟ୍ରୋଲ ଦୋକାନଟିଏ, ବଡ଼ରାସ୍ତାକୁ ସଂଯୋଗକାରୀ ରାସ୍ତାଟିଏ, ଇତ୍ୟାଦି କାମ ସେମାନେ କରିବେ ବା ସରକାରୀ ସଂପୃକ୍ତ ବିଭାଗକୁ କହି ତାହା କରାଇ ନେବେ । ସେସବୁ କାମ ସେମାନେ ନିଜ ସମ୍ବଳ ଭିତରୁ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବେ । ଅଣ୍ଟ ନଅଣ୍ଟ ହେଲେ ସରକାର ଅନୁଦାନ ଦେବେ । ଏ ପ୍ରକାର ଅନୁଦାନ ଉଦାର ଭାବରେ ଦେବାପାଇଁ ସରକାର ବଜେଟ୍‌ରେ ଅର୍ଥ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବେ ।

ଦରିଦ୍ର ଓ ନିରକ୍ଷର ଲୋକମାନଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ଶତକଡ଼ା ୭୦।୭୫ ହୋଇଥିବାରୁ ବଜେଟର ଏକଟଙ୍କା ଖର୍ଚ୍ଚରୁ ଅନ୍ତତଃ ଏମାନଙ୍କ ପାଇଁ ୭୦ ପଇସା ଖର୍ଚ୍ଚ ହେବା ଦରକାର । ଦେଶରକ୍ଷା ଓ ବୁର୍ଜୁଆ ଖର୍ଚ୍ଚ (ରାଷ୍ଟ୍ରପତି, ରାଜ୍ୟପାଳ, ହାଇକୋର୍ଟ ସୁପ୍ରିମକୋର୍ଟ ପ୍ରଭୃତି) ବାଦ ଦେଲେ ଆଉ ଯାହା ଦେଶର ଉନ୍ନୟନ ପାଇଁ ଖର୍ଚ୍ଚ ହେଉଛି, ଏ ଲୋକମାନେ ସେଥିରୁ କେଉଁ ପରିମାଣରେ ଭାଗୀଦାର ହୁଅନ୍ତି ? ଏ ଲୋକମାନେ ସାଧାରଣତଃ ଯେଉଁଠାରେ ଜନ୍ମ ହୁଅନ୍ତି, ସେଇଠାରେ ମରନ୍ତି । ସ୍ଥାନାନ୍ତର ଗମନାଗମନ ପ୍ରାୟ ଏମାନଙ୍କ ଜୀବନରେ ଘଟେନାହିଁ ।

ଉଡ଼ାଜାହାଜ, ଟ୍ରେନ୍, ବସ୍, ସଡ଼କପଥ ସହ ଏମାନଙ୍କର କି ସଂପର୍କ ? ସ୍କୁଲ, କଲେଜ, ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରୁ ଏମାନେ କଉଣି ଉପକାର ପାଆନ୍ତି । ଦେଶରେ ଯେତେ ରୁଜିର ବାକର ସୃଷ୍ଟି ହେଉଛି, ସେଥିରୁ ଏମାନେ କେତୋଟି ପାଆନ୍ତି ? ଆଧୁନିକ ବୈଜ୍ଞାନିକ ଉଦ୍ଭାବନର କି ଉପକାର ଏମାନେ ପାଉଛନ୍ତି ? ମୋଟାମୋଟି ଦେଖିଲେ ଜଣାଯିବ, ଦେଶର ଉନ୍ନୟନ ବାବଦ ଯେତେ ଅର୍ଥବ୍ୟୟ ହେଉଛି, ସେସବୁ ଏ ଶତକଡ଼ା ୭୦ ଲୋକଙ୍କୁ ବାଦ୍ ନେଇ ଅବଶିଷ୍ଟ ୩୦ ଭାଗ ଲୋକ ଉପଭୋଗ କରୁଛନ୍ତି ।

ଏ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଯୋଜନାରେ ଗ୍ରାମ୍ୟ ଉନ୍ନୟନ ନାମରେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପାଣ୍ଠିର ବ୍ୟବସ୍ଥା ରହିବା ଦରକାର । ତାହାହେଲେ ଯେଉଁ ଗ୍ରାମ ଯେତେବେଳେ ଯାହା ଅନୁଦାନ ଚାହିଁବ, ତାହା ସରକାର ଉଦାର ଭାବରେ ପୂରଣ କରିବାକୁ କ୍ଷମ ହେବେ । ସେହି ଅର୍ଥ ଉପଯୁକ୍ତ ଭାବରେ ବିନିଯୋଗ କରାଯାଉଛି କି ନାହିଁ, ତାହାର ହିସାବ ତନଖି କରିବା ପାଇଁ ଏବଂ କାମର ସରଦମିନ ନିରୀକ୍ଷଣ କରିବା ପାଇଁ ବ୍ୟବସ୍ଥା ରହିବା ମଧ୍ୟ ଦରକାର ।

ଏ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଗ୍ରାମର ସମସ୍ତ ବିଷୟ ପାଇଁ ଦାୟୀ ରହିବେ । ଗ୍ରାମର ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ବୟସର ପିଲାମାନେ ଯେପରି ସ୍କୁଲକୁ ଯିବେ, ତାହା ସେ ଦେଖିବେ । କୌଣସି ଅଭାବ ଅସୁବିଧାରୁ କାହାର କୃଷିକର୍ମ ଯେପରି ବାଧାପ୍ରାପ୍ତ ନ ହୁଏ, ତାହା ସେ ଦେଖିବେ । ସବୋପରି କେହି ଯେପରି ଅନାହାରରେ ନରହେ, ତାହାମଧ୍ୟ ଦେଖିବେ । ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଦୈନିକ ମଜୁରି ଉପରେ ନିର୍ଭର କରି ଚଳୁଥିବା ଲୋକ ଯଦି କୌଣସି ଦିନ ମଜୁରି ନପାଏ ତେବେ ଏ ଅନୁଷ୍ଠାନ ତାହାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବେ । ସରକାରଙ୍କ ବିଭିନ୍ନ

ଯୋଜନା ଅନୁସାରେ ଗ୍ରାମର କୌଣସି ଲୋକକୁ ଯଦି କିଛି ସାହାଯ୍ୟ ମିଳିଲା, ତାହା ସେ ଉପଯୁକ୍ତ ଭାବରେ ବିନିଯୋଗ କରୁଛନ୍ତି କି ନାହିଁ, ତାହା ମଧ୍ୟ ସେ ସଂସ୍ଥା ଦେଖିବେ । ମୋଟ ଉପରେ ପରିବାରର କର୍ତ୍ତା ଯେପରି ପରିବାରର ସମସ୍ତ ବିଷୟ ବୁଝନ୍ତି, ସେହିପରି ଏ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଗ୍ରାମଟିକୁ ତାହାର ପରିବାର ଭାବି ସମସ୍ତ ବିଷୟ ବୁଝାସୁଝା କରିବେ । ଗ୍ରାମର ଉନ୍ନତି ପାଇଁ ଗ୍ରାମ୍ୟବ୍ୟାଙ୍କରୁ ଋଣ ନେବା ପାଇଁ ମଧ୍ୟ ଏ ଅନୁଷ୍ଠାନକୁ ଅଧିକାର ଦେବା ଦରକାର ।

ଦରିଦ୍ରତାର ଯେପରି ସୀମାରେଖା ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରାଯାଇଛି, ଦୁର୍ନୀତିର ସେପରି କରାଯାଇନାହିଁ । ସରକାରୀ କର୍ମଚାରୀ ପାଉଣା ନେଲେ ଦୁର୍ନୀତି କୁହାଯାଉଛି । ଜନତାର ଅପବ୍ୟବହାର କରି ପ୍ରିୟା ପ୍ରୀତି କଲେ ବା କର୍ତ୍ତବ୍ୟରେ ଅବହେଳା କଲେ ଦୁର୍ନୀତି କୁହାଯାଉଛି । ଟିକସ ଫାଙ୍କିଲେ, ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ଦରରୁ ଅଧିକ ଦରରେ ଜିନିଷ ବିକିଲେ, ଆଇନର ବହିର୍ଭୂତ କୌଣସି କାରବାର କଲେ ଦୁର୍ନୀତି କୁହାଯାଉଛି । ଏହିପରି ଏହାର ପରିସର ଅତି ବ୍ୟାପକ । ମୋଟ ଉପରେ ଅର୍ଥ ଉପାର୍ଜନ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଯେଉଁ ଅନ୍ୟାୟ ବା ଆଇନ ବହିର୍ଭୂତ କାମ କରାଯାଏ, ତାହାକୁ ଦୁର୍ନୀତି କୁହାଯାଉଛି । ଏହାକୁ ପ୍ରତିରୋଧ କରିବା ପାଇଁ ନାନା ପ୍ରକାର କାର୍ଯ୍ୟାନୁଷ୍ଠାନ କରାଯାଉଛି । ଅପରାଧୀକୁ ଦଣ୍ଡ ଦିଆଯାଉଛି । ଦୁର୍ନୀତିଗ୍ରସ୍ତ କର୍ମଚାରୀଙ୍କୁ କାର୍ଯ୍ୟରୁ ଅନ୍ତର କରାଯାଉଛି ।

ମାତ୍ର ଏସବୁ ସତ୍ତ୍ୱେ ଦୁର୍ନୀତି ବଢ଼ି ଚାଲିଛି । ଯେଉଁଠି ଅର୍ଦ୍ଧାଧିକ ଲୋକ ନିରକ୍ଷର ଥାଉ, ଭେକଲ ସେଠି ଦୁର୍ନୀତି

ଆଉ ସାମ୍ପ୍ରଦାୟିକତା ପ୍ରସାର ଲଭ କରିବାହିଁ ସହଜ ।

ଏପରି ହେଲେ ଅନାହାରରେ କେହି ରହିବେ ନାହିଁ, ପିଲାମାନେ ସ୍କୁଲକୁ ପଢ଼ିବାକୁ ଯିବେ, ସମସ୍ତଙ୍କର ଆର୍ଥିକ ସ୍ଥିତି କ୍ରମଶଃ ଉନ୍ନତ ହେବ ଏବଂ ଗ୍ରାମର ପରିବେଶ ନିଶ୍ଚୟ ବଦଳି ଯିବ । ପରସ୍ପର ସାହାଯ୍ୟ ସହାନୁଭୂତି ମଧ୍ୟରେ ଗ୍ରାମର ସବୁ ଲୋକ ଚଳିଲେ ପରସ୍ପର ପ୍ରତି ଆତ୍ମଭାବ ଜାତହେବ ଏବଂ ଜାତି ଜାତି ଭିତରେ ବା ଧର୍ମ ଧର୍ମ ଭିତରେ ବିଭେଦ ରହିବ ନାହିଁ । ସମାଜ ନିଶ୍ଚୟ କଳଙ୍କ ମୁକ୍ତ ହେବ ।

ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ସାର

୧- ଈଶ୍ୱର ଏକ, ଅଖଣ୍ଡ, ଶାଶ୍ୱତ, ସର୍ବବ୍ୟାପକ ।

୨- ଜୀବ ବା ଆତ୍ମା, ପରମାତ୍ମା ବା ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ଅଖଣ୍ଡିତ ଅଂଶ । ଅର୍ଥାତ୍ ଆତ୍ମା ଓ ପରମାତ୍ମା ଏକ ଓ ଅଭିନ୍ନ ।

୩- ଈଶ୍ୱର ନିର୍ଗୁଣ, ସଗୁଣ, ନିରାକାର, ସାକାର – ଏପରି ବିଭିନ୍ନ ଭାବରେ ପୂଜିତ ହୁଅନ୍ତି । ବିଭିନ୍ନ ଦେବଦେବୀଙ୍କୁ ଯେଉଁ ପୂଜା କରାଯାଏ, ତାହା ମଧ୍ୟ ସେ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି । ଈଶ୍ୱର ସବୁ ପୂଜାର ଗ୍ରହୀତା ଓ ସବୁ ପୂଜାର ଫଳଦାତା ଅଟନ୍ତି । କାରଣ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କେହି ନାହିଁ, ପୂଜା ଗ୍ରହଣ କରିବ ଓ ଫଳ ଦେବ । ନିରାକାର ଓ ନିର୍ଗୁଣ ପୂଜା କଷ୍ଟକର ।

୪- ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ଯେ ଯେପରି ଭାବରେ ପୂଜା କରେ ବା ଚିନ୍ତା କରେ, ସେ ତାଙ୍କୁ ସେହିଭାବରେ ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏ ।

୫- ଜଗତ୍ ଅସତ୍ — ଈଶ୍ୱର ସତ୍ । ଅର୍ଥାତ୍ କେବଳ ଈଶ୍ୱର ଅଛନ୍ତି — ଆଉ କିଛି ନାହିଁ । ଦୃଶ୍ୟମାନ ଜଗତ୍ ଈଶ୍ୱର ସତ୍ତାର ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାଶ ।

୬- ଦେହଠାରୁ ଆତ୍ମା ଭିନ୍ନ । ଦେହରୁ ସୁଖ ଦୁଃଖ ଭ୍ରମରେ ଆତ୍ମାରେ ଆରୋପିତ ହୁଏ ।

୭- ଆତ୍ମା ନିଃସଙ୍ଗ, ନିର୍ଲିପ୍ତ, ନିଷ୍କ୍ରିୟ । ତ୍ରିଗୁଣାତ୍ମିକା ପ୍ରକୃତି ବା ମାୟା ଦ୍ୱାରା ସକଳ କ୍ରିୟା ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୁଏ ।

୮- ମାୟା ଜଡ଼ ହେଲେ ହେଁ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ସାନ୍ନିଧ୍ୟଲାଭ ଯୋଗେ ତାହାର ସୃଜନଶକ୍ତି ଜାତହୁଏ । ସମସ୍ତ ପଦାର୍ଥର ପ୍ରକୃତି ଉପାଦାନ କାରଣ ଓ ଈଶ୍ୱର ନିମିତ୍ତ କାରଣ ଅଟନ୍ତି ।

୯- ପ୍ରକୃତି ବା ମାୟାଦ୍ୱାରା ସୃଷ୍ଟି, ତାହାଦ୍ୱାରା ଲାଳିତ ପାଳିତ ଓ ତାହାଦ୍ୱାରା ଆଚ୍ଛନ୍ନ ହୋଇଥିବାରୁ ପ୍ରାଣୀ ସ୍ୱରୂପ ଅବଗତ ହୋଇପାରେ ନାହିଁ । ଅର୍ଥାତ୍ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ସହ ଅଭିନ୍ନତା ସେ ଜାଣିପାରେ ନାହିଁ ।

୧୦- ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ଜାଣିବା ଓ ଅନୁଭବ କରିବାକୁ ଜ୍ଞାନ କୁହାଯାଏ ।

୧୧- ଜ୍ଞାନ ଉଦୟ ହେଲେ ମାୟା ଅପସରି ଯାଏ । ପ୍ରାଣୀ ତ୍ରିଗୁଣାତୀତ ହୁଏ ଓ ସ୍ୱରୂପ ଅବଗତ ହୁଏ । ଆତ୍ମା, ପରମାତ୍ମା ଭିତରେ କଳ୍ପିତ ଭେଦଭାବ ଦୂର ହୋଇଯାଏ । ଏହାହିଁ ମୁକ୍ତି । ଶରୀରପାତ୍ ବା ମୃତ୍ୟୁ ପୂର୍ବରୁ ଏ ଅବସ୍ଥା ଆସିଲେ ତାକୁ ଜୀବନ୍ମୁକ୍ତି କୁହାଯାଏ ।

୧୨- ଚିତ୍ତ ନିର୍ମଳ ନ ହେଲେ ଜ୍ଞାନ ଉଦୟ ହେବ ନାହିଁ । ଚିତ୍ତ ନିର୍ମଳତା ପାଇଁ ନିଷ୍କାମ କର୍ମାନୁଷ୍ଠାନ ଓ ଯୋଗାଭ୍ୟାସ ଦରକାର ।

୧୩- ଈଶ୍ୱରଙ୍କଠାରେ ଏକାନ୍ତ ଭକ୍ତି ନ ହେଲେ ଜ୍ଞାନ କି କର୍ମ, କି ଯୋଗ କେଉଁଥିରେ ସିଦ୍ଧି ଲାଭ ହୁଏ ନାହିଁ ।

୧୪- କର୍ମାନୁଷ୍ଠାନରେ ଅଭିମାନ ଓ କର୍ମଫଳରେ ଆସକ୍ତି ପ୍ରାଣୀର ଅଦୃଷ୍ଟରେ ସଞ୍ଚିତ ହୋଇ ସଂସାରବନ୍ଧନ ସୃଷ୍ଟି କରେ । ପ୍ରାଣୀ ଜନ୍ମ ମରଣର ଅଧୀନ ହୁଏ ।

୧୫- ଈଶ୍ୱର ପରାୟଣ ହୋଇ ନିଷ୍କାମ କର୍ମାନୁଷ୍ଠାନ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଶାସ୍ତ୍ରବାଣୀ ଶ୍ରବଣ (ଗୁରୁମୁଖରୁ), ପଠନ, ମନନ ପୂର୍ବକ ଜ୍ଞାନଲାଭ କରି ଆତ୍ମ ଦର୍ଶନ, ଆତ୍ମାନୁଭୂତି ଲାଭକରି ପ୍ରାଣୀ ମୋକ୍ଷର ଅଧିକାରୀ ହୁଏ ।

୧୬- ମୋକ୍ଷହିଁ ପ୍ରାଣୀର ଚରମ ଲକ୍ଷ୍ୟ । ଏହା ସର୍ବ ସୁଖର ଆଧାର । ଅନ୍ୟଥା ସଂସାର ବନ୍ଧନ, ପୁନର୍ଜନ୍ମ, ଅଶାନ୍ତି ଦୁଃଖଯାତନା ହିଁ ପ୍ରାପ୍ୟ ।

◆

ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ପ୍ରେସ୍, ଢେଙ୍କାନାଳ — ଫୋନ ନଂ- ୨୩୮୧